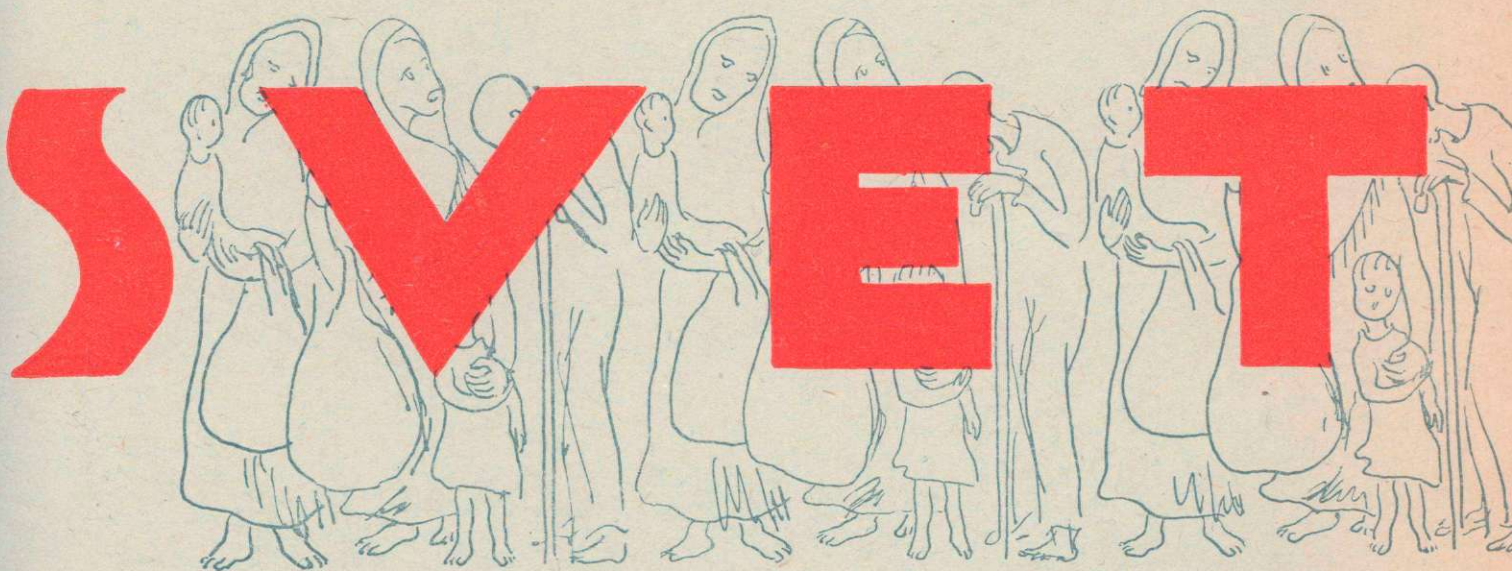
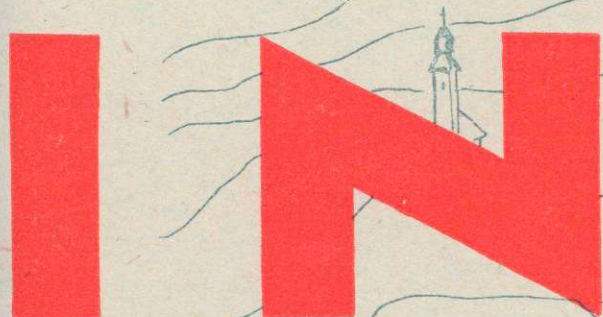
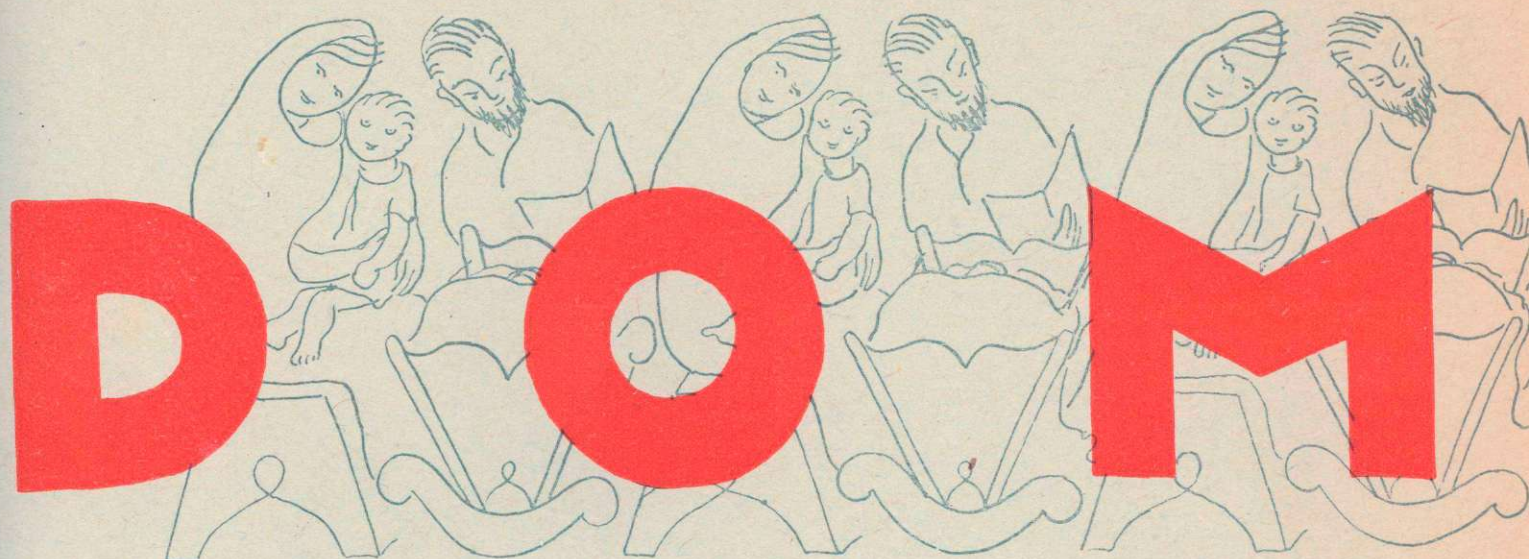

Dom in svet, letnik 52, številka 9

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Dušan Ludvik / Oda vetru. 513.
Janez Jalen / Ógrad (Plevelno strnišče). 517.
Barkman / D. Ludvik / Srne. 525.
Vinko Žitnik / Oktober. 526.
Leopold Stanek / Tehnica in škorpion. 526.
Jože Dular / Vinograd. 527.
Tone Čokan / Rožni venec. 535.
France Bevk / Češka narodna. 537.
Jan Strážovec / Organizacija češkega katoliškega literarnega življenja zadnjih 20 let. 538.
Dr. St. Mikuž / Ilovškove freske na Sladki gori. 543.
France Bevk / Otrok. 550.

Razglednik:

Književnost: Silvin Sardenko: Trojno klasje (S. Šali). 557. / Aleš Ušeničnik: Izbrani spisi III. zv. (J. Rakovec). 559. / Janko Mlakar: Spomini (V. Belišič). 561. / Berkopce Ot.: Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a narodopis v Jugoslavii (D. Ludvik). 562. / Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika (T. Čokan). 563. / Werfel: Verdi (T. Čokan). 568.

Umetnost: Matej Sternen — sedemdesetletnik (St. Mikuž). 569. / Fr. Stele: Umetnost v Primorju (St. Mikuž). 570. / Otto Schweitzer: Grafika i ulja V. Svečnjaka (K. Rakovec). 572. / Umetnostna razstava Neodvisnih (Dr. St. Mikuž). 572. / Petinsedemdesetletnica Lee Faturjeve (T. D.). 574.

Zapiski: Ob 40letnici smrti Frančiška Lampeta (A. M.). 575.

Umetniške priloge:

Sl. 22. Matej Sternen: Portret mariborskega župana Juvana. / Sl. 23. Zdenko Kalin: Lastna podoba. / Sl. 24. Franc Pavlovec: Gameljni. / Sl. 25. Evgen Sajovic: Mlin. / Sl. 26. Ilovšek: Freske v ladijski kupoli na Sladki gori. / Sl. 27. Ilovšek: Mati božja na stropu zakristije v cerkvi na Sladki gori. / Sl. 28. Obiskovanje Marijino v ladijski kupoli na Sladki gori.

Vinjete so delo akad. slikarja Nikolaja Omerza.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravišтво: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Dušan Ludvik | Oda vetru

Na ostrih grebenih naših gorá in daljnjih pogorij,
na valih našega morjá in daljnjih morij,
trgaš svoj plašč, razpet od obzorij do obzorij!

Iz davnine v trudno sedanjost veješ,
v začudenih otroških očeh povesti greješ —
o, še enkrat rad sanjal bi z vami,
vi neomadeževani, o lepi kraljični v zakletem gradu,
poslušal s pritajenim dihom povest o zlatem zakladu,
o palčkih, ki zvestó ga čuvajo pod gorami!

Polna prgišča odpiraš: kakor žanjica razvezane snope
razsipavaš iskreče se, zvoneče sinkope
večne Simfonije zapravljivo.

Ob zvezdnih večerih lovimo jih. Kot mehko predivo
tkemo v dolgo, sanjavo melodijo zvok za zvokom,
prebirajoč jih z željnimi prsti kot z goselnim lokom.

O, pesem vetra iz daljine —
kaj poje tvoje srce iz zvonovine?

Na rožni venec gradov molil je čas —
zdaj v zrak vpijó samó razvaline;
na korake vojakov se obešal je čas —
ne odmevajo več iz davnine;
ogenj za staro pravdo v tlačanih netil je čas —
davno so dogorele smoline;
bogate in revne, dobre in zlobne izenačil je čas —
v gostoljubnem naročju gline;
lok ljubečih se usten napenjal je čas —
prelomil: vse mine, vse mine;
po vinu veselja, ki nam ga točil je čas —
ostale so trpke tropine ...

O veter, ti sladki potepuh neotesani
nad čolni naših dni, nad našimi pristani!
Poznaš vse jase, studence na svetu,
veš za ceste srn, za potí fanta k dekletu,
kramljaš z listi na drevju, z žuželko na cesti,
praviš drobnim taščicam v gnezdih povesti,
sam nevklenjen — kot ptice selivke pripenjaš nas nase,
glásu po ljubezni puščaš zveneti mileje
kot slavčku, ki čredo zvezdnato pase
na visokem baldahinu iznad bezgove veje.

Ko pod jasminom, razsvetljenim od rojev kresnic,
odpoljubljamo iz toplih dekliških kelihov ljubezen,
tvoj bežni trepet, ki reže zrak brže od lastovic,
se z nami upijanja, da več ni trezen,
lovi se v lasé in v usta, vihra med nasade
in — kot da je prisluškoval — sedaj med rože mlade
vonje tihih priseg, presladkih obetanj troši
in jih za tajni sestanek pri mesečini prosi.

O veter, ti dobri potepuh pričakovani,
podoben ženi povsod pričujoči, z delom obdani!

Sušiš nam lehe in strehe pomladi, zavijaš okoli vogalov,
pometaš dvorišča, preštevaš piščance, golobe vrh golobnjakov,
trgaš megle, odnašaš nebo, vabiš sonce izza oblakov
in liješ toploto po svetu iz polnih bokalov.

Z nevidnimi prsti utrinjaš kroglice znoja raz čelo,
ves lehak se povzpenjaš zvečer do lin zvonika,
v izbe prinašaš pozdrave zvonov, razmetavaš stebre dima čez selo,
sklepaš k molitvi roké, odvajaš svetlobo, ki že v noč se umika.

Klasje rumeno ziblješ poleti,
žanjicam jemlješ pesem od ust in jo nosiš
koscem pod kose (omamljeni ne vedo kaj početi!),
zjutraj soncu v zaspane oči rosne kristale trosiš,
pozdravljaš dekleta s škafi na glavi, belozobe perice,
dihaš v dišeče perilo, misleč, da so jadrnice.

V jeseni zakrožiš jagode sočnemu grozdu,
pastirčkove pesmi ob ognju na paši vihtiš čez brežino,
stresaš sadje raz drevje, kostanje bodeče mečeš po gozdu,
v krila ptic se upiraš, jih streljaš — puščice — v sinjino,
vrtiš ramena klopotcem in mlinom na prsih gričev,
odnašaš skoz vrata široka skednjev pik-pokanje urnih cepičev.

Pozimi ozebljen se stikaš kot muca pri peči,
z zateglim zavijanjem režeš tišino,
kotališ naš glas kot pozabljen list na polédici drseči
na jug za pticami — za sedanjimi dnevi v davnino.
O veter, ti mrki potepuh podivjani,
z grivo razpenjeno vihrajoč nad oceani!

Tvoj brat, orel svetlooki, omahne med pečine,
trava se klanja, ločje se ziblje, drevje se maja,
ko z bičem tisočprstim švrkaš lice mirne gladine;
takrat so mornarji kot majhni otroci, molitev uhaja
jim k Tebi po valovih, Marija, Maris Stella,
a v domovih ob bregovih oklepajo se razpela.

O veter, ti mrki potepuh podivjani!
o veter, ti dobri potepuh pričakovani!
o veter, ti sladki potepuh neotesani!

V tebe zavit je molk mojega hrepenenja
kot nerazcvetena čaša zvončkov v tulec sredi zelenja.
Na vihravih perutih prinašaš v osoje

zlate stopinje sončnih pramenov; pod dotikom hoje,
mehke in svetle, listi zaviti odpro se kot belo padalo
in ti se vpletaš med niti molčечеega zvonjenja,
poslušáš, kako poje ta cvet kimajoči in bron mojega življenja
tebi — tátu vonjav in željá — v zahvalo.

Vzemi me s sabo, da šel čez obzorje bom krasno
v velikem loku kot črta utrinka!
Pod mojimi prsti vse bo prozorno in jasno,
hišam odprejo se stropi, ljudem odpade krinka,
čital bom misli kot vozle rek in gorá na zemljevidu,
razpletal željé, razrastle kot bršljan po zidu.

Obračaj me in presnavljaj,
z mano vse globeli in višine prebredi,
v sen o sreči in ljubezni me zapredi,
večno molitev časa z mano ponavljaj,
da sladek bom kot ti, potepuh,
da dober bom kot ti, potepuh!

Ponižno pesem iz naših ozkih dolin
odnašaj v hrumeči svet, do zvezdnih višin,
potrkaš revnim na okna, povej,
da tudi pri nas merimo z votlo dlanjó
sedem raskavih dni, ki teko gladni naprej,
zapuščajoč nam okus po medíci, pomešani s soljo.
Zašepetaš vsem, ki tavajo po vzpetinah krivice,
da smo tudi mi večni loyca pravice
brez upa po sladkih pristanih miru,
ljubezni, veselja ... brez upa, a vendar verujoč,
da bomo — previharjeni — še jasni nekoč
kot zrak po dežju.

O veter, hvala za šopek akordov tvojega diha,
hvala za trenutke ljubezni in navdiha,
v tvojem naročju.

Ti mrki potepuh podivjani!
Ti sladki potepuh neotesani!
Ti dobri potepuh pričakovani!

Janez Jalen | Ógrad

Plevelno strnišče

Na cesti ob graščinskem zidu je trdo zaropotal voz. Zbudil je kaznjenko Pavlo Andrejčič. Zdrznila se je kakor človek, ki se ustraši, da je zaležal in zamudil važen popravek. V hipu je bila budna. Še preden se je pokrižala, se je ozrla skozi okno. Zunaj je v jasno jutro pravkar posijalo sonce. Mračno ozračje nad vrhovi gora je obetalo vroč dan. V zvoniku je ura odbila štiri.

Pavla je vedela, da ne bo več zaspala. Bi tudi ne marala ne. Najraje bi vstala, pa ni smela. Dokajkrat si je v več kakor treh letih zaželela, da bi smela oditi vsaj za nekaj časa izza zidu kaznilnice in se pomuditi za uro ali dve na polju. Vse laže, se ji je zdelo, bi kasneje prenašala nevšečne omejitve, na katere je dan za dnevom naletavala od jutra do večera in še celo ponoči. Že kar nič več ni upala, da se kdaj hrepenenje izpolni. Pa je le dočakala. Sinoči ji je sošolka sestra Ksaverija prišepnila, da je tudi ona prideljena oddelku kaznjenk, ki pojde danes pod njenim nadzorstvom k Potočniku, k Novakovi Minci, strnišče plet. Samo dež bi ji bil utegnil skaziti spremembo, katere je bila bolj potrebna kakor razsušena zemlja ob setvi dežja. Med šepetanjem molitve za lepo vreme je bila zvečer zaspala. Sedaj pa je Boga zahvalila za vedro nebo. Ves dan ne bo slišala ne pred sabo in ne za sabo večnega rožljanja ključev. In tam zunaj v soncu ji ne bo kaznilniški zvonec meril časa. Vsaj en dan je ne bo klical k delu in jelu.

Pod Pavlo je zašumela slama. Obrnila se je in pogledala iz kota, v katerem je stala njena postelja, po spalnici. Najbližnja njena soseda, Johana Zemljak, je še vedno spala. Utrujena od dela, se je bila v spanju prevrgla vznok in je z napol odprtimi očmi narahlo smrčala. Mirno so se dvigale obilne prsi pod resasto odejo, ki je pokrivala njeno zastavno telo. Zunaj v življenju težko preizkušeni vdovi Johani Zemljak je bilo menda vrojeno, da je za vsako delo poprijela z vsemi močmi, pa najsi je bilo na polju, ali če je pozimi žagala drva. Tudi druge je znala priganjati, kakor bi jih nobena nuna ne mogla. Vlačugam je naravnost skrnobno stopala na pete, kadar so se hotele pri delu lenobno muhovati. Da bi ponižale njeno ženskost, so ji vzdele pritikljaj — veliki hlapec. Pavlo je smatrala za manj uporabno gosposko žensko, ki se sama ne zna niti braniti. Spomladi so se bile neko noč kaznjenke med seboj steple. Zemljak je vstala. Ves čas pretepa je v sami srajci stala na koncu Pavline postelje in grozila, da vsakteri candri, ki bi se skušala približati, zbiže zobe. Najraje je uganila, da so ji sestre odkazale ležišče namesto obolele ciganke poleg Andrejčičeve prav v njeno varstvo in se je hotela vredno skazati

zaupanja. Nekaj se je pa čutila vezano na nebogljeno Andrejčičevo tudi zato, ker sta bili obe hkrati privedeni v kaznilnico.

Usmiljenke in Johana so se prav dobro razumele. Posebno tiste so jo imele rade, ki so vodile težka dela. Samo sestra prednica se ji je bila zamerila. Kar pozabiti ni mogla, v kakšno zadrego jo je bila spravila.

Zemljak je bila namreč zvedela, da jo misli sestra prednica zavoljo pridnosti in ubogljivega vedenja predlagati v pomilostitev. »Jim že pokazem zgledno obnašanje,« jo je slišala Pavla mrmrati zvečer v postelji. Kasneje je Johana priznala, da je imela najprej namen pobegniti. Pa ne zares. Samo zato, da bi ne bila več zapisana kot vzorna kaznjenka in bi ji ne bilo treba prej oditi iz kaznilnice, kakor pa ji je bilo prisojeno. Pa si je premislila. Sama bi težko prestala ves mesec v samotni celici brez dela. In pocesnice bi se ji smejale, ko bi še en mesec morala nositi belo, pod brado zavezano pokrivalo. Nak. Ni jim privoščila tega veselja. Vlačugam. In kdo bi poleti košnjo vodil, jo je zaskrbelo. Nje bi več ne pustili na polje in travnike. »Ne vem, da sestra prednica tega ne uvidi,« se je jezila Johana. »Kaj ve bivša baronesa, in naj stokrat postane nuna, kako se kosa skleplje in nabrusi, da dobro odreže. Saj ji ni kaj reči. Grdo pa je od nje, ko me podi od hiše. Le s čim sem se ji zamerila?«

Še najbolj je pa odvrnila kaznjenko Zemljak od prvotnega naklepa misel, da bo tista sestra, ki bo takrat nadzorovala oddelek, od katerega ona pobegne, kakor za kazen zavoljo nezadostne pazljivosti prestavljena. »Kako je to neumno urejeno,« je stisnila Johana pesti. Kaj more nuna zato, če ona, namesto da bi še naprej trosila gnoj, vrže vile proč in uide v zaraščeno Ledevnico. Nobena izmed kaznjenk bi je ne upala loviti. Se vsaka predobro zaveda, da bi jo kakor snop vrgla ob tla. Sama bi pa potem počakala, da bi jo orožniki poiskali. Bi se jim nič ne skrivala.

Ne. Tega ne sme narediti. Lepo bi sestram povrnila njih dobroto! Kaznjenka Zemljak je bila v hudi zadregi. Pa se ji je čez nekaj dni kakor nalašč ponudila prilika, da je lahko sama sebe pred oblastjo primerno ogradila.

Kaznjenki Evgeniji Lovšin je potekel zapor, prisojen ji zavoljo kraje. Čakalo jo je pa še eno leto prisilne delavnice v Langovicu zavoljo vlačugarstva. Zadnje dni pred odhodom kar ni vedela, nad kom bi se znosila. Kakor razdražena osa se je zaletavala s svojim lažnivo strupenim jezikom v sokaznjenke, ki so pa brž spregledale njen zlobni namen. Rada bi bila za slovo čim večim nakopala disciplinsko kazen. Ogibale so se je. Zdaleč so ji pa najbolj nagajive kazale, kako jo bodo v prisilni delavnici, če ne bo marala delati, priklenili za noge v kad, ji dali golido v roko in bodo spustili vodo. Morala jo bo izmetavati, če ne, bo utonila.

Zemljak je Lovšinko prezirala. Še zmenila se ni zanjo. In prav to jo je najbolj jezilo. Pa se je močne kaznjenke bala in se je dolgo premagovala.

Nazadnje je pa naduto Evgenijo le zmoglo. Med odmorom se je sklonila Johani prav pred obraz in ji pokazala jezik. Zemljak ni rekla nič. Samo urno je pograbila Evgenijo Lovšin za vrat kakor mačko. Potegnila jo je sebi čez kolena in ji zavihala krilo. Po dvorani so se razlegli ploski udarci roke na golo telo. Spremljal jih je glasen krohot skoraj sto kaznjenk.

Za nenavaden prestop je sestra prednica pri raportu prisodila Johani teden dni samotnega zapora. S postom ji je pa prizanesla, češ da ne sme oslabeti, ko jo čaka po prestani kazni težko delo na polju. V srcu bi jo bila pa najraje pohvalila. Ko je pa Zemljak zagrozila, da prav gotovo še kaj hujšega naredi, če ji še kdo kdaj omeni pomilostitev, se je sestra prednica težko zdržala smeha. Med večino kaznjenk je pa Johanin ugled zrasel, kakršnega ni bila deležna nobena nuna. Pavla ji je od takrat naprej rekla teta. Spoprijateljiti se pa nista mogli. Jima je vselej prehitro potekel pogovor. Z drugimi se je Pavla mogla še manj razgovarjati. Od dne do dne ji je bilo huje po rajni prijateljici ciganki Kati. Joj! In še niti polovice kazni ni prestala.

Teta Johana je še vedno spokojno spala. Druge kaznjenke so se pa zapovrstjo dramile. Nekatere so pridušeno šepetale med sabo, druge so odhajale na skupno nočno posodo. Prav Pavla je bila spet na vrsti, da bi jo morala izpraznjevati, pa je vseskozi to nagnusno delo namesto nje opravljala Zemljak, le da ni marala več jemati kruha za plačilo. Pavla teti ni hotela ostajati dolžna. Delila je z njo vse dovoljene priboljške.

Spodaj v sadovnjaku so ptiči, ki so poživiljali pomladanska jutra, molčali. Le redkokdaj je kdo začivkal. Še petelini so se naredko oglašali. V lipah je zakrakala vrana. Pod stropom je pa pobrenčavalo nekaj muh.

Pavla se je obrnila z obrazom nazaj k zidu. Spomnila se je svoje prve zakonske sreče. Kadar sta se zvečer s Filipom po gledišču ali koncertu pomudila v kavarni, je ona navadno še vedno ležala, ko je mož že odhajal zdoma. Zadnje minute je rad posedel na robu njene postelje, jo nazival z izbrano lepimi imeni, ji gladil lase in jo božal po licih, nazadnje se je pa poslovil z dolgim poljubom. Sedaj pa njena postelja v Gorici sameva. Če —?

Filip ji je vsako leto doslej sporočal, kdaj da jo ob počitnicah obišče. Letos molči. Prav gotovo nekaj ni prav. Morda na njenih blazinah in pod njeno svilen oedejo polega druga, ona se pa prav namesto moža muči na trdi slamnjači. Res se je že privadila in bi lahko prenašala kaznilniško ležišče, ko bi jo od vseh strani ne gulile in ne zbadale misli na Filipovo nezvestobo in na nekdanjo svojo tekmovalko Olgo Staničevo. Ko bi bila vsaj katera druga. Dokaj manj bi se čutila ponižano.

Čeprav je bilo v spalnici prej vroče kakor hladno, si je Pavla potegnila oedejo čez glavo. Bala se je za svoje misli, s katerimi si je razbičevala dušo. Da je poslušala očeta, ki jo ima rad, kakor bi ne bila

nikoli verjela, bi sedaj hodila ob poštemem možu v družbi odraščajočih svojih otrok po lastni zemlji. Pa se je zdela sama sebi pregosposka in preučena za prst in za gnoj. Zato pa mora sedaj, namesto da bi hodila po Gorici kot ugledna gospa, kakor si je nekoč predstavljala, vohati na postelji smrad tujega blata. In vse navrh nima žive duše, ki bi ji mogla vsaj s pogledom potožiti, kako jo to duši. Kati, vsega hudega vajena ciganka, jo je razumela. To dobro dekle. Menda jo je prav zato Bog hitro odpoklical iz srede hudobij.

Novakova Minca se ji je pred leti zdela nespametna in staromodna. Kdo bi bil takrat mislil, da si bo ona, Pavla Gradišnik, poročena z doktorjem Filipom Andrejčičem, štela v veliko srečo, če bo smela iti na Minično njivo strnišče plet. Sicer je pa tudi ona sama kakor strnišče, ki ne more več oživeti. Ko se ji čez leta odpro vrata kaznilnice, bo izruvana iz življenja in ji ne bo preostajalo nič več drugega, kakor da sprhni.

Med razmišljanjem, če bi ne bilo zanjo dokaj bolje, da se konča njena pot na vrtu odrešenih kakor pa zunaj v svobodi, je poklical zvonec. V spalnico je stopila sestra Jukunda in pričela glasno moliti očenaš.

Pavla je bila med prvimi pri umivalniku. Zajela je z levo iz podolgovatega škafa v svoj lončen vrček vodo, si jo zlila v desno dlan in si pričela umivati obraz z eno samo roko. In spet samo z eno samo roko, v drugi je morala držati vrček, si je otrla mokra lica, hkrati pa tudi oči, ki so se ji bile zasolzile.

V Gorici se bo morda čez nekaj ur na njenem marmornem umivalniku v posodi iz najdražjega porcelana udobno umivala druga — Olga Staničeva. Pred velikim brušenim ogledalom si bo spletla kite, si podložila in uravnala temne lase in si osvežila obraz, ona sama se pa nima kam pogledati. Se ji tudi treba ni. Saj lahko z roko otiplje, da je dovolj gladko počesana. Drugače še biti ne sme ne; kaznjenka!

V kapeli to jutro Pavla ni mogla skoraj nič moliti. So ji venomer uhajale misli v domače vinograde, v njeno stanovanje v Gorici in k možu. Nazadnje je bila trdno preverjena, da se med Filipom in Olgo Staničevo prav danes nekaj dogaja, kar bo njo, ko zve, do tal potrla.

Oddelek, namenjen k Potočniku na pletev, je iz kapele odšel naravnost na vnanje dvorišče. Minca je imela navado, da je kaznjenkam, kadar so prišle k njej na dnino, vselej postregla za zajtrk s kavo, čeprav ni bila tega dolžna storiti. Tudi čez dan ni varčevala s hrano. Med kaznjenkami je slovela kot najboljša in najbolj radodarna gospodinja v vsej okolici. Kakor prazniki so se jim zdeli dnevi, preživeti pri Potočniku. Vse so se pri delu podvizale. Zemljak je odvrnila za dve. Ni ji bilo prav, da so nune tudi gosposko Pavlo, ki res ni bila vajena polja, uvrstile med najboljše delavke. Svoje nejevolje ni mogla prikriti.

»Kaj greš ti tudi z nami?« se je narejeno čudila Johana.

»Tudi, teta,« se je prisiljeno nasmehnila Pavla.

»No ja. Saj ti privoščim, da prideš ven izza zidu.« Johana je glas umilila: »Le kam drugam naj bi te poslali. Pri Potočniku boš samo v napotje. Še ob sloves nas spraviš.«

»Pssst! Zemljak, ne govorite! Sestra Ksaverija je posvarila bolj zato, da je branila Pavlo, kakor pa zavoljo predpisanega reda.

Pod lipo je stal vprežen v zeleno pobarvani lojtrski voz Lisko. Moški, dobrih trideset let star, golorok in v širokem slamniku, na katerem je venel rdeč nagelj, je držal za vajeti. Pavla je koj prepoznala v njem Tineta, Minčinega moža, čeprav ni bilo v njegovem obrazu niti sledu ne več o vihravosti, ki jo je bil razkazoval pred leti na cesti proti Stari Loki, takrat, ko mu je bila Minca ustavila splašenega konja. Veselo, kakor da se popeljejo na svatbo, so stopale kaznjenke na voz in sedale na nepogrnjene sedežne deske. Za Pavlo je ostal prostor poleg gospodarja. Sestri Ksaveriji so pa takih voženj že vajene kaznjenke prihranile sedež zadaj, da je mogla ves čas videti vse svoje varovanke pred sabo.

Za hip je trušč utihnil. Le čebele so šumele po cvetju na lipi. Potočnik se je ozrl, če je vse v redu. Sestra Ksaverija mu je prikimala. Tine je pognal: »Hi, Lisko!« Konj je potegnil in stekel in voz je zdrdral skozi široko odprta železna vrata iz kaznilnice ven na cesto.

Mimo cerkve se je Tine odkril, ženske so se pa vse pokrižale; dve, tri bolj zavoljo sestre kakor iz pobožnosti.

Potočniku je bila žena povedala, da bo pripeljal z delavkami iz graščine tudi gospo doktor Andrejčičevo. Njena žalostna zgodba mu je bila že davno znana. Sodil je, da Pavla sedi prav poleg njega. Zatrdno pa ni mogel reči. Si je premalo zapomnil svoj obraz, ko je takrat v Loki videl samo Minco. Pogledoval jo je od strani. »Seveda je.« Prepoznal je sošolko svoje žene po zlatosvetlih laseh. Ogovoriti je pa ni upal. Se je bal, da bi je nevede neprijetno ne prizadel.

Razmišljeno se je Pavla razgledovala po polju. Kaj pa vidi, bi komaj vedela povedati. Preveč živo se je spominjala, kako se je pred tremi pomladmi vozila po isti poti navzgor v ógrad, kakor je zbodel na postaji v Lescah bohinjski možak.

Voz je zavil s ceste in Lisko je pričel stopati v korak. Na ozarah na koncu njive je Minca že čakala z zajtrkom. Z vsemi se je prijazno pozdravila, najbolj seveda s sestro Ksaverijo. Grede, ko je natakala kavo v skledice, se je s kaznjenkami pogovarjala. Poznala je že od prej kar vse. Znala je pa dobro prikriti, da sta z Andrejčičevo sošolki. Ne zavoljo sebe. Pavli bi utegnilo biti vpričo drugih nerodno. Tudi pri jedi je ni mogla ločiti od drugih. Zato so si pa danes vse kaznjenke namesto rženega kruha nadrobile v kavo pogačo. Kar spogledovale so se, kakor bi ne mogle verjeti, da je res.

Johana Zemljak ni mogla dočakati, da bi vse kaznjenke pozajtrkovale do konca. Dokaj prej je vstala in vzela v roke izkopavavko. Pavla se je čudila orodju, kakršnega še nikoli ni videla. Podobno je bilo skazenim železnim vilam, ko je bil vsak izmed treh rogljev na sredi pravokotno ukrivljen. Seveda ni mogla vedeti, da s to pripravo izkopavajo Gorenjci skozi zatvornico gnoj iz košev, kadar ga razvažajo po njivah. Teta je pa znala izkopavavko uporabiti kakor ročno brano. Pregrabila je z njo nekaj korakov daleč strnišče, nagnila vse bilke na eno stran, zrahljala prst in hkrati izruvala že dokaj plevela, ki ga je zdrsanega v svaljek pobrala in vrgla na mejo.

»Alo, alo!« Johana je začela zamahovati z roko in priganjati k delu. Kaznjenke so se dvignile, si pripasale vrečevinaste plažovte in so druga za drugo pokleknile vsaka v svoj razor. Pavli je ukazala Zemljak, naj pleve poleg nje. Grede se je hudovala na preveč plevelno strnišče. Seveda. Pomladi, ko so plele ozimni ječmen, nje ni bilo zraven. Je bila prav takrat v samotnem zaporu zaradi Lovšinke. Druge so pa kar površno pošapale, samo da je bilo nekaj videti. Sedaj pa imajo. Sovražniki se jim bodo vihali izza nohtov in prsti jim bodo zabrekli.

Počasi se je pomikala vrsta kaznjenk po njivi navzgor. Kar lepo jih je bilo videti. Vseh osem je bilo enako oblečenih. Sonce jim je sijalo v hrbte in osvetljevalo modrikaste obleke in bele rute. Najbolj pa je blestel kornet sestre Ksaverije, ki je sedela na nizkem stolčku v senci košate tepke in brala iz lepo vezane knjige.

Zemljak je plela na Pavlini strani čez vso sredo, da bi Pavla, nevajena dela, ne zaostajala.

Naokrog so zorela žita. V pšenici se je pritajeno oglašala prepelica, pesem murnov in kobilic je donela iz trav, v zraku pa so pobrenčavale čebele in nevidne muhe. Na Blatih se je odtrgal vrisk. Senoseki so se redili drug za drugim, brusili kôse in jih od časa do časa klepali.

Na levi pred plevicami se je visoko pod nebo dvigal Triglav. Čez vrhove mogočnih hrastov in lip v Črvivci je pogledal raz strmo skalo okrogli stolp blejskega gradu. Babji zob se je ostril ob vhodu v Bohinj. Daleč zadaj so bledele meli na Kepi. Zelena Golica jo je vezala s čokatim Stolom. Z Gore se je razgledoval na ravnino pod sabo Sveti Peter. Za njim pa so se vrstile razdrapana Vrtača, s sečami porasla Begunjščica in dolgi greben Košute. Kaznjenke same niso vedele, kdaj so začele peti:

»Dekle šla je po vodo
na visoke planine.«

Najbolj razigrana med vsemi plevicami je bila postarna kaznjenka Hribar. Ubila je bila moža in je bila že čez deseto leto v Begunjah. Kakor po navadi, ji je tudi tókrat Minca pripravila za grm zavitek njuhanca.

Posrečilo se ji je, da je prišla v posest strastno zaželenega in strogo prepovedanega tobaka koj prvo uro. Naskrivaj, da bi je ne opazila nuna, je sedaj od časa do časa nosljala dražljivi prah ščepec za ščepcem.

Pomalicale so kaznjenke kar na njivi in se brž spet lotile pletve. Motil jih je mali Tinček, ki je v svojih prvih hlačkah kobacal okrog njih. Pavla se ga kar nagledati ni mogla. Menda se prav zavoljo nje Minci ni nikamor mudilo, čeprav jo je čakalo doma polne roke dela. Pogovarjala se je s sestro Ksaverijo. Pa kakor bi odrezal, se Pavla ni več zmenila za otroka. Zagledala se je na belo cesto, si potegnila kaznjeniško ruto na oči, prenehala pleti in se z obema rokama uprla v dokaj trdo prst v razoru. Nepremično je zrla v približajočo se kočijo. V lahнем drncu je tekel konj pred njo. Na blazinah zadaj se je peljal črnobradi gosposki možki v nizkem belem slamniku. Na njegovi desni je sedela pod razpetim senčnikom temnolasa mlada ženska in se zadovoljno smehljala. Pavla ni hotela priznati, da je res. Ko je pa kočija privozila vštric njive, si pa ni mogla več tajiti. Preveč razločno je prepoznala svojega moža Filipa in Olgo Staničevo.

Pavla je čutila, kako ji lesené roke in noge. In lica so ji postajala trda. Začelo se ji je temniti pred očmi. Pa je še vzdržala, da bi se ne izdala. Šele ko se je kočija odaljila za dva, tri lučaje in je bilo čuti samo še pridušeno njeno drdranje, je kaznjenka Andrejčič tiho padla z obrazom na ostro strnišče.

Nastala je zmeda. Pritekli sta Minca in sestra Ksaverija. Hiteli sta Pavli odpenjat obleko, jo močit z vodo in ji brisat kaplje krvi z obraza. Prižeta bilka ječmena je bila Pavlo ranila tudi na oko, ki se je hitro pričelo rdečiti.

Dokaj dolgo je trajalo, preden se je Pavla spet zavedela. »Na, saj sem pravila,« je zabavljala Zemljak, »da ne bo vzdržala. Táka gosposka smet. Kakor bi ne bilo zánjo lažjega dela. Le kdo odreja takó nespa-metno?«

»Molčite, ko ne veste!« je Johano osorno zavrnila Ksaverija, ki je bila v nemali zadregi. Kaznjenk ni smela pustiti brez nadzorstvo, morala bi pa istočasno spremiti tudi Pavlo nazaj v kaznilnico. Obema z Minco je bilo nerodno. Bale sta se zamere pri sestri prednici, ki sta jo pregovorili, da je Pavlo pustila na polje. Nezgode prikriti pač ne bosta mogli. Bodo druge kaznjenke povedale, kaj se je bilo pripetilo. Najbolj ju bo pa izdal Pavlin ranjeni obraz. Sicer pa —. Saj še ni dneva konec. Zaenkrat pohiti Minca po voz in prepelje Pavlo na dom. Do večera ji morebiti slabost preide, pa se popelje z drugimi kaznjenkami vred nazaj v graščino in bo spet vse prav. Pa Pavla je odkimala z glavo, da ni treba voza. Bleda kakor prt je vstala. Do Potočnika je prišla sama. Celo Tinčka je nekaj časa vodila za rokico.

Kakor neboljenega otroka je Minca spravila Pavlo v mali sobici zgoraj v posteljo. Pričela ji je skrbno streči. Lastni sestri bi ne mogla bolj. Pavla je pa samo krčevito jokala.

Poldan je prej odzvonilo, preden se je Pavla umirila. Jesti seveda ni mogla nič, pričela se je pa z Minco pogovarjati. Dobro ji je delo, da je mogla po več kakor treh letih človeku, ki mu je zaupala, brez tujih prič potožiti, kakšno gorje trpi. In za vse žrtve, ki jih prenaša namesto moža, ji je danes Filip vesele volje pripeljal drugo, Olgo Staničevo, nekdanjo njeno tekmovalko, pred oči: »O, o, o!«

Minca je šele sedaj prav razumela Pavlino omedlevico. Prej sta se s sestro Ksaverijo, zaverovani v pogovor, za gospodo v kočiji komaj zmenili. Saj ni nobena izmed njiju poznala ne doktor Andrejčiča, še manj pa neko Olgo Staničevo iz Gorice. Oba obraza si je pa mimogrede površno zapomnila. Pograbila jo je taka jeza, da je hotela koj pri priči oditi v Radovljico na sodnijo in zahtevati, naj še danes aretirajo doktor Andrejčiča, in sicer vpričo Olge, da bo škandal večji. »Ne, ne, ne,« je odkimavala Pavla: »Ne razumeš. Naj ti razložim.«

Dolgo sta se pogovarjali bivši sošolki. »Napol svetnica si,« se je začudila Minca Pavli in odšla po opravkih. Kaznjenka Andrejčič pa je v popoldanski soparici zaspala. Čez dolga tri leta prvič spet v postelji, kakršne je bila vajena od mladih nog.

Pavla je še dolgo bedela. Ležala je pa še vedno na postelji in miže razmišljala, kaj bi bilo najbolj pametno, da sedaj naredi. Skozi odprto okno je slišala, da se je pred Potočnikovo gostilno ustavila kočija. Prisluhnila je. Ne, ne sanja. Jasno je razločila Filipov in nasmejan Olgin glas. Sedla sta v uto. Velela sta si postreči. Posušenega želodca, je rekla Potočnica, da nima, prinesla je pa gostoma klobaso iz zaseke.

Pavla se ni mogla več premagati. Vstala je, stopila k oknu in oprezovala prikrita za zaveso. Filip ni bil nič kaj razpoložen, kakor bi ga pekla vest zaradi bližnje kaznilnice, v kateri se je za njegove grehe pokoravala njegova žena. Olga je pa priliznjeno silila vanj in ga mimogrede na hitrico tudi poljubila. Ta trenutek se je Pavli mož zagnusil. Tega občutka doslej še ni poznala.

Brž ko je utegnila, je prihitela Minca. Bala se je za Pavlo. Začudila se je, ko jo je videla stati že pri oknu. Sošolka je pa dvignila prst na usta: »Pssst!«

In sta opazovali. Minco so od jeze spreminjale barve. Ni se mogla več premagati: »Da sem na tvojem mestu, bi šla in oklofutala dedca in babo,« je siknila. Pavla se je pa grenko nasmehnila in poprosila Minco: »Umila bi se rada.« Njen čas je potekel, če se je hotela vrniti v kaznilnico s svojim oddelkom vred. Potočnik je že napregal Liska.

Sveže umita, le levo oko je imela nekoliko podpluto, je odšla Pavla po stopnicah navzdol. Ponosno, kakor bi bila oblečena v najbolj drago svilo, ne pa v ponošeno delavno obleko kaznjenke, je stopila na prag ute. Na Olgo se niti ozrla ni. Moža je pa pogledala naravnost v oči. Filip je sprva mislil, da vidi privid. Prebledel je. V istem trenutku se je pa že zavedel, da stoji pred njim prava njegova žena, po pravici do dna duše užaljena. Pavla je kakor ukazala: »Filip! Najprej povrni, kar si s ponarejenimi podpisi ukradel. Si dolžan pred Bogom in ljudmi. Potem pa, zavoljo mene, če tudi klobuk zapraviš z ničvrednimi ženskami. Glavo in srce si že.«

Pavla ni čakala odgovora. Skoraj stekla je k vozu. »Prosim, gospa!« ji je ponudil Tine roko in ji pomagal sestiti na golo desko.

Potočnik je zamahnil z bičem, pa se konja ni niti dotaknil. Z jezikom je pa strupeno vžgal doktorja Andrejčiča in njegovo spremljevalko: »Steci, Lisko! Da naju čimprej odpelješ na čist zrak. Iz naše ute danes grdo smrdi.«

Ropotaje je lestveni voz zdrdral na cesto.

Za Pavlino omedlevico sestra prednica ni zvedela. So tudi kaznjenke molčale. Ustrahovala jih je Johana Zemljak, ki je bila mimogrede ujela nekaj besedi iz govora med gospodinjo in sestro Ksaverijo. In Pavla je smela še tri dni hoditi k Potočniku plet — plevelno strnišče. Delati ji ni bilo treba skoraj nič. Je teta Johana vse postorila namesto nje.

Potočnica pa je svoje plevice gostila kakor na svatbi. Kmalu so se tudi spreumele, da zavoljo Pavle. Nobena več ji ni rekla žale besede. Od takrat naprej so jo tudi doma pred jeziki drugih branile. Med seboj pa so jo nazivale samo še — naša Pavla.

(Dalje.)

Josef Barkman | Srne

Mrak je že na gozde pal,
srne pri studencu stojijo
in jaz strmim.

Smreke zdaj z nebesnim svodom govorijo —
zakaj ne pojem in molčim?
Zdaj ne morem, srne s studenca pijó.

Iz češčine Dušan Ludvik
(Iz zbirke Pesmi kmetov)

Vinko Žitnik | Oktober

Koruza v polju zrelo šelestí,
z njo skrbni kmetje polnijo vozé,
požete ajde kupi temno rdé
kot kri, ki je privrela iz prstí.

V dolini log še zmerom zelení,
gorice pa že zlato rumené,
v njih črni grozdi s trt sladkó visé —
tam na goráh se pa že sneg belí!

O zreli, trudni, dobri čas oktobra,
ko barve živo kakor na paleti —
vse od rumene, rjave do cinobra

žarijo v soncu, ki pokojno sveti,
in ko se zemlja, kakor mati dobra,
povsod obilno razdolžuje s kmeti!

Leopold Stanek | Tehnica in škorpion

Narava je spreminjasta paleta.
Jesenski mesec paberke pobira,
dozorel in donošen sad je leta,
v brezvetrju odpada. List umira.

Sproščena veja spet prostó zaniha,
na mokrih tleh pa obležé sadovi,
rokam se nudijo. Drevo usiha,
spi in moči nabira rasti novi.

Zdaj tehtamo sadove si ponosno.
Gorje, Polikrati, vam naložilo
nebo je težko krivdo srečonosno:

če škorpion vaš kruh bo za darilo,
usodo pišem vam z roko zlonosno —
srce je mene, tekkel razsodilo.

Jože Dular | Vinograd

Ves živ in mrtev je bil na svoj vinograd stari Kobal. Kako tudi ne, ko pa mu je bil ta vinograd več kot hiša, ki že pet in dvajset let ni bila njegova, več kot njegovi trije še živi otroci, ki so se mu že v svojih otroških letih potepli po svetu, in ljubši od žene, ki mu je četrtega otroka dala, pa skupaj z njim odšla v grob. Z otrokom vred jo je pobralo, menda zaradi telesnih bolečin, ali pa morda zavoljo še hujših duševnih, ki so se ji zarezale v srce, ko je ležala v postelji, pa je biriški boben zaropotal pred njihovo hišo. Šlo je: dve hosti, njive in še travnik povrh, da vola in dveh prašičev človek še omeni ne. Samo bajto in nekaj zaplat zemlje so pustili Kobalu. In da ga je udarilo še z druge plati, mu je dan po tistem vzel Bog še ženo.

Kobal je pokopal rajno in sprva ni vedel, kaj bi počel. Da bi tolažil otroke, je bil preneroden, kajti če je to poskušal, so bile njegove besede bolj podobne mrmranju kot tolažbi in so otroci zagnali še hujši vik. Bil je menda res človek, rojen pod nesrečno zvezdo, kajti nobena stvar mu ni šla od rok, kot bi bilo treba. Odkar je prevzel po očetu posestvo, je to usihalo od leta do leta, dokler ga ni nazadnje biriški boben prav pošteno raztreskal.

Kobal je obstal pred »izvršenim dejstvom«, kot mu je takrat, ko so njegovo zemljo tako lepo obsekali, dejal sodni izterjevalec. Da, pred izvršenim dejstvom je stal to pot. Dostikrat je še Kobal slišal ti dve besedi, pa ju ni nikoli razumel. No, zdaj sta se mu pa kar na lepem razjasnili sami po sebi. Čudno trezen je postal naenkrat, mislil je in tuhtal, toda da bi se mu kakor koli posrečilo izviti iz tega, se je trudil zaman. Le to je vedel, da nazaj ne more, naprej pa tudi ne. Če z ženo nista mogla spraviti zavožene kmetije na gladko pot, je sam tudi ne bo. Le kako naj se česa takega loti, ko pa mu je že rajna očitala, da je bil zmerom samo za coklo pri hiši.

Kobal se je vdal na slepo v usodo. Le s tem se je še tolažil, da slabše, kot je, ne more biti. Pa se je vendar zasukalo še na težje. Otroci so doraščali, hoteli so jesti, kruha pa nikjer! Mar naj ga s tistih krp zemlje okoli hiše vzame? Zato so odšli. Na spomlad oba fanta, prvi v sosednjo vas h kovaču za vajenca, drugi pa dve uri daleč za pastirja. Prihodnje leto so pa še dekletke vzeli dobri ljudje za malo deklo. Vsaj jesti bo imela, če drugega ne.

Kobal je ostal sam. Da, petdeset let mu je bilo, ko mu je umrla žena. Spomladi sta odšla fanta in dve jeseni po tistem, ga je zapustila še hči. Takrat se je sam sebi prvič zazdel osamljen kot grešna duša.

Ves zgubljen je postavil okrog hiše. Toda jesti je vendar moral. In piti tudi. Kje naj sicer pozabi težave in skrbi, ki so se tako na lepem

nateple nanj. Trgovec in krčmar pa sta pisala. In ko je bilo dovolj, je še enkrat zapel boben pred Kobalovo bajto. Le najpotrebnejše stvari sta mu pustila, vse drugo sta pograbila sama. Kobal si »z novim dejstvom« ni preveč belil glave. Kaj hoče z bajto, ki mu ne daje nobenega haska. Sam je ne rabi, otroci pa tudi ne. Za enega bi še bila, toda za vse tri je premajhna. Samo v prepir bi prišli med sabo in še njega bi kleli povrh. No, menda je res najbolje, da se je vse tako ukrenilo, kot se je pač moralo.

Kobal je pobral svoje cape in se preselil h krčmarju Leganu, ki je bil pripravljen, da ga vzame za hlapca. Tako se je z njegovim petinpetdesetim letom začelo življenje, o katerem ni niti daleč sanjal takrat, ko je po očetu prevzel posestvo.

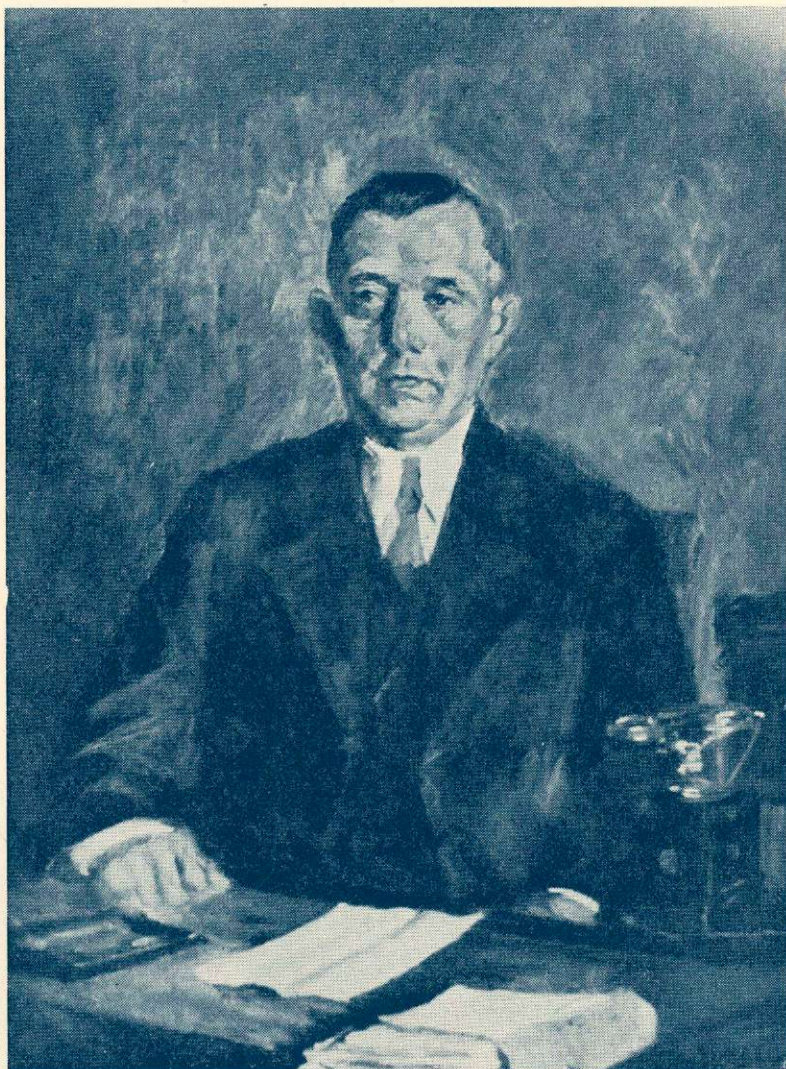
Kobal je delal. Novo življenje mu je nadelo uzdo in jo trdo nategnilo. Za postavljanje in pitje ni bilo več časa. In denarja tudi ne. Novi gospodar ga je postavil pred izbiro: ali delo ali pa se naj prebere in poišče službo drugje. To ga je zresnilo. Prestar je bil, da bi uganjal norčije in dražil Legana, in vendar spet premlad, da bi se kot berač za kruhom potikal po svetu.

Kobal je ostal pri Leganu in že po nekaj mesecih spoznal, da gre človeku vsako delo prav lahko od rok, če le sam to hoče. Da bi ga ta čas videla rajna žena, mu gotovo ne bi več rekla, da je cokla. O, Kobal je znal zdaj naenkrat marsikaj, česar se v svojem življenju ne bi nikoli lotil, če bi imel še lastno streho nad sabo. Tako pa je delal in se obenem tiho peklil, ker ni vedel, za koga prav za prav gara. Ali za tiste grižljaje in ležišče v hlevu? Zdaj mu je prvičrat začelo postajati žal, da nima več svoje bajte. Kako lahko bi bilo vse drugače, kot je. Fanta bi mu pomagala in tudi hčeri se ne bi bilo treba potikati okoli tujih ljudi.

Legan je dobro slutil, kaj ga grize, pa kljub temu ni zinil nobene. Ko pa je spomladi zvedel, da se Kobal odpravlja po svetu, je sprevidel, da bi bilo le škoda, če bi ga izgubil. Zato je kar na lepem prišel z besedo na svetlo. V sobo ga je poklical in mu prav na dolgo razlagal svojo ponudbo in načrt.

Kobal je zija. Seveda ne bi bilo napačno, kar mu ponuja Legan. Da mu brezplačno odstopi del košenice nad Remčevim vinogradom. Res je precej grmovja na njej in kamenja ter skal še več. Toda to ni nikaka zapreka za Kobala, ki je pokazal, da uspe, če se enkrat kake stvari loti. Razstrelil bo skale, posekal navlako, svet prerigolal, zasadil trte, pa bo vinograd tu. In pri moči je tudi še dovolj, da bo vse to storil.

Tako je govoril Legan, Kobal pa je poslušal. Prav zares ni napak tale ponudba, če ne bi Legan postavil še drugega pogoja, po katerem naj bi Kobal skozi dvajset let ves pridelek delil z njim. Šele po dvajsetih letih bi bil vinograd čisto njegov. Dvajset let je pa dolga doba in nič se ne ve, če je Kobalu sploh usojeno, da bo še toliko let tlačil to ubogo

Sl. 22. Matej Sternen: Portret mariborskega župana
Juvana

Sl. 23. Zdenko Kalin: Lastna podoba

Sl. 24. Franc Pavlovec: Gameljni

Sl. 25. Evgen Sajovic: Mlin

zemljo. No, in če ne bi tega doživel, kdo bi imel prav za prav čisto korist od njegovih žuljev?

Kobal pa je bil star že šest in petdeset let in je vedel, da bi moral novih dvajset let delati bolj kot vse svoje dosedanje življenje skupaj. Zato je trdo odkimal z glavo in že hotel stopiti proti vratom. Toda Legan ga ni izpustil kar tako. Kaj bi premišljal! Saj ima fanta, pa mu bosta pomagala. K sebi ju naj pokliče, vsaj tistega, ki krave pase.

Kobal je odkimal v drugo, toda ne več tako uporno kot prvikrat. Ko pa je krčmar obljubil, da mu bo dal les, s katerim si bo postavil zidanico in bo tako imel na starost lastno streho nad sabo, se je zdelo, da se je kar malo omečil. Odločil se pa le ni. Da mu bo jutri povedal, ko bo čez noč vse pametno premislil, je dejal Kobal in odšel iz sobe v veri, da si ne bo brez potrebe nalagal novega bremena na rame.

Vso noč potem ni mogel trdno zaspati, kot je sicer imel navado. Morda je le včasih za kake minute zatisnil oči, toda še v sanjah je videl novi vinograd pred seboj. Res bo malo od rok — skoraj pol ure bi imel do njega — in tudi od poti bo precej odrinjen. Toda tu se ne da nič pomagati, ko se je pa Remec s svojim vinogradom tako visoko razčeperil. Vinograd bo pa le in to ne majhen.

Če je Kobal včeraj, ko je stopil iz Leganove sobe, še močno okleval, se je danes dvignil s pograda s čisto trdnim sklepom: vinograd si bo ustvaril! Iz tistih skal in leščevja ga bo priklical na dan! Težko bo šlo spočetka, toda ni zlomek, da čez pet let ne bi pokusil lastne kapljice.

Kar na hitro je zjutraj opravil s krčmarjem. Kobalu se je tako mudilo, da ni niti utegnil delati kakšnega pisanja. Kaj bi s tistim papirjem. Zemljo na košenici naj mu odmeri, da bo vedel, kje naj zasadi kopačo, drugo se bosta pa že potlej domenila.

Legan je držal besedo, ki mu jo je dal včeraj. Kar lep kos sveta sta zakoličila. Kamenje bo seveda Leganovo, kolikor ga Kobal ne bo sam porabil za zidanico. In še strelivo mu bo preskrbel, kajti s samim kladivom in krampom bi pri teh skalah bore malo opravil.

Kobal je na hitro začel z delom. Še prej pa je stopil do obeh svojih fantov. Ne eden ne drugi ni hotel ničesar slišati o vinogradu. Posebno starejši v kovačnici je bil rezán. Da jim je zemljo in bajto zapravil in mater spravil v grob, mu je očital. Zato naj kar naprej sam uganja neumnosti, če ga je volja, na njegovo pomoč pa naj se ne zanaša. Niti z mezincem ne bo mignil za takega očeta.

Kobala je pograbilo, pa kljub temu nobenemu ni zinil niti besede. Kar gonita naj svojo, fakina mlečna, toda ko bodo trte rodile in bo enkrat vino teklo v sode, bo drugače! Takrat bi se rada prismolila v njegov vinograd, toda on ju ne bo poznal, tako gotove ne, kot sta ga danes nemilo odpravila od sebe.

Zdaj se je sam zagrizel v košenico za Remčevim vinogradom. Sekal je leščevje, rval korenine, požigal robidovje, razbijal skale in odnašal v košu zemljo z enega konca na drugega. Postavljal je iz kamnja ograde, kopal pol sežnja v zemljo, jo gnojil in spet zasipaval ter se zraven peknil, da mu je pot v curkih drsel po čelu in hrbtu. Zvečer pa je bil od dela tako zbit, da je kdaj pa kdaj mislil, da bo dušo izpustil. Samo včasih mu je zjutraj pomagal Leganov pastir držati jekleni sveder, ki je ne-utrudno grizel v trdi kamen. Potlej je v popoldnevih sam nabil luknje s smodnikom in ga zažgal, da je po vsej rebri zabobnelo kot grom. Takrat so ljudje v dolini pogledali v breg, si zaslonili oči, da bi v sončni bleščavi bolje razložili rjavo barvo, ki se je širila iz dneva v dan, in si mislili: »Poglejte norca Kobalovega! Dela, da se bo pretrgal, njegove žulje bo pa Legan požrl!«

Kobal pa se malo menil za take govorice. Ker je moral Leganu pomagati tudi v hosti in po njivah, je bil šele v jeseni s svojim delom v vinogradu pri kraju. Bilo je ravno prav. Naj se še čez zimo zemlja malo spočije, da bo spomladi vanjo zasadil trte. Prišla je zima in snega je zapadlo dobršno mero. Še nikoli v življenju ni Kobal tako težko čakal spomladi ko to pot. Ni podnevi minila ura, da se ne bi ozrl po rebri, kjer je pod snegom počivalo njegovo delo. Letos se še prav nič ne pozna, kje leži ta njegov vinograd. Toda drugo zimo bo visoko, že malo potemnelo kolje oddaleč govorilo vsakemu: »Le pogledjte novi vinograd, ki ga je iz nič naredil stari Kobal!«

Spomladi mu je krčmar preskrbel divjih trt, ki jih je Kobal odslužil z delom. Potlej je pričel saditi. Sleherni trti posebej je pripravil posteljo v rjavkastočrni prsti, kot otroka jo je položil vanjo, jo pognojil in spet zagrebel z zemljo. Zraven pa je k vsaki zabil kol, vitek in raven, da ga je bilo veselje pogledati. Po cele dneve dolgo je delal. Nazadnje se je oddahnil. Trta pri trti in svetlo kolje ob njih, da se je človeku zdelo, kot bi mlada vojska s sulicami planila iz zemlje.

Drugo leto je trte precepil. Sedem vrst grozdja je presadil na divje mladike. Črnine pa še največ. Tiste, katere sok je v kozarcu kot kri, če ga obrneš proti luči. Že od nekdanj jo je cenil. Ta ga bo na starost grela, ko se mu bo enkrat kri umrzila.

Odslej je imel z vinogradom vsako leto več dela. Moral je okopavati, obrezovati, škropil je trtje z galico in obenem trepetal, če se je poleti pripravljalo na hudo uro ali pa pozimi kazalo na oster mraz. Eno in drugo bi lahko uničilo ves njegov trud.

Pa je šlo zaenkrat le vse po sreči, vsaj do petega leta, ko je moral prvič pridelek deliti z Leganom. Ko ga je krčmar opozoril na to stvar, ni veliko manjkalo, da se ni Kobal pošteno uprl. Mar je Legan kdaj prijel za kopačo? Kod je hodil vseh pet let, ko se je sam potil na žive

in mrtve? Seveda, zdaj, ko je sad na trti, ti pa pride in zahteva svojo polovico! Le s kakšno pravico? Nič mu ne bo dal! Nekaj litrov pač, da bo vedel, kakšno kapljico je pridelal, kaj več pa ne! Kdor je delal, ta bo tudi užival!

Kobal je stal sredi sobe in bruhal iz sebe srdite besede. Legan pa se mu je smejal, in to celo takrat, ko je Kobal kar s pestmi navalil nanj. Kar lepo naj miruje, ga je Legan krotil, in pisanje naj mu pokaže, kjer stoji zapisano, da je vinograd res njegov, pa ne bo zahteval od njega niti poliča vina. Samo pokaže naj ga, da ne bo prej brez potrebe kričal in se razburjal.

Kobal je postal naenkrat pohleven, posebno ko mu je krčmar povedal, da ga lahko za storjeno delo izplača in odpusti še to uro. Res, kakšnega pisanja mu ni mogel pokazati, zato je bil kar pri volji, da ga precej naredita. Bog ve, kaj utegne Leganu še pasti v glavo. Morda ga res požene od hiše? In potlej bo šel njegov vinograd po vodi za vse večne čase.

Legan je bil zvit, toda svojo besedo je le držal. Vsaj malo, tako pri vrhu nekako. Kajti za vinograd ga je prav za prav ukanil. Spočetka je namreč dejal, da bo vinograd po dvajsetih letih njegova last, danes pa se ni mogel prav nič več spomniti onih besed. Samo v dosmrtno rabo mu ga bo izročil po tistih letih. Če pa s tem ni zadovoljen, lahko še danes dobi nekaj denarja in naj gre potem, kamor hoče. Prav nič mu ne bo branil in se jokal za njim. Takih ljudi, ki bi z njim hoteli deliti vinski pridelek, lahko dobi na ducate. Samo njemu pa je pripravljen dati vinograd po dvajsetih letih do smrti v najem, ker mu je to že nekoč obljubil in je videl, da se je res potrudil pri delu.

Kobal je buljil vanj in si grizel ustnice. Taka je torej ta stvar. Prav nič si ni vedel pomagati. Spet je bil stari nerodni Kobal, prav takšen kot tiste čase, ko je bila še žena živa in mu je zmerom dopovedovala, da ni za drugega kot za coklo pri hiši. O, če bi bila žena še živa, bi se že kako izvila. Saj se je še zmerom, če je on odpovedal. Danes je pa ni in ne kaže drugega, kot da se mirno vda v usodo.

Legan se je rahlo nasmehnil in si pogladil tolsto lice. Torej je le prišel k pameti! Še zidanico mu bo pomagal postaviti, da bo lahko kar v nji stanoval in na starost živel med samimi trtami. Le pomisli naj! Še petnajst let, pa je vinograd njegov. Po Kobalovi smrti bo seveda spet gospodarjev. In koliko trtja je! Če vinograd nič ne razširi, bo na starost imel najmanj sedem sto do osem sto litrov pijače. Ob dobrih letinah pa celo več. Samo računa naj, pa bo videl, da so vse številke še prenizko vzete. Po tri litre bo imel na dan. Zanj čisto dovolj, za druge pa ni vredno, da bi skrbel. Sta mu mar fanta kaj pomagala? Vsak naj skrbi zase, pa bo za vse dobro!

Kobal ni več okleval. Samo en izhod je bil, in še ta dovolj zložen in lahak. Zato je podpisal pogodbo z Leganom. Sicer pa je bilo tako še najbolj prav.

Leta so tekla. In ko jih je minilo še petnajst, se je stari Kobal pošteno oddahnil. Kdo bi si mislil, da čas tako hitro mine! Greš spomladi v vinograd, vežeš trte, jih okopavaš, potlej gledaš, kako cveto, poslušаш čebele, ki brenče po cvetju, vidiš, kako se razvijajo prvi plodovi, škropiš z galico, včasih po petkrat, če je to potrebno, se bojiš toče in mrzlega deževja, zaslišiš na jesen čričke, ki ti povedo, da je že sladkoba v jagodah, počakaš tja do svetega Mihaela, potlej pa je grozdje kar dobro za mlin in stiskalnico. Potem pa še cela vrsta opravkov tja do svetega Martina, ko se mošt učisti in postane vino. In nato ga krstiš, ga piješ in si zadovoljen, da je leto srečno mimo in da je božja kapljica lepo na varnem v sodih. Vriskaš in si vesel, pa nič ne pomisliš, da je onkraj snega spet nova pomlad pred teboj, nove težave in skrbi, nov strah pred slabo letino; vse je novo, samo da je to zmerom rajši slabo kot dobro. Pa človek na to ne misli in je prav. Kdaj pa bi bil sicer vesel?

Tako je živel tudi stari Kobal. Šest in sedemdeset let si je že naložil na hrbet, pa je bil še zmerom trden v rokah in nogah. To leto pa se je pomladil. Kako se tudi ne bi, ko pa je vedel, da bo letos prvikrat ves pridelek njegov. Sicer se bo Legan malo rebril, ko je letina taka, kot je ni bilo že vseh dvajset let, toda po pisanju nima krčmar od letos naprej nobene pravice do vina.

V Kobalu se je od sreče vse smejalo. Škoda, da so se mu otroci tako daleč raztepli po svetu. Hči je z nekim slovenskim rudarjem poročena v Srbiji, en fant drvari v Bosni, drugi pa je nekje v Franciji. No, sicer mu pa za fanta ni preveč žal. Fakina sta bila in mogoče sta še zdaj, dobro bi pa le bilo, da bi bila to jesen tukaj, da bi videla, če je njegov vinograd res neumnost, kot mu je takrat zabrusil starejši paglavec. Kobal se ni prav nič kesal, da se je pred dvajsetimi leti lotil tega dela. Koliko veselih ur je imel, ko je sedel pri svojem pridelku. Na vse bridkosti je pozabil, na otroke nemarne, od katerih se ga ni nobeden spomnil s kakim denarjem, in tudi na rajnko ženo. Samo o Vseh svetih, ko je nekoliko okopal in osnažil po njenem grobu, ga je malo stisnilo okoli srca in se je zato tisti čas vselej napil, da ga potlej dva dni ni bilo moči spraviti pokonci. To mu je z leti prišlo v navado, pa se ljudje zato niso prav nič razburjali.

Zdaj pa je poletje. Prvo poletje po dvajsetih letih, ko zori grozdje samo njemu. In to grozdje, da ga je veselje pogledati! Saj se kar šibijo trte pod njim!

Kobal je imel ta dan opravek v vasi, zato je že zjutraj odšel iz zidanice, kamor se je preselil že pred osmimi leti. Tako čudno soparno je bilo ponoči, da je spal prav malo, in še to slabo. Nobene sape ni hotelo biti od nikoder. V jutru je med oblaki nebo na vzhodu sicer krvavo zagorelo, pa se je čez tiste rdeče lise takoj prevlekla siva zaplata. V travi ni bilo rose, listje na drevju in grmovju se ni ganilo in moreča tišina je še bolj pritislila na zemljo.

Kobal je čez poldne ostal v vasi. Legan ga je pridržal na južini, ker je hotel, da mu Kobal v jeseni po zmerni ceni proda odvišno vino. Toda ta ni hotel nič slišati o kupčiji. Petnajst let mu je primanjkovalo kapljice, letos pa si je hoče privoščiti v zvrhani meri.

Še sta se Kobal in krčmar pregovarjala, ko se je zunaj dvignil vihar. Kar nenadno je prišel. Od zapada sem se je privleklo nekaj črnih oblakov, zmerom bolj na široko so se razgrinjali, sprva počasi, potem pa vedno hitreje. Listje je zatrepetalo, trava se je upognila, dvignil se je prvi ščepec prahu, vodna gladina se je skalila; potem pa je veter sunil močnejše, pobral s ceste cele oblake prahu, pomešane z listjem, slamo in perjem, ki so se nato z novim sunkom zagnali nad strehe in bobneče vršeli v polja onkraj vasi. Oknice so zaropotale, nezrelo sadje je treskalo po tleh, ljudje so kričali in v zvoniku je tolklo plat zvona.

Kobal je skočil k vratom in z grozo pogledal kvišku. Temni oblaki so posedli že dve tretjini neba. Na zahodu se je sicer neurje v zraku kar nekam čudno razvleklo, zato pa je bilo zdaj na vzhodni strani črno kot v rogu. Zdelo se je, da so se tam oblaki zagozdili in da se ne morejo premakniti nikamor. Tedaj je slepeč blisk švignil čez nebo, zagrmelo je tako silno, da je ljudi vrglo od oken; utrgal se je drugi blisk, nato tretji in četrti, cela vrsta, da je nebo kar zagorelo v ognju.

Stari Kobal je zazijal in odrevenel, kajti zdaj je vedel, da je neurje tu. Od tistega črnega neba pa do hribov na zahodu so se namreč nenadno razpote gnile belkaste vodene štrene, se zgostile, nato potemnele in se združile z onimi črnimi oblaki v težko neprodarno sivino. Vihar je še močnejše zatulil in v zvoniku ni nič več tolklo plat zvona. Zdaj so nabijali že vsi trije zvonovi, hitro in obupno ter se trgali na vrveh kot privezana živina, ki hoče iz gorečega hleva.

»Preklete! Moj vinograd! Toooča!« je nenadno izhripal Kobal, potisnil klobuk na glavo in planil venkaj. Legan in njegova žena sta kričala za njim, toda ta ni slišal ničesar. Videl je še samo, kako se je toča na zapadnem robu rebri v debelih snopih usula po bukovju in čez gabrovje planila na vinograde. Prav dobro je slišal, kako je ledeno zrnje udarilo ob listje, da sta zaječala hosta in trtje. Trenutek nato pa se je tisto ječanje že prelilo čez sredino hriba na vzhodni del, kjer je ležal njegov vinograd.

Kobal se je pognal po poti za vodo. Nič ni čutil toče, ki je prav tisti čas završala okoli njega, ga bila po obrazu, po rokah in ramah, se mu zaganjala pod kolena kot vsiljivo ščene, sikala in prasketala, ga grizla in ujedala. Nič je ni čutil, a v obraz je gorel in v glavi mu je šumelo, da je mislil, da se bo zdaj pa zdaj sesedel. Pa se ni. Trte v rebri so mu dale moči. Saj jih sliši, kako ga kličejo. Rešil jih bo, vsaj eno, dve, če ne več. Ogrnil ju bo s plaščem in poveznil brente na kol, da bosta varni pred ledenim zrnjem.

Stari Kobal se v sunkih poganja po bližnjici. Palica se mu zapleta pod noge in nič ne ve, da je izgubil klobuk, ki mu ga je vihar kar na lepem posnel z glave in odnesel v reko. Le to čuti, da nekdo z drobnimi kladivci tolče po njegovi goli lobanji, da je vsak udarec oster in žgoč ter ga čuti skozi vse telo prav do konca svojih razbolelih nog.

Ledeno zrnje pa tolče in prasketa. Zavil bi pod hrast, kjer bi najhujše prevedril, pa ne sme. Morda bo le še kaj rešil. Vsaj eno, dve trti, da bo v jeseni zmastil njuno grozdje in hranil vino kot zdravilo. Da bi ga pridelal vsaj en kozarec, polovico kozarca ali vsaj eno samo rdečo kapljo.

Stari Kobal se trudno peha čez visoko mokro travo. In kadar privzdigne nogo, se mu ledeno ščene zagrizi v koleno. Zdaj v levo, zdaj spet v desno. In v prsi mu skače in obraz mu trga. Ko bi le kladivca nehala tako neusmiljeno nabijati po lobanji.

Čisto sklonjen se vleče naprej. Naenkrat začuti olajšanje. Le sem pa tja se kak ščenetov zob zadre v njegovo telo. In kladivca ne tolčejo več. Nekaj hladnega mu moči razbolelo glavo. Menda je to dež?

Kobal trudno leze. Klecnil je na kolena, pa se je spet z muko dvignil. Še dobrih sto korakov ima do vinograda. »En kozarec... polovico kozarca... eno samo kapljo...« mu poje v razboleli glavi.

Stari Kobal gre z blatno roko čez oči. Zdi se mu, da vidi prav. Tisti plevel ni plevel, ampak okleščeno listje njegovih trt. In nobenega grozda ne vidi na trsu. Niti za kozarec ne bo imel vina, niti za pol kozarca, še za eno samo kapljo ne...

Starcu se megli od bridkega spoznanja. Nič več ne vidi. Zdaj se mu zdi, da čuti spet kladivca, ki ga tolčejo po glavi, in da ga ščeneta tržejo na vseh koncih. Potem pa se zaziblje v grozi, omahne na obraz in se umiri. Nobene bolečine ni več, sliši le še tih šumot kalne vode, ki se steka z vrha njegovega vinograda nekam daleč v trave pod cesto.

Še tisti večer so ljudje, ki so ogledovali razdejanje po vinogradih, našli Kobala mrtvega pod njegovimi trtami.

Ko je Legan zvedel za njegovo smrt, je rekel tjavdan: »Se mi je kar zdelo, da danes z njim ne bo vse v redu. No, letos ga ne bo pil, jaz pa tudi ne.«

Tone Čokan | Rožni venec

Prijatelj, ki ga je Gospod izmed mnogih izvolil, da Mu služi pri oltarju, mi je poslal droben zavojček in pismo.

Kaj naj Ti pošljem — tako nekako mi piše — v znamenje najinega prijateljstva, ki ni le pozemsko — saj se Te vsak dan spominjam pri daritvi Gospodovi —, kaj naj Ti dam? Razkošno opremljeno knjigo? Prebereš jo, položiš na polico in le včasih se Ti oko še pomudi na njeni lepi opremi. Dragoceno podobo? Dragi, nimam denarja. Posredovalec milosti božje sem. Zastonj sem vse prejel, zastonj dajem. Tako želi Gospod. Pa saj bi podobe ne mogel imeti vedno pri sebi. Jaz pa bi Ti rad dal nekaj, kar bi rabil vsak dan, kar bi Ti bilo potrebno kot vsakdanji kruh. Mnogo sem razmišljal — in sedaj Ti pošiljam ta rožni venec. Niso jagode biseri — dar so revnega slovenskega duhovnika, iz lesa so, na kakršnega je bil razpet Gospod. Položil sem ga na Sveti grob — naj Ti diha iz njega božja ljubezen! Dotaknil sem se z njim groba sv. Petra — bodi Ti vir silne vere, s katero moli in upaj za ves svet! In blagoslovila ga je naša Marija Pomočnica, Kraljica Slovencev, na Brezjah — moli ga z Njenim blagoslovom za naš ubogi narod, posebno v teh čudnih stiskah časa, za svoje, da bi jim družba ne bila v breme, da bi sami drugim ne bili v pohujšanje; za sebe, da Te ne bo sram pred Gospodom in pred samim seboj, in še zame, da bi ne bil nevreden hlapec Gospodov!

Tako mi piše.

In sedaj molim rožni venec vsak dan. Vsak dan mi drsijo med prsti jagode, vsaka s svojo skrivnostjo, kakor polzijo moji dnevi med dlanmi božje volje v večnost.

V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha!

Oče, Neizrazni, Vseobsegajoči, ki pač Si, le včasih nam daš v svoji dobroti in modrosti zaslutiti drobec Svoje neskončnosti: in že smo te milosti tako prevzeti, da se z močjo te slutnje prebijamo skozi goščavo dni našega izgnanstva in omahujoči ne omahnemo, prav kakor je držal sile preroku — pač ker si hotel Ti tako — skozi štirideset dni hlebec kruha. Bog, preveličasten, da bi se Ti upali bližati, a predober, da bi nas pustil v temi in v tipajočem nemiru, Ti si nam poslal Svojega Sina, Sebi in nam enakega, da še vedno moli med nami in za nas svojo velikoduhovniško molitev in kliče na nas milost Svetega Duha, ki se neprestano lije v naša izsušena srca in je vedno kam liti — posvečeno bodi Tvoje ime!

Vera.

S čim vsem je človeštvo že poskušalo nadomestiti vero. Kaj vse sem že storil, da bi mi vere ne bilo treba! Kaj in kje sem že vse iskal! Kako se izvijal, da bi Ti ušel, a še na dnu svojega iskanja,

svojega upornega boja Te najdem, ko se mi prizanesljivo smehljaš in ne omalovažuješ žgočega nemira svojega otroka. Bog, Mir, Skladje! Verujem v Tebe, vse upam od Tebe, saj pred Tabo kopni vsa naša zlobna samozavestna upornost. V Tvoji mirnosti izgublja moč in veličino demonski kaos in zaradi Tebe lije v naša srca mir in zavest, da si z nami — s Cerkvijo — Ti, in da se nam ni treba vznemirjati. Verujem! Verujem, da bom razumel.

Oče naš!

Gladi, blodeč otrok moli k Tebi. Kliče Te zaupno otrok, ki je svoje skrivnostno prvorojstvo prodal za nepolno skledo pokvarjene leče. Prizanesi nam! Saj tako dobrotno skrbiš za naše vsakdanje potrebe, ne zavrzi nas v večnosti! Glej, Oče, toliko omam nas v teh neurejenih dneh vabi od Tebe in zdi se, da je vse tisto, kar naj bi me še spominjalo na Tebe, izgubilo svoj sijaj. Oče, presvetlo je vse, kar si postavil Sebi v slavo in nam v izpodbudo. Naše oči tega kar nekam ne prenesejo. Oče, ki mnogo odpuščaš tistim, ki mnogo ljubijo, odpusti nam naše dolge!

Zdrava Marija!

Mati! Koliko človeških ust Ti je že prepevalo slavo! Koliko človeških src je že prekipevalo od ljubezni do Tebe, a vse to je le nebogljen jecljanje, ki nam da le slutiti, da si Ti vsa lepa. Mati! Rad bi molil k Tebi z vdanostjo pozabljenega meniha, ki je prvi molil: Pozdravljena Kraljica! ... Rad bi molil s preprostostjo otroka, ki sklepa ročice in Te čuti v svoji bližini: O Gospa moja, o Mati moja! ... Rad z vztrajnostjo viteza, ki je leta in leta blodil okrog, a mu luč ni ugasnila! Mati, toliko bi Ti rad povedal, toliko potožil, a saj sama veš bolj od mene, v kako čudne in težke čase smo postavljeni. Zato kot truden in razočaran otrok skrijem obraz med Tvoje dlani in Te prosim res z vso iskrenostjo: Mati, pomagaj! Mati, ljubljena Mati!

Slava Očetu in Sinu in Svetemu Duhu!

Slava, ki Ti jo daje vse stvarstvo; slava, ki Ti jo pojo angelski zbori; slava, ki si jo Presveta Trojica daješ sama in pred katero mi blaženo obmolknemo!

Prijatelj, poslal si mi dar, ki naj bi mi bil — pišeš — potreben kot vsakdanji kruh. Nič boljšega nisi mogel poslati. So ure, ko se nam celo vsakdanji kruh upre, in takrat nam ostane samo Bog. In tako sedaj molim rožni venec iz dna svoje tavajoče mladosti, kot moli kmet, stoječ na ogonu prej bohotno obetajoče njive, ki mu jo je toča pobila, s solzami, svetlimi kot majski dež, in prosi, da bi bilo vsaj to, kar je še ostalo, kleno, da bi bilo za novo setev, novo žetev. Vsak dan ga molim s posebno prošnjo, s posebno zahvalo. Tako mi drsijo jagode med prsti, vsaka s svojo skrivnostjo, kot polzijo meni

posojeni dnevi s svojimi drobnimi radostmi, s svojo žalostjo, s svojo slutnjo brezčasnega povečanja med dlanmi božje volje v večnost. In ko bom pri zadnjem rožnem vencu rekel zadnji Amen, naj mi ga ovijejo okrog rok, da bom imel kaj dati kot protiutež za vse svoje slabosti, za vse zablode, za vse grehe, na pravično tehtnico. Amen!

Da, Amen!

France Bevk | Češka narodna

Tam leže grobovi
z lesom ograjeni,
vsi so posejani
z dragimi seméni
kakor vrt zeleni.

O, zakaj nobeno
seme ni še vzknilo!
Morda pregloboko
so jih položili,
da jih je vdušilo?

Grm sem zasadila,
kjer spi dragi v jami,
da mu korenina
do srca požene,
ga iz spanja zdrami.

Grm že odcvel je,
listje v vetru kroži.
Ah, moj ljubi dragi
ni se še prebudil —
srce moje toži.

Jan Strážovec

Organizacija češkega katoliškega literarnega življenja zadnjih 20 let

V organiziranju katoliškega literarnega življenja v samostojni češko-slovaški državi so češki katoliški književniki izvršili veliko delo. Kakor hitro se je češko izobraženstvo prebudilo iz depresije, ki jo je povzročila svetovna vojna, in čim so stroge cenzurne razmere v novi državi popustile, se je hitro pojavila nepremagljiva potreba po izdajanju umetniških in kritičnih literarnih del, izpodbujena z ustvarjajočim umetniškim nagonom in z močnejšo narodno politično zavestjo. Nastajala so nova književna glasila, deloma nadomeščajoča liste in revije, ki so v prvih letih vojne hitro prenehale izhajati, deloma pa so hotela zbrati pisatelje iz raznih idejnih in literarnih taborov, ali pa so predstavljala tribuno za mlado nastopajočo generacijo pesnikov, pripovednikov in znanstvenikov.

Za organizatorje katoliškega literarnega življenja je bil tedaj položaj zlasti težak. Starejšega katoliškega literarnega časopisa, ki bi ustrezal tolikim nujnim časovnim in umetniškim potrebam, ni bilo. Že leta 1907. je prenehal izhajati »Nový život« (od leta 1896.), nekdanji organ »Katoliške moderne«, gibanja, ki je l. 1895. v almanahu »Pod jedním praporem« zbralo katoliške književnike k skupnemu nastopu pod vodstvom pesnika Sigismunda Bouška (roj. 1867) in odličnega literarnega organizatorja župnika-pisatelja Karla Dostála-Lutinova (1871—1923). Toda niti poznejši organi »katoliške moderne« »Archa« (od l. 1904.) in »Týn« (od l. 1916.), ki jih je urejeval Karel Dostál-Lutinov, in niti revija »Meditace« (1908—1912) pod uredništvom pesnika in literarnega zgodovinarja Viljema Bitnarja (roj. 1874), niso zbudili večjega odmeva. Bilo je torej treba ustanoviti nove časopise in revije, ki bi mogle združiti vse katoliške kulturne delavce, pokazati nove enotne kritične in umetnostne poglede, izvirajoče iz globine katoliške dogme, zajeti rod mlajših in najmlajših in jim dati možnost literarnega udejstvovanja, odpreti pot novim izpodbudnim idejam iz tujega duhovnega življenja in končno postaviti se z vso odločnostjo proti združenemu navalu tako imenovanega novega kulturnega boja, ki se je bil proti katoličanom v prvih letih Češkoslovaške republike.

Važno središče katoliškega literarnega življenja je postalo že pred svetovno vojno malo podeželsko mestoce Stará Říše na Moravskem (jugozahodno od Brna). L. 1905. se je zbrala okrog zbornika »Studium«, ki ga je prvotno vodil še mladi duhovnik-pesnik Jakub Deml, strogo katoliška literarna skupina, v kateri je odločujoče in vodilno mesto kmalu zavzel široko izobraženi in versko navdušeni kritik Jožef Florian (roj. 1873), ki je prinesel novo bogato vrenje v češko duhovno

življenje. Po kratki profesuri v Náchodu se je Jožef Florian popolnoma posvetil zaslužnemu kritičnemu, prevajalskemu in izdajateljskemu delu v Stari Říši. L. 1912. je začel izdajati časopisni zbornik »Nova et vetera« (do l. 1922.), knjižnico prevodov »Dobré dílo« (od l. 1912. — do danes) in pozneje neredno izhajajoča periodika »Prameny« (Viri) in »Kurs« (od l. 1922.). Z nevelikim krogom sodelavcev (med njimi Florianov prijatelj, vzoren prevajalec A. L. Stříž (roj. 1888), je znal Florian uveljaviti v češkem kulturnem življenju predvsem s svojimi obrambnimi in napadalnimi kritikami, s svojo drobno publicistično delavnostjo glas brezkompromisnega in strogega katoličana. V Stari Říši je tudi izšla vrsta izbornih prevodov tako iz srednjeveške katoliške mistike, kakor tudi iz modernega katoliškega slovstva skoraj vseh narodov. Poseben pomen in vrednoto imajo prevodi Barbeyea d'Aurevillya, Ernesta Helloa, Leona Bloya, Ieatsea, Villierse d'Isle Adama itd. Florianov čut za čistoto jezika, njegova ljubezen do bogate in žive umetnosti sta vedno jamčila za dovršenost staroříških prevodov. Tudi s formalne strani posveča svojim knjigam veliko pažnjo; okusen tisk in lepa zunanja oprema sta prednosti vseh knjig »Dobrega dela«. Največji razcvet in vpliv Florianove skupine, ki neutrudljivo deluje že 35 let, pa spada v povojni čas.

Iz Florianovega kroga, s katerim sta bila zvezana z osebnimi, idejnimi in slovstvenimi odnosi, sta prvotno izšla tudi oba vodilna češka literarna umetnika Jakub Deml in Jaroslav Durych; vsak od njiju si je na svoj način pridobil zaslug za organizacijo in razvoj češkega literarnega časopisja.

Duhovnik-pesnik Jakub Deml (roj. 1878) izdaja od leta 1917. svoj pesniški dnevnik »Šlěpěje« (Stopinje), ki jih primerjajo s slavnimi dnevniki bojovitega francoskega polemika Leona Bloya. Do sedaj je izšlo 23 zvezkov, nekateri s samostojnimi naslovi. Izvrstni publicist, bistri kritik in ostrí polemik Deml piše povečini sam svoje »Šlěpěje« in prinaša v njih tudi bogate opombe češkemu verskemu, kulturnemu in političnemu življenju.

Pisatelj in pesnik Jaroslav Durych (roj. 1886) je za svojega bivanja v moravskem mestu Olomucu, kjer je deloval kot vojaški zdravnik, iz tega sedeža moravskega metropolita ustvaril drugo najvažnejše središče katoliškega kulturnega življenja. V časih najživahnejšega kulturnega boja je ustanovil in z Janom Scheinostom urejeval revijo »Rozmach« (1923—1927) in potem skupaj z J. Dostalom »Akord« (1929—1933). Obe ti reviji sta posvečali veliko pozornost tudi francoski in španski slovstveni umetnosti. Durych je v njih prvi začel uveljavljati stroge umetnostne in vrednostne temelje, izvirajoče iz njegovega čistega in ognjevitnega katolištva.

K najstarejšim literarno-znanstvenim češkim katoliškim revijam spada še zdaj izhajajoča »Hlídka« (Straža), (od l. 1884. kot »Poročila apostolskega tiska« v Brnu, pozneje kot »Literární hlídka« in od l. 1896. kot »Hlídka«). Izdajajo jo benediktinci slavnega samostana v Rajhradu pri Brnu. Dolgo časa je stal na čelu njenega uredništva literarni kritik,

benediktinski bogoslovec Pavel Vychodil (1862—1938). »Hlídka« posveča pozornost filozofiji v duhu prerojenega tomizma in literarnemu delu ter njegovi kritiki. Pred vojno je v »Hlídko« vneto prispeval literarni zgodovinar František Bílý (1854—1920), znan kot voditelj in organizator literarnega življenja na Moravskem. Prevode in študije iz slovanskih literatur, posebno iz ruske, je prinašal benediktinec Avgustin Vrzal (1864—1930) pod psevdonimom A. G. Stín. Zgodovinske prispevke sta pisala za »Hlídko« oba največja moravska zgodovinarja — duhovnika: pred vojno profesor brnskega bogoslovja Jan Sedlák (1871—1924), eden najboljših strokovnjakov o husitskem vprašanju in češke verske zgodovine, po vojni pa profesor Cirilo-metodijske teološke fakultete v Olomucu Avgustin Alois Neumann (roj. 1891), vnet nadaljevalec Sedlakovega življenjskega dela. Na začetku 30 let je bila »Hlídka« zaradi svoje okostenelosti in konservativnosti potisnjena v ozadje z nastopom mlade umetniške in znanstvene generacije, ki si je iskala novih poti in si tudi ustanovila nove časopise.

Mladi rod katoliških pesnikov, ki je zavestno pristopil k delu pod vodstvom lirika Jana Zahradníčka, je imel začasno svoje zatočišče v časopisu »Poesie«, ki ga je izdajal v letih 1932—1933 v Moravski Ostravi Jan Strakoš (roj. 1899). Posebno skrb je posvečala »Poesia« literarnemu delu na Poljskem in Španskem. Pesniški in kritični značaj je imela tudi revija »Tvar« (Oblike) (1927—1932), ki so jo izdajali: mladi raziskovalec pesniškega dela Březinovega Miloš Dvořák, kritika Bedřich Fučík in Albert Vyskočil.

Brnska akademska založba »Akord« (založniški odbor katoliškega akademskega kluba »Moravan« v Brnu) izdaja od leta 1935. dalje »časopis za kulturno sintezo« z istim imenom »Akord«, ki ga urejujejo: znani biblist in prevajalec starozakonske poezije Josef Heger (roj. 1885), profesor na brnskem (od l. 1939. na praškem) bogoslovju, že imenovani kritik Miloš Dvořák in psiholog dominikanec Metod Habáň, duhovni vodja brnske katoliške akademske mladine.

Največ mladih sodelavcev, pesnikov, pripovednikov priznanih znanstvenih delavcev si je znal pridobiti praški mesečnik »Řád« (Red — izhaja od l. 1935.). Učenci Otokarja Březine, Jaroslava Durycha in Jofesa Pekařa podajajo v tej reviji na katoliški filozofski podlagi kritičen pregled vsega kulturnega dela ter češkega in slovaškega javnega življenja. Med pesniki revije »Řád« sta zavzela vodilno mesto urednik František Lazecký (roj. 1905) in březinovski lirik Jan Zahradníček (roj. 1905). Poleg teh objavljajo v »Řádu« svoje verze Václav Renč, Durychov učenec in sodelavec iz že omenjenega časopisa »Akord«, dalje Boguslav Reynek, Josef Kostohryz, František Hrubín, Josef Berka, od najmlajših pa Jan Ryba in Jan Pilař. Od prozaikov so se k »Řádu« priglasili: mojster pripovedne umetnosti Jan Čep (roj. 1902), ruralist katoliškega značaja František Křelina (roj. 1903) in v zadnjem času po svoji vrnitvi k živemu in praktičnemu katolištvu tvorec epopej iz življenja češkoslovaških legionarjev, Rudolf Medek (roj. 1890, † 1940). Literarno zgodovinsko

in kritično delavnost so v »Řádu« programsko razvili predvsem starejši raziskovalci češke baročne slovstvene umetnosti Viljem Bitnar (roj. leta 1874.), Josef Vašica (roj. 1884) in Zdeněk Kalista (roj. 1900). O srednjeveški literaturi prinaša podrobne študije na podlagi preučevanja izvirnega gradiva mladi profesor filozofske fakultete na bratislavski univerzi Jan Vilikovský (roj. 1904). Študije o novejši literaturi piše machovski raziskovalec Albert Vyskočil (roj. 1890), sodobno češko literaturo zasleduje kritik in oster polemik Oldřich Králík (roj. 1907) in Jan Strakoš. Poglavlje o likovni umetnosti prinaša znan praški grafik in heraldik Břetislav Štorm, o glasbeni umetnosti Otto Albert Tichý in Jan Rey. Okrog »Řáda« so se zbrali tudi najznamenitejši učenci in častilci češkega narodnega zgodovinarja Josefa Pekařa: Josef Hobzek, docent bratislavske univerze Rudolf Holinka, docent češke zgodovine na Karlovi univerzi v Pragi Zdeněk Kalista, ravnatelj moravskega deželnega arhiva v Brnu Leopold Peřich, Jan Hertl in vsestransko izobraženi potomec starega češkega plemiškega rodu Karel Schwarzenberg. Zlasti pozorno zasleduje »Řád« tudi narodno gospodarstvo in sociološko vprašanje. O stanovski ureditvi na podlagi papeških okrožnic pišeta mlada sociologa Rudolf Voříšek in Stanislav Berounský, kritiko sedanjih nezdravih gospodarskih in rodbinskih razmer s pozitivnimi predlogi za izboljšanje podaja Marko Weirich.

Gibanje okoli »Řáda« ima tudi svojo založbo z istim imenom, v kateri so izšle lirične zbirke pesnikov Lazeckega, Renča, Kostohryza in Reyneka; od znanstvene proze pa je izdal »Řád« razen drugih zbornike »Stavovská myšlenka« (iz l. 1936.) v uredništvu Stanislava Berounskega in »O Josefu Pekařovi« (l. 1938), ki so ga pripravili Pekařovi učenci pod uredništvom Rudolfa Holinke.

Revija »Řád« je po petih letih svojega bogatega in načrtnega delovanja dosegla zelo odločilno, v mnogem celo vodilno mesto v češkem kulturnem življenju. Vzrastla je kot skupno delo po večini mladih ljudi, ki so se resno in odgovorno zavedali velike nevarnosti različnih napačnih ideologij, ki so, skrivajoč se pod plaščem oficialnosti, razkrajajoče vplivale na češko narodno kulturo. Zato si je »Řád« in gibanje okoli njega postavilo nalogo: jasno pokazati pravo hierarhijo vrednot, zgrajeno na zavesti resničnega reda — torej katoliškega reda —, ki bi zagotovil rast in razvoj prave narodne kulture v njeni polnosti in lepoti in s tem tudi obstoj češkega naroda. V sredino svojega kulturnega prizadevanja so si »řádisti« postavili revizijo tega, kar se imenuje »češko vprašanje«. Z navezavanjem na delo narodnega zgodovinarja Josefa Pekařa so z marljivim in resnim znanstvenim delom prvi osvetlili in podali nove dokaze za pravično vrednotenje češke politične in kulturne zgodovine. Z raziskovanjem Jana Vilikovskega in Josefa Holinke, s sintetičnimi študijami Jindřicha Střede (psevdonim Karla Schwarzenberga), je prinašal »Řád« popravke krivih, često namenoma napačnih predstav o češkem srednjem veku, v katerem so predstavniki oficialne znanosti tendenciozno iskali na eni strani svetlih strani reformatorskega husitstva,

na drugi strani pa so videli samo sence domačega katolištva. Znanstvena raziskovanja Vašice, Bitnarja, Kaliste so razblinila bajko o »baročni temi« na Češkem in prinesla dokaze o velikem kulturnem in jezikovnem bogastvu te dobe. Prinesli so tako vrsto novih dokazov proti Masarykovemu nauku o smislu češke zgodovine, protestantsko tendenčno pojmovane. V filozofiji je pokazal »Řád« na nepravilnost nedavnih in sedanjih ideoloških zmot humanizma, socializma, demokratizma, fašizma in komunizma. Zavrgel je tudi neprirodnost strankarskega principa, ki name-noma razbija obstoječo in prirojeno edinost naroda. Inicativno se je lotil »Řád« tudi študija stanovske misli in pokazal, da je stanovska ure-ditev najboljša in najbolj naravna organizacija stvarnih sil naroda. Sistematično in objektivno je seznanjal svoje bralce tudi z novimi zdra-vimi miselnimi tokovi za mejami češkoslovaške države.

Isto idejno vsebino kot »Řád« ima tudi »Národní obnova« (od le-ta 1937., od začetka kot »Obnova« v Opavi pod uredništvom Leopolda Peřicha, od l. 1938. v Pragi pod uredništvom pesnika Františka Lazeckega). »Národní obnova« je postala živa vest vsega kulturnega in političnega življenja v češkoslovaški državi. Kljub temu da je njena naloga popu-larizirati idejno gibanje okoli »Řáda«, je znala ohraniti visoko raven in si tako pridobiti širok čitateljski krog ter važen vpliv na češko javnost.

Medtem ko sta »Řád« in »Národní obnova« h katoliški politični ljudski stranki, ki jo je vodil msgr. dr. Jan Šrámek, zavzemala precej rezervi-rano stališče, tudi zaradi njegovega sodelovanja z drugimi strankami — levičarji — s katerimi je paktiral, je postala glasilo ljudske stranke kulturno politična revija »Tak«, izhajajoča v letih 1937—1939. v Pragi pod uredništvom filozofa R. I. Malega in novinarja Jana Scheinosta. Preden pa se je mogla popolnoma razviti in postati protiutež marksistično-liberalni »Přítomnosti« (Sodobnost), je revija »Tak« pod težo novih poli-tičnih razmer prenehala izhajati.

O češkem kulturnem življenju redno poročajo v svojih kulturnih kronikah tudi češki katoliški dnevniki. V Pragi »Lidové Listy« (od le-ta 1921.), v Olomucu »Našinec« (od l. 1890.), v Brnu »Den«.

Češko katoliško dijaštvo ima svoj dober časopis v »Jitru« (Jutro) v Pragi (od l. 1919.). Pod uredništvom filozofa in izkušenega pedagoga prof. Dominika Pecke je »Jitro« postal najpriljubljenejši in najbolj razširjen dijaški časopis.

Med katoliškimi strokovno-znanstvenimi časopisi se odlikuje »Filo-zofická revue« (od l. 1929.), ki jo izdajajo moravski tomisti v Olomucu pod vodstvom dominikanca Metoda Habáňa (roj. 1899). Njegova redovna brata Silvester Braito in Reginald Dacik izdajata filozofsko-verski mesečnik »Na hlubinu« (Na globino — od l. 1926.).

Sociološka vprašanja preučujejo »Socialní rozhledy« (od l. 1925.), ki jih urejuje eden vodilnih čeških sociologov Bedřich Vašek (roj. 1882), profesor Cirilo-metodijske teološke fakultete v Olomucu in v Pragi iz-hajajoče »Sociální rozpravy« (od l. 1935) pod vodstvom jezuita J. Krusa in J. Hajka.

S problemom šolske vzgoje, ki se je po svetovni vojni v češkoslovaški republiki zaradi laizacije našla v slabih razmerah (v naučnem oziru je češkoslovaško šolstvo imelo visoko stopnjo), se bavijo »Vychovatelské listy« (Vzgojni listi — od l. 1912. izdaja v Olomucu društvo čeških katoliških profesorjev), ki jim je bil urednik vse do svoje smrti (l. 1940.) filozof docent Josef Kratochvíl (1882—1940).

Češke katoliške založbe

Po svetovni vojni so nastali zelo ugodni pogoji za razcvet knjižnega trga. Češki narod, katerega ljubezen do knjige je postala že prislovična (o Čehih se govori, da so »narod bralcev«), se je iz strahot vojne zatekal v duhovni svet, ki so ga gradili njegovi pesniki, pripovedniki, esejisti in filozofi. Po večletnem prenehanju vseh stikov s tujim duhovnim svetom se je izgubila radovedna želja, seznaniti se s slovstvenim napredkom za mejami nove države; zato so se toliko izdajali in hvaležno čitali prevodi, predvsem leposlovni. Iz povojne politične konstalacije je zrastle povečano zanimanje za francosko slovstvo in anglosaške literature, in iz močnega slovanskega čutenja, ki je pri Čehih imelo vedno globoke korenine, je izviralo zanimanje za literature bratskih slovanskih narodov. Narodna kulturna prožnost, obvladajoča češko kulturno življenje po državno političnem osvobojenju, se je zrcalila zlasti v slovstvu in tudi v njegovi zunanji založniški organizaciji. Tudi tukaj so bile zveze s starejšo generacijo pretrgane in je bilo treba v mnogočem zidati od začetka. Nove razmere niso katoličanov presenetile in prehitale niti na tem polju.

Na začetku dvajsetih let je Ladislav Kuncíř ustanovil v Pragi veliko založniško podjetje za dela nositeljev katoliške obnove v novi državi. Začel je z izdajanjem zbornikov »Družstva přátel Studia«. Kmalu si je pridobil časopise »Rozmach« in »Akord« in od l. 1930. izdaja »Kuncířovy noviny«. Od izdajanja čeških katoliških pisateljev (Jaroslava Durycha, Alojsa Langa, Miloša Martena, J. E. Hruške i. dr.) je pristopil Kuncíř k izdajanju značilnih voditeljev evropskega novoidealizma zlasti Chestertona, Barbeya d'Aurevillya, Undsedove, Baringa, Ramuza i. dr. in potem k velikim pesnikom evropskega zahoda v preteklosti Mussetu in Meriméeju. Posebno pozornost posveča Kuncíř cerkvenim mislecem, teologom in češkemu baročnemu slovstvu. Njegovo založništvo se osredotočuje v knjižnicah: »Knihy nové doby«, »Kozoroh«, »Philobiblon«, »Národní knihovna«, »Boží bojovníci«, »Vinice Páně«, »Ver sacrum«, »Poklad« in »Brána«.

Drugo praško založniško središče imajo češki katoličani v »Vyšehradu«, okrog katerega se je l. 1937. zbral »Katolický literární klub«, ki pripravlja češkemu čitateljstvu najboljša dela svetovne katoliške literature.

Zelo živahno gibanje je nastalo po vojni na Moravskem, kjer delujejo poleg že omenjenega Florianovega staroriškega središča še »Lidové tiskařské podniky« v Olomucu z izdajami »Matices Cyrilometo-

dějská«, »Velehrad« in dominikanski »Krystal«. Vrednostne knjige češke in tudi prevedene verske literature izdaja v Přerovu na Moravskem založba »Smír«. Važno založniško delo vrši tudi že omenjeni brnski »Akord«. Drobná založniška delavnost se je razvila tudi v Kraljevem Hradcu, v Čeških Budějovicah in v Moravski Ostravi, toda v zadnjem času je bila uničena z akcijo, ki terjá osredotočenje preveč raztresenega češkega založniškega gibanja.

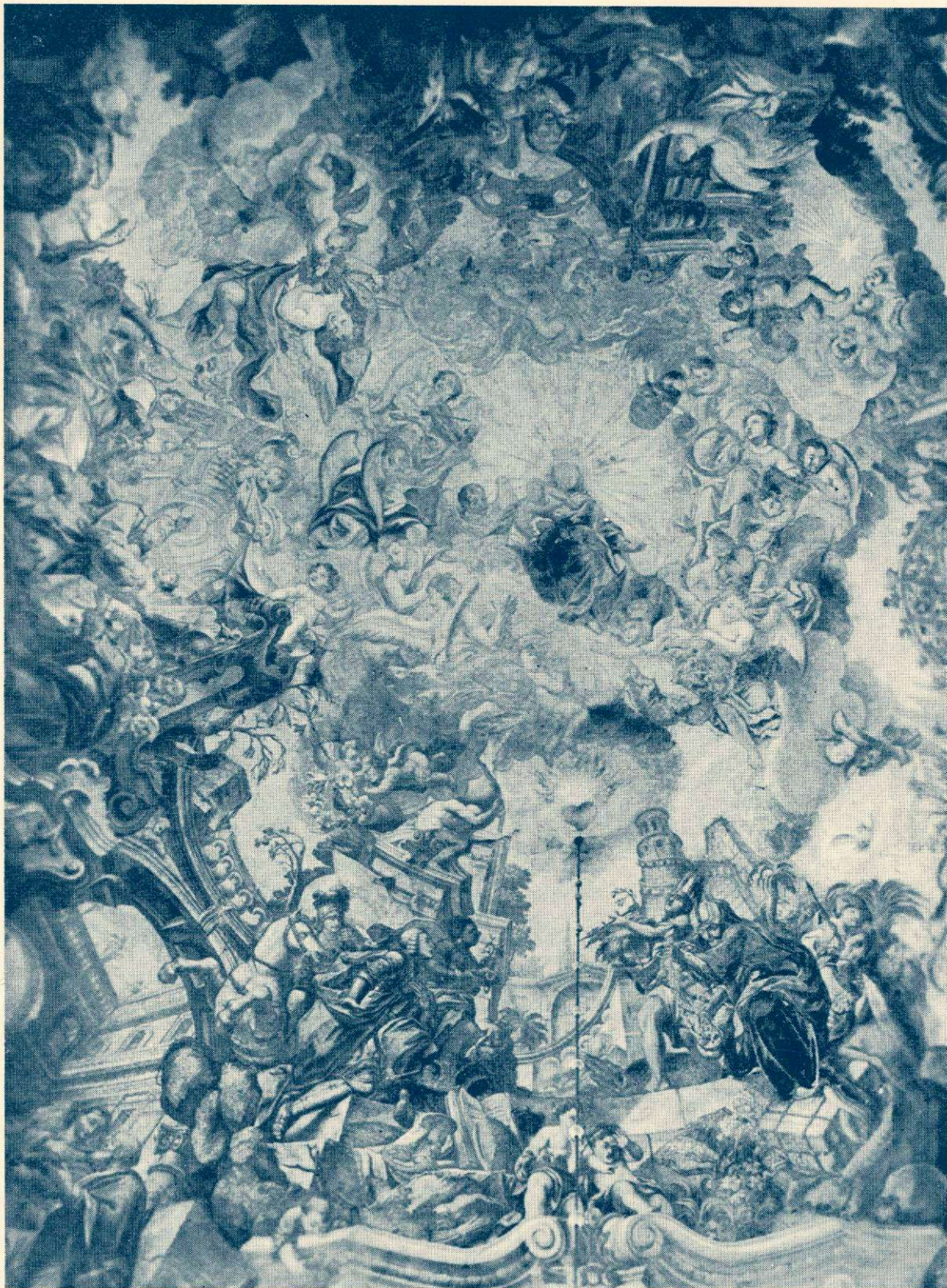
Mikuž Stane

Freske Franca Ilovška na Sladki gori

Sin mengeškega organista in cerkovnika, kasnejši ljubljanski meščan ter slavni freskant Franc Ilovšek, je bil v 52. letu starosti, ko se je lotil obširnega dela poslikavanja romarske cerkve na Sladki gori. Obširno slikarsko naročilo je bilo drugo največje Ilovškovo delo izza šempetrskih fresk v Ljubljani in kakor je tam v zagonu polne moške sile ustvaril tip slovenskega iluzionističnega slikarstva prve polovice 18. stoletja, tako je v našem primeru na pragu starosti in poln življenjskih izkušenj uresničil ideal sredine stoletja, ideal, ki je našo baročno umetnost že vodil povsem k drugim življenjskim in svetovnonazorskim stremljenjem.

Dokumentaričnih podatkov, kjer bi prišla v prvi vrsti v poštev farni arhiv v Lembergu in na Sladki gori, nimamo. Sladkogorski kronist Matevž Lach, od l. 1849. župnik na Sladki gori, se v svoji kroniki¹ pritožuje nad popolnim pomanjkanjem vsakršnih listin in podatkov o zidanju cerkve in njenem poslikavanju. Za zgodovino cerkve navaja le nekatere podatke, ki temelje deloma tudi na ljudskem ustnem izročilu. Početnik te nove stavbe posvečene Materi božji »in dulci monte« na mestu podružne cerkve sv. Margarete je bil »daroviti in vneti« župnik v Lembergu, Janez Mikez. Tega je naslikal Ilovšek na osrednjem polju korove balustrade, ko sprejema kleče od graškega gubernija dovoljenje za zidavo cerkve. Po ljudskem izročilu so pričeli cerkev zidati l. 1744. in je bila l. 1754. končana. Poslednja letnica je izpričana z isto časovno oznako (1754. l.) na posvetilni listini. Tedaj je bila cerkev tudi po svoji notranji opreми gotovo končana. Ti podatki, ki nam morejo le približno osvetliti zgodovino cerkve v tem času, za nas prav za prav nimajo tolike važnosti, kajti freske same so na dveh mestih časovno označene. Na severnem polju korove balustrade se je Ilovšek ob čudežnem prizoru nesreče z voznikom sam upodobil. Pod lastno podobo je sledeči napis: Cor & pIctoriae LaboreM / DeI pareae / offert / Franc Ilovscheg. Kronogram da letnico 1752. Nad korom na obočnem pasu so freske drugič datirane. Trobeči angel ima na glasbilu pritrjen prapor, na katerem je

¹ Gedenkbuch der Pfarre Maria Süssenbergr.

Sl. 26. Ilovšek: Freske v ladijski kupoli na Sladki gori: Štirje kontinenti

Sl. 27. Ilovšek: Mati Božja na stropu zakristije
v cerkvi na Sladki gori

Sl. 28. Ilovšek: Obiskovanje Marijino v ladijski kupoli na Sladki gori

v srčastem okviru upodobljena sladkogorska Mati božja, plavajoča v zraku nad krajino s sladkogorsko cerkvijo. Nad in pod to sliko je pas z latinskimi majuskulami, ki dajo letnice: zgornji (CICDLIMI) l. 1753, spodnji (CCLDIIM) pa l. 1752. Spodnja letnica se torej ujema z datumom korove balustrade in morda pomeni pričetek slikanja cerkve, druga pa kaže na čas, ko je bilo poslikavanje končano. V enem letu torej naj bi Ilovšek dovršil delo, ki zavzema v razvoju njegove umetnosti nad vse pomembno mesto, kar je naposled spričo njegovega hitrega načina slikanja povsem verjetno.

1. Opis fresk

Realna cerkvena arhitektura v tlorisu približno kvadratnega prezbiterja, pokritega s kupolo na pendantivih, ladje, pokrite s kupolo, slavočnim obočnim pasom, dvema obočnima poljima nad pevskim korom ter dveh kapel, prizidanih ladji na severni in južni strani s plitvima apsidalnima obokoma, je nudila iluzionistu še dokaj harmonično mesto za uresničenje njegovih slikarskih kompozicij.

Prezbiterijska kupola. Telo kupole počiva na štirih pendantivih, nad katerimi se izviije profiliran venčni zidec. Dno kupole se odpre v laterno, ki je predrta s štirimi svetlobnimi linami in zaključena s plitvim obokom. V to realno arhitekturo je vkomponiral Ilovšek svojo slikarsko kompozicijo. V pendantivih je v razgibanih okvirih naslikal štiri prizore iz Marijinega življenja, in sicer: Jezusovo rojstvo s pastirjem (nad prizorom napis DULCIS VITA); Mater božjo z Jezuškom in sv. Jožefom, stoječo v krajini, (zgoraj napis DULCIS MATER); Brezmadežno z vencem na glavi, stoječo na oblakih, z napisom DULCIS SPES; in Angelovo oznanjenje z napisom DULCIS VIRGO.

Realno arhitektonsko telo kupole je Ilovšek razveljavil z iluzionističnim arhitektonskim sistemom, ki spominja na rešitev kupole pri sv. Petru v Ljubljani. V višino zraste iluzionistična zgradba, ki se s štirimi podločji odpira v krajino. Med podločji se nahajajo izdolbine, kamor je slikar med razgibane arhitektonske detajle namestil štiri svetniške postave, in sicer: sv. Nikolaja, sv. Andreja, sv. Heleno in sv. Moniko. Zanimivejša in sladkogorske Marije čudodelno moč razkazujoča je snov v arhitekturnih podločjih. V vzhodni arkadi je v zraku upodobljena sladkogorska Mati božja v vencu angelskih glav. Zaupno se obračajo k njej bolniki, zbrani na zemlji. Levo stoji moški in si z desnico podpira onemoglo levico, za njim ženska postava zaupno sklepa roki. Pred njim levo se je obrnil h gledalcu bradat starec, desno pa leži pol razgaljen bolnik. Na desni strani dviguje žena, oblečena v narodno nošo, k Materi bolno dete, nad njo stoji žena prav tako v narodni noši, ozirajoča se v nebo, spredaj kleči deklica in levo od nje polrazgaljen bolnik. Severna arkada: v vencu oblakov mala podoba Matere božje sladkogorske. Spodaj na zemlji na desni leži na ležišču bradat bolnik, kateremu duhovnik, stoječ za njim, podpira desnico. Ob vzhodju ležišča sedi žena. Obrnila je hrbet nebeški prikazni in si z levico podpira glavo.

Spodaj vidna glava goveda. Na levi strani se je zbrala skupina oseb. Stoječa žena z otrokom v naročju, žena, ki naslonjena spi, in figura, ki je padla vznok preko roba podija. Zapadno podločje: na nebu prikazen Matere božje, spodaj v krajini: na desni sedi mati z otrokoma v naročju, v sredi je v krajini upodobljena deroča reka s čolnom, v katerem so tri osebe. Ena izmed njih kaže na prikazen, druga se nagiba vznok iz čolna. Na levi sedi v plašč zagrnjena oseba (?). Južno podločje: na nebu običajna prikazen, na zemlji na desni: sedeča moška postava, ki si je razgalila nogo z veliko rano, katero kaže Mariji. Za njim kleči s sklenjenimi rokami žena. V sredini na podiju leži polrazgaljen bolnik, trdno stisnjene pesti bi morda govorile za božjastnika. Skupina na levi: lepa podoba matere, ki dviguje z desnico onemoglo dete, z levico pa vzpodbujajoče kaže na prikazen. Ob njej na desni kleči vsa zaskrbljena žena, na levi pa bradat mož z berglami. Na podločnih ogredjih sede in se spreletavajo putti, baveč se s petjem, godbo itd. Na temenu laterne je naslikal Ilovšek Marijo z Bogom očetom, Kristusom in angeli, stene laterne pa so razčlenjene z balustrado, na kateri so cvetlični šopki v vazah.

Ladijska kupola. Realna arhitektura se loči od prezbiterijske v tem, da njeno teme ne predre laterna in je problem poslikavanja podoben onemu v prezbiterijski kupoli v Šenčurju in Grobljah. Enostavna iluzionistična rešitev prezbiterijske kupole se je tod umaknila kompliciranemu iluzionističnemu arhitektonskemu sistemu. Ves ta pisani svet je Ilovšek postavil skoraj neposredno na slikarsko konstruktivno označene kupolne stranice. Le v sredi stranic je izoblikoval volutaste nastavke, v jezikih kupole pa nekake konzole. Snovno je kupola posvečena Marijinemu češčenju. Na temenu kupole je Ilovšek naslikal Mater božjo z Jezuškom v naročju, sedečo na oblakih, ki jih nosijo angeli. Obdaja jo venec muzicirajočih angelskih postav. Nad vzhodno stranico je naslikal svečani prizor častitve Matere božje po štirih kontinentih. V krajini, na vzvišenem podiju, so se zbrali štirje zastopniki delov sveta. Na levi strani sedi na belcu, ki se je vzpel na zadnji nogi, zastavonoša v viteški opremi, ob njem je pokleknil na desno koleno vitez v oklepu (Evropa) in se z gesto ponižnosti ter občudovanja ozrl k Mariji. Za njim se poklanja črnec (Afrika), v rokah drži korale, ob nogah mu počiva lev. Pod Evropo leži cesarska krona in škofovska kapa z odprto knjigo — znak posvetne in cerkvene oblasti, na vrhu razgibane arhitekture v ozadju pa sedi Atlant. Na desni strani ploščade, od katere zdrkne oko preko v ozadje se poglobljajoče arhitekture, stoji v pozi češčenja na desni Arabec (Azija), oblečen v bogato vzhodnjaško obleko s kadilnico v rokah, ob njem na desni jezdec na velblodu, spodaj velika bala blaga. Na levi v ozadju stoji Indijanec s perjanico na glavi (Amerika), s puščico in lokom v rokah, s pogledom, uprtim v Marijo. Pri nogah mu leži aligator. Prav nad volutastim nastavkom v sredi sedita dva razgaljena dečka. Eden od njiju drži v rokah rastlinico, drugi pa se z gesto prestrašenosti stiska k tovarišu, kajti izpod cveto-

čega grma ob Azijinem blagu se sikajoče izvija kača. Pod Evropo je Ilovšek naslikal dečka, ki sega preko nastavka za ptico, sedečo v gnezdu. Ves prizor z otroki ima globlji simbolični pomen in predstavlja alegorijo pomladi. Nad vsem prizorom lebdi v zraku goreče srce z Marijinim monogramom.

Po drzni slavoločni arhitekturi, razčlenjeni z balustrado, nas povede Ilovšek k drugemu glavnemu prizoru Marijinega darovanja. Pod tem slavolokom je Ilovšek razvil stranski prizor Marijine prve poti v templj. Po stopnišču, ki se v ozadju zapira z mogočno perspektivično se dvigajočo arhitekturo, stopa Marija z razširjenimi rokami. Spremljata jo Joahim in Ana. Pod prizorom sedi na konzoli ženska postava, ki predstavlja alegorijo modrosti.

Glavni prizor nad to severno stranjo kupole je posvečen Darovanju Marijinemu. V fantastični arhitekturi templja kleči v sredini prizora veliki duhovnik, držeč na rokah dete. Na levi strani stoji asistenca s svečami v rokah, na desni pa poklekujeta Marija, da bo vzela na roke otroka. Za njo stoji sv. Jožef, držeč golobčka. Na volutastem nastavku stoji raženj, pod katerim gori ogenj. Ob njem na desni leži deček, ogrnjen s kožo, drugi v ozadju prinaša drva. Na levi počiva bradata moška postava, ogrnjena s težkim krznom in si ob ognju greje roke. Za njim na tleh leže različni sadeži; krajina, kar jo spremlja prizor, pa je pobeljena s snegom in drevje je golo. (Alegorija zime.)

V severozahodnem kupolnem jeziku je kot stranski prizor Ilovšek naslikal Marijino smrt. Tradicionalno je postavil umirajočo Marijo na ležišče, okoli katerega so se zbrali apostoli. Sv. Peter kot duhovnik bere Mariji iz knjige in ji z desnico potiska v roke mrliško svečo. V ospredju drži neki apostol kotlič, nad njim kaže drugi na nebeško prikazen dveh angelov z vencem. Na konzoli sedi krilata ženska postava s tenčico preko obraza. (Alegorija pravičnosti.)

Glavni prizor zapadne kupolne stranice je posvečen Mariji Kraljici. Upodobljena je Marija, sedeča na prestolu pred fantastično in drzno oblikovano iluzionistično arhitekturo. Marija je odeta v bogato vzvihran plašč, v naročju ima Jezusa. Na desni stoji sv. Jožef, tudi on je oblečen v bogat, s hermelinom podšit plašč. Z desne je prihitel angel, živahno gestikulirajoč z desnico. Nad nastavkom se je zopet razvilo živahno življenje. S hrbtom obrnjen proti gledalcu sedi polrazgaljen Bakhus s kozarcem(?) v levici, desnico pa izteguje za grozdem, ki mu ga ponuja gol putto. Ob Bakhu sta lev in sodec, na skalovju na desni zori vinska trta. Pod njo leze po skali škorpion, na desni ob puttu pa je zbrano najrazličnejše sadje. (Alegorija jeseni.)

Drzno vzvihrana, školjčno razkrojena slavoločna arhitektura pokriva stranski prizor Epifanije, naslikan v jugozahodnem jeziku kupole. V sredi na zidanih jaslih drži Marija blagoslovljajočega Jezuščka. Na desni strani so zbrani sv. Trije kralji, poklanjajoči se Odrešeniku in držeči v rokah darove. Levo, opirajoč se na palico, stoji sv. Jožef. Ob vznožju jasli leži vol, nad arhitekturo v zraku sveti zvezda modrih. Na konzoli.

sedi ženska postava, čitajoča iz knjige, naslonjene na svetovno oblo, in v rokah držeča gorečo svečo (Alegorija Vere).

Glavni prizor južne kupolne stranice vsebuje Obiskovanje Marijino. Na stopničasti ploščadi sta se srečali pred nekako vrtno uto Marija in Ana ter si pripovedujeta svoje skrivnosti. Z desne v ozadju prihaja pozdravljajoči Joahim. Na levi pred razkošnim vodnjakom sta zaposlena s poslom dva služabnika. Na nastavku je slikar upodobil alegorijo poletja. Snopje, osla z oselnikom in srp ležijo na tleh. Deček sloni ob košarici s češnjami, par si jih je vtaknil za uho. Na desni sedi speča (?) ženska figura s sojem okoli glave, v rokah drži klasje in gorečo baklo.

Vmesni prizor v jugovzhodnem jeziku predstavlja Marijino zaroko. Pred mogočnim templjem stojita na levi Jožef, na desni Marija in si podajata roke. Za njima nekoliko višje stoji veliki duhoven z gesto blagoslavljanja. Na levi gledalci in asistenca. Na konzoli sedi alegorija zakonske zvestobe. Upodobljena sta mladenič in mladenka z vencema na glavi. Podajati si desnici, dekle objema z levico goloba, znak krotkosti. Od vratu do vratu jima je navezana vrstica, na kateri visi srce. Na levi zgoraj pritisnjena k arhitekturi opazuje prizor deklica z vencem rož na glavi in šopkom v roki, nad prizorom plava golob, simbol sv. Duha.

Oboka južne in severne kapele sta, kar se tiče iluzionistične arhitekture, enako pojmovana. Realni obok se razveljavi s sistemom iluzionistične arhitekture baldahina, opor, trolistne odprtine na temenu in dveh podločij nad oknima. Severna kapela: v odprtini se na oblakih prikazuje med angeli sladkogorska Mati božja. V zahodnem podločju je upodobljena skupina čudežev v zimski krajini. Tu, kakor tudi na ostalih prizorih čudežev, so postave oblečene v »narodne«, onodobne noše. Na levi se žena preplašeno sklanja k otroku, ki leži pod sankami. Iz ust in glave mu teče kri. Zgoraj na skali dviguje prestrašeno roke deček, ob pogledu na vznag padajočo deklico, ki ji je na skali izpodrsnilo. Na skali štev. 109. Na desni zajema žena s škafom vodo, izpodrsnilo ji je, škaf ji je ušel iz rok in ona bo strmoglavila v studenec. Vzhod: na desni žena z otrokom v naročju, pod njo štev. 154 (?). Poleg nje se sklanja nad bolnimi otroki mati, nad njo se vrši čudež štev. 126. Moška postava (menda krovce) pada vznag s hišne strehe. Na levi strani stoji moška figura za ležečim bolnikom ali ponesrečencem in ga drži za roke. Za njo vidna moška glava. Južna kapela: zahod. Na desni na kamnu sedi starec, v sklenjenih rokah drži molek. Kolena nog ima razgaljena in na njih se nahajajo velike bule. Na skali štev. 129. Ob njem stoji žena z obvezanimi nogami, podpirajoča se z berglami in zaupljivo obračajoča pogled k Mariji. Pod njo štev. 56. Na levi leži na tleh na obrazu mladenič, njegova desnica je okrvavljena. Morda je padel z drevesa (?) (štev. 59.). V krajini gori skupina hiš, na strehi štev. 428. Vzhod: na levi prizor s splašenim konjem. Jezdec leži na tleh, z glavo je udaril ob kamen in krvavi (št. 359.). Na desni poliva žena dekletce, ki leži onesveščeno na tleh (štev. 96.). V ozadju nesreča z otrokom v zibelki, ki ima na končnici narisana pentagram. Otrok je v nevarnosti, da ga povozi voz (štev. 427.).

Prizore čudežev je Ilovšek naslikal tudi na slavoločnem obočnem pasu. Na severni strani je v razgibanem okviru upodobljena naslednja skupina: na desni na kamnu sedi mati z otrokom v naročju (štev. 432.). Na levi je vidna figura s povešeno glavo, iz ust ji teče kri (štev. 351.). Nekoliko više sedita dva dečka, eden ima ranjeni nogi (štev. 374?), drugi pa si z levico kaže na oči. V ozadju zgoraj je privedla mati k Marijinemu oltarju otroka, ki poklanja Čudodelki bergle. Na temenu pasu je v okviru med angelci upodobljeno božje oko. Na drugi strani (jug) pa zopet skupine čudežev. Upodobljena je soba, na levi v ozadju so odprta vrata in na nebu se vidi prikazen sladkogorske Marije. V ospredju na desni se nahaja škaf, v katerega je padel na obraz otrok (štev. 405.). Na levi drži mati otroku pred oči podobico sladkogorske Matere božje, očitvidno je otrok izpregledal. Za mizo stoji mati in drži na njej otroka ter mu pomaga hoditi (štev. 400). Na steni je pribita podoba, ki predstavlja pobesnelega konja s ponesrečencem, ležečim na tleh. Pod podobo je štev. 344.

Obširneje upodobljeni skupini čudežev sta še na večjem obočnem pasu nad pevskim korom. Na severni strani je upodobljena pred fantastično arhitekturo na prostem družina pri mizi. Mož sedeč za mizo se je nenadoma prijel za vrat, stoječa žena na levi in sedeča na desni prestrašeni gestikulirata, le mož na desni pije iz majolike. Na levi nekoliko nižje sedi otrok, ob njem pes. Ob vznožju mize štev. 144. Na temenu pasu v glorioli Marijin monogram, na južni strani čudeži. In sicer: ob stolpu, ki naj ponazarja ječo, kleči vojak v tedanji noši. Verige, ki jih drži v rokah, zgovorno pričajo o načinu pomoči, ki mu jo je izkazala Marija (štev. 158). Ob njem leži žena, morda božjastnica (štev. 359). Na desni na postelji z baldahinom leži mladenič, pogled mu je zaupno uprt v Marijin monogram (štev. 445). Čisto na desni kleči moški, zahvaljujoč se Mariji s pobožno sklenjenimi rokami (štev. 421). Na desni stekleničica z zdravili.

Na balustradi pevskega kora je Ilovšek v treh rokokojevskih okvirih upodobil skupino čudežev, prizor dovoljenja zidave sladkogorske cerkve in čudežni prizor, združen z lastno podobo. Levi okvir: v krajini je zbrana skupina bolnikov, na nebu čudežna prikazen sladkogorske Marije. Na skrajni levi dviguje roki in glavo k Čudodelki žena z zavezanimi očmi. Pred njo na skali sedi moški, med nogami mu počiva sekira, s katero si je očitvidno zadal veliko krvavečo rano na nogi (štev. 55). Na desni strani leži onemogla žena (štev. 162), ob njej kleči z dvignjenimi rokami mož v plemiški obleki (štev. 71). Poleg ljudi sta na tej skupini še dve živalski bolnici, in sicer dve kravi, ena v ozadju v krajini ob vodi (štev. 434) in druga na skrajni desni (štev. 586). Srednji okvir predstavlja povsem verjetno dovoljenje graškega gubernija za zidavo cerkve. Upodobljena je dvorana, ki se v ozadju odpira v krajino, z običajno prikaznijo na nebu. Na desni v ospredju kleči duhovnik (župnik Mikez), pred njim na tleh leži list s črkami v latinski majuskuli, ki pa so težko čitljive. Prebral sem: M(ikez) G(eorgius)? I(oannes). P(arochus). L(embergensis)? Ob duhovniku na postamentu stebra napis: QUOD (PLORANS PETIT) TRIBUT

(MIHI VIRGO) MARIA. Župnik, za katerim stoji angel, pravkar prejema pismo od gospoda, ki sedi pri mizi. Razen njega sta navzoča še dva moža, eden izmed njih kaže z roko na odprto knjigo. Desni okvir vsebuje čudež s človekom, ki je padel pod tovorni voz, naložen s sodi. Na desni se nahaja Ilovškov avtoportret. Slikar se je upodobil sedeč za skalo, viden nekako do pasu. S celim telesom je zasukan tričetrtinsko proti gledalcu. Obraz je golobrad, brez brkov in debelušen. V desnici drži goreče srce, v levici pa nekaj čopičev. Med okviri se na balustradi vijejo naslikani venci rož.

Obok pevskega kora, ki je razdeljen v tri polja, ima v srednjem v štirilistnem okviru naslikano Mater božjo z Jezuškom v naročju. V stranskih poljih se v rokokojevskih okvirih spreletujeta putta, stresajoč rože.

S tem je končan opis Ilovškovih fresk v cerkveni notranjščini. Poleg teh fresk je slikar naslikal še na stropu zakristije v okviru okrogle forme ljubko Mater božjo z Jezuškom v naročju, na stropu oratorija pa v enakem okviru doprsno podobo svetnice, najbrž sv. Ane. (Dalje.)

France Bevk | Otrok

Bilo je končano. Gospa Stina se je umaknila, ko so prve grude zabobnele na krsto. Bila je slej ko prej tujka med temi ljudmi; to je živo občutila tiste minute, ko je z njimi čakala pogreba. Na pol skrita je zdaj s Pavlekom stala za visoko cipreso. Zdelo se je, da pazno prebira dolg napis na nekem nagrobniku, a je le prisluškovala, kaj se godi za njenim hrbtom. Histerični jok Majerjeve najmlajše, godrnjajoče besede tolažbe, škripanje nog na pesku. Polagoma je vse utihnilo, utonilo v sivi dan pod oblačnim nebom.

Ostala je za trenutek sama na vsem pokopališču. To ji je bilo v olajšanje, kakor da bi rada ubežala vnanjemu svetu in se vsaj za trenutek posvetila svoji notranjosti. Krenila je med grobove, zavila na levo, zopet na desno, obstala pred košato žalujko, ki je na pol skrivala kamniten spomenik. Kako je bilo to drevo naglo pognalo v višino! Njene dolge šibaste, viseče veje so jo kot hladni prsti pobožali po obrazu. Nikoli prej ji ni prišlo na misel, da to drevo raste iz Ernestovega telesa, iz njegovih sokov. Tedaj pa ji je bilo, kakor da se je dotaknila njegova roka. Nehote se je stresnila. Čemu jo je groza? Zakaj se boji?

Prepletli so se ji prsti visečih rok, glava ji je klonila, tako je strmela v grob, v rjavo, razpokano lubje žalujke, na drobni, beli pesek, ki je pokrival tla med železno ograjo. Tam zunaj, v življenju ji je bila podoba rajnega moža že zelo odmaknjena, nič več živa. Z notranjimi očmi ga je vedno videla mrtvega, negibnega v okrvavljenih obvezah. Tu, ob grobu, pa je stal pred njo tak, kakršnega je poznala v najlepših

trenutkih. Imel je zanj vedno nasmeh na obrazu, še takrat, ko ga je grizla tiha skrb, za katero je bila slepa in gluha.

Sončen dan — jesenska nedelja — ko je sedel na vrtu in Pavleka ujčkal na kolenih. Ona je na pol ležala v pletenem naslonjaču in brala. Vsa sijoča v sreči sprva ni opazila, da jo pogleduje z zaskrbljenimi pogledi.

»Stina,« je spregovoril, »recimo, da bi nenadoma umrl, ali bi se potem zopet omožila?«

Besede so bile izrečene tako nepričakovano, da je zavzeta dvignila glavo in knjigo položila na kolena.

»Nikoli!« je dejala naglo, kakor da je ta beseda stokrat pripravljena čakala v njenem srcu. »Kaj pa govoriš!«

Odgovor mu je laskal, vendar mu zagoneten nasmeh ni šel z obraza.

»To pravijo vse ženske,« je poredno pomežiknil, češ da se le norčuje, »a komaj trava prerase grob moža, že je pripravljena k drugemu leči v posteljo.«

Bila je užaljena bolj kot začudena. Teh besed ni mogla jemati za šalo.

»Kakšna mati bi bila, da bi mislila le nase?« je rekla s tresočim se glasom. »Ne poznaš me! Ako bi se kaj takega zgodilo — kar Bog ne daj! — bi hotela živeti le otroku.«

Da, da! Ernest se je zresnil, oči so se mu zagledale skozi drevje nekam proti obzorju.

Samo besede? Da, samo besede. Kako bi bilo drugače mogoče! A je bil tedaj njegov obraz tak, da je vzbujal tesnobo. Stini je zastal dih v prsih.

»Tako ne smeš govoriti!« je vzkliknila. »Molči! Tako ne smeš...«

Planila je k njemu in mu z dlanmi tiščala usta, a on se je grgraje smejal. Pusti me! Saj me boš še zadušila! Ti ne razumeš šale... In vendar to ni bila nikaka šala. Kadar koli se je pozneje spomnila tega dogodka, jo je obšel mraz po telesu. Da, smejal se je, a v njem je že glodal črv obupa. Ali ni že takrat vedel, kaj se bo zgodilo? Zakaj je bil tisto vsoto na njeno ime naložil v banko?

Sončen dan, nedelja, razgovor — vse, kakor da se je zgodilo včeraj... Nikoli! Stina takrat niti najmanj ni podvomila, da ne bi držala besedo. Ernest pa je že naprej vse doumel in resnici pogumno gledal v obraz... Jezus, Jezus! Obšlo jo je tako bridko samoočitanje, da se je zgrudila na kolena.

Začela je vroče moliti. Ne za moževo dušo, ampak zase, kakor da moleduje za pomoč iz stiske. V besede se ji je nehote mešal razgovor, ki ga je imela s svojo notranjostjo. Saj veš, kako mi je... Duh si in vidiš globlje, kot moremo gledati ljudje... Saj razumeš... Ne morem

drugače... Že takrat si vedel, ko si bil še živ, le jaz nisem niti slutila, kaj mi prinese življenje... Bog, moj Bog! Oče naš, kateri si v nebesih... Solze so ji pritekale na lica.

Pavlek jo je opazoval s tesnobo v srcu. Že zdavnaj ni več jokala, kadar sta stala na očetovem grobu. Ali naj poklekne tudi on in sklene roke? Zastrmel je v steber, ki je pod vrhom odlomljen kazal v nebo. Trikrat je šepetaje prebral napis, vsakikrat se je znova vrnil k imenu... Mati je globoko vzdihnila. Ozrla se je po njem, nato se je pokrižala in se dvignila. Zgrabila ga je za roko in ga naglo odvedla s pokopališča. Molčala je. Izraz tihe potolaženosti ji je počival na obrazu.

Začetek jeseni je bil ves v zlatu, nebo jasno, sonce je toplo prigrevalo, kakor da je nastopilo novo poletje. Ko se je Pavlek nekega dne vrnil iz šole, je že v vežici zaslišal moški glas, ki je prihajal iz kuhinje. Kdo? Vstopil je in obstal za vrati.

Tam je sedel Albin Poženel, držal koleno čez koleno, desnica mu je ležala na mizi. Deček ga je ošinil le v delcu trenutka, oči so se mu uprle v mater, ki je stala s hrbtom proti ognjišču. Bila je razburjena, v zadregi, na lice ji je dahnila rahla rdečica. Sina je pogledala z ljubeznijo, a vprašujoče, iz dna pogleda ji je poblisknila tiha groznja. Da se mi ne drzneš! Pavleku je čudno grenko stopilo v grlo, da ni našel glasu.

»Pozdravi!« mu je rekla mati. »Kaj le stojiš in gledaš?«

Pavlek si je želel, da bi bil v tistem hipu kateri koli izmed drznih paglavcev, ki so živeli v tisti hiši. Saj ni vedel, kaj bi potem storil, a gotovo kaj takega, kar bi ustrezalo njegovim občutkom. Gladka vzgoja pa je od njega zahtevala vljudnosti in samozatajevanja.

»Dober dan!«

Priklonil se je kakor avtomat, glas mu je zamiral od tesnobe. Mati ga to pot ni poljubila kakor vselej, kadar sta bila sama. Noge so mu klecale v kolenih, ko je stopal do mizice, ki je stala ob oknu. Bila je njegova, ob nji se je učil in pisal naloge. Izpraznil je torbo in urejal knjige in zvezke. S tem se je mudil, kar se je dalo dolgo, le da bi se mu ne bilo treba obrniti.

Najrajši bi bil odšel v sobo, legel z obrazom na posteljo in počakal, da odide Poženel. Tega ni smel storiti, bilo bi preočitno. Zmedeni občutki so se mu polagoma jasnili, navdajala ga je tiha mržnja. Po kaj je prišel ta priskutnež? Še nikoli ga ni bilo v stanovanju. Od onega večera, ko je materi odločno povedal, da noče novega očeta, ga ni več srečal. Mati ni več prinašala cvetic...

Dal si je opraviti s svinčnikom in peresi, ki jih je usul iz škatlice in jih zlagal v ravno vrsto. Napeto, s pridržano sapo je prisluhnil, kaj govori. Vsakdanjosti. Nič takega, kar bi se dalo le slutiti, da za

besedami tiči kaka skrivnost. Pogovor se jima je zdaj pa zdaj pretrgal, stežka sta ga znova navezala. Pavlek je nagonsko uganil, da sta pred njim v zadregi. To ga je napolnilo s tihim zadovoljstvom. Mati je skuhala črno kavo, nalivala jo je v skodelice iz tenkega porcelana... Iznenada so mu oči široko zastrmele, kakor da so mu zabolščale v neko misel.

Ali ne stoji v vazi na mizi šopek svežih cvetic? Zagledal jih je bil v hipu, ko je ošinil Poženela, a potem je v zmedi občutkov, ki so ga obšli, na pol pozabil nanje. Zdaj so mu kakor iz dna zavesti zopet splavale na površje. Morda se moti...

Okrenil se je. Res, na mizi so stale cvetice, poleg nje zapečateni steklenica vina in zavitek slaščic. Kaj to pomeni? Mati ni nikoli prejemale darov. Čutil je, kakor da mu je tenka igla prebodla srce. Sto misli hkrati mu je prebegnilo možgane.

Ozrl se je na stenski koledar. Osmega! Materin rojstni dan. Vsako leto ji je voščil, kakor hitro je zjutraj odprl oči. Prednjo je položil majhen dar, ki ga je kupil s svojimi prihranki. Mati se je radovala in se čudila; bila je le sladka prevara, saj je tega z gotovostjo pričakovala.

Da je le mogel tako pozabiti! Kako je bilo to mogoče? Ta dan je imela mati poseben, sijoč izraz na obrazu, le malce skaljen od Bog ve katere misli. Preden sta zjutraj odšla z doma, ga je vprašala: »Pavlek, ali nisi danes česa pozabil?« Pogledal je v torbo, okrog po kuhinji. »Ne.« Zazrla se je vanj z zagonetnim nasmeškom na ustnicah. »Ne? No, potem pa pojdiva!« Ni ga spomnila. Vedela je, da bi tega ne maral, voščilo bi potem ne imelo tiste cene. Morda bi se spomnil drevi, morda jutri ali pojutrišnjem, spomnil bi se. Osramočen bi ji voščil, a ona bi se prizanesljivo smehljala, dasi bi jo morda malce bolelo, oba bi imela solze v očeh. Darovi na mizi so mu še ta poslednji izhod prevrgli na glavo. Obšel ga je tak obup in bes, da bi bil vse tisto najrajši pometal z mize... Náte, tu imate! Tu imate!

Jok mu je silil v grlo, a se je delal trdega in širil oči. Mati je še vedno stala ob ognjišču in z žličko mešala kavo. Še je imela senco zadrege v očeh in neko tiho skrb na čelu, a ga je gledala s toplim nasmeškom. Uganila je njegove občutke, smilil se ji je in zanj trpi... To je odločilo, da je stopil k nji.

»Voščim vam... vse najboljše,« je izjecljal in ji dal roko. Ni utegnil pripraviti bolj izbranih besed kakor drugekrati; pred Poženelom bi se jih tudi sramoval. »Nisem se spomnil,« se je grenko nasmehnil.

»Hvala!« je rekla mati in ga poljubila. »Vedela sem, da ne boš pozabil. In res nisi.«

Tolažba je bila jalova. Pavlek je stal zbegan, z muko je zadrževal solze in čutil, kako mu pohlipava v prsih. Kam naj pogleda, kaj naj reče? Da bi bila z materjo vsaj sama!

Stopil je k oknu in se zagledal v steno nasprotne hiše. Nanjo je poševno padala senca bližnjega drevesa. Pbledela je in izginila, zakaj Pavlekove oči so se zameglile od solz. V njih se je lomila svetloba in mu čarala vrteče se mavrične kroge.

Za njegovim hrbtom je za čas nastala gluha tišina. Slišati je bilo le srebanje kave, zdaj pa zdaj je ob porcelan zapela žlička.

»Prejela sem vabilo, naj se popoldne zglasim pri notarju,« je prva zopet spregovorila Stina.

»A? Zakaj?«

»Mendá zaradi Majerjeve zapuščine.«

Stina in Poženel sta se gledala, bala sta se o tem nadalje govoriti. A v očeh sta drug drugemu brala, da mislita eno in isto. Pred njima je iznenada vstalo neko vprašanje, ki ju je zaskalelo.

Pavlek ni poslušal, kaj govorita; besede so mu le kot nerazločen šum prihajale na uho. Misli so mu bile drugje. Kaj naj materi kupi za rojstni dan? Z bridkostjo se je zavedel, da je njegov hranilček prazen. Denar je bil porabil za drobne potrebščine, da mu mater ni bilo treba nadlegovati vsak dan. Zdaj je bilo prvič, da je živo občutil težo pomanjkanja.

»Zbogom, Pavlek!«

Poženel se je poslavljal. Pavlek se je zdrznil, kakor da ga je glas oplazil z bičem, pridržal sapo, a se ni ozrl.

»Pavlek!« ga je poklicala mati. »Ali ne slišiš? Gospod odhaja. Pozdravi!«

Okrenil se je, a je pozdrav le z muko iztisnil skozi zobe. Poženela je drzno gledal v oči, s tako neprikrito mržnjo, da se je ta ves zmedel. Naglo je odšel.

Gospa Stina in Pavlek sta ostala sama. Nastal je tesnoben molk. Pavlek je stal ob oknu in tiščal roke v hlačnih žepih. Izpod čela je gledal mater, ki je naglo pripravljala obed. Bilo je videti, da je razburjena in le stežka kroti občutke.

Pavleku je postalo tesno ob srcu. Spregovoril bi bil — a kaj? Stopil je k mizi in prebral napis na steklenici. Nato se je dotaknil zavitka s slaščicami; papir je gluho šumel.

»Po obedu dobiš,« se je oglasila mati.

»Tega niti nočem!« je našobil ustnice.

»Pavlek!« se je Stina zavzela in ga strogo pogledala.

»Kaj?«

»To ni lepo! Tudi bi se moral drugače vesti pred tujimi ljudmi.«

»Kaj pa sem storil?«

»Hrbet si mu obračal. Pozdraviti ga nisi hotel. Potem ... se človeka tako ne gleda ...«

»Zakaj pa je prišel?« je deček uporno zganil z rameni.

»Voščit mi je prišel. Voščit mi pač sme. Saj smo si znanci. Ali se me je kdo drug spomnil?«

Rahlo prikriti očitek je Pavleka zadel. Stal je ob mizi in stiskal ustnice. Stini so se tresle roke, ko je prekladala posodo. Otrokova upornost in svojeglavost ji je rasla čez glavo. Na vso moč je krotila občutke, vendar je bila tako prevzeta od njih, da se ni mogla premagovati.

»Ne bodi neubogljiv in ne delaj mi še težjih ur!« je zakričala. »Tebi naj za vse odgovorjam? Tega nočem! Pavlek, to si zapomni, tega nočem!«

Pavlek je zavzet zastrmel v mater. Oči, v katerih je imela solze, niso izražale žalosti, ampak jezo. Še nikoli ni tako vpila nanj. Kako naj jo razume? Rahlo kakor dih se ga je dotaknilo neko spoznanje. A se je zakrknil in vse zaklenil vase. Počasi se je okrenil in odšel v sobo.

Stina se je ovedela, pritisnila dlani na vroča lica in gledala za sinom. Kaj delam? Moj Bog, kaj delam?

Stina si je izprosila prosto uro in hitela k notarju, da ne bo zadnja. Dvignila je glavo in se silila, da bi na stvar gledala mirno, pa je bilo nemogoče. Bilo jo je globoko vznemirilo in ji bridko zblodilo čustva.

Pri notarju so bili zbrani vsi ožji Majerjevi sorodniki. V črnih oblekah, kakor na dan pogreba, le da niso imeli tako žalnih obrazov. Stina je bila zadnja. Zaradi tega in zaradi rjave obleke, v kateri se je ločila od vseh, je živo zardela.

»Pozna sem, ne?« je rekla v zadregi.

»Ne, gospa,« se ji je notar vljudno priklonil. »Vi ste točni. Le mi smo bili prezgodnji.«

Posedli so jo poleg gospe Klare.

»Zdaj smo vsi,« je rekel notar. »Ali lahko začnemo?«

Stara gospa je komaj vidno prikimala. Notar je potegnil iz rjavega ovitka na gosto popisano polo papirja. Po nekaterih formalnostih je začel brati. Nebistvene stvari momljaje, kakor sodnik osebne podatke obtoženca, a bistvene z glasom, ki je dvakrat podčrtaval njihov pomen.

V pisarni je bilo vse tiho razen notarjevega glasu in brenčanja velike muhe na šipi. Gospa Klara je sedela malce sključena, tiščala torbico v naročju in gledala v konice čevljev. Čutila je, kako vsi poslušajo s pridržanim dihom. Volila za važne ustanove, potem za farno cerkev, v kateri naj se berejo maše za pokojnikovo dušo. Sledili so sorodniki. Vsak se je pri svojem imenu rahlo zdrznil, nato so mu mišice na obrazu otrpnile iz bojazni, da ne bi izdal svojega zadovoljstva ali razočaranja. Številke, ki za Stino niso nič pomenile. S tesnobo v srcu je čakala, kdaj zasliši svoje ime. Misli so ji begale, se zopet spovračale; neutrudno se je mučila z nekimi vprašanji.

»Justina Sever, omožena z mojim sinom Ernestom...«

Gospa Stina se je zlecnila, kakor da je dobila sunek v srce. Še bi bila najrajši gledala v konice svojih čevljev, a je po sili dvignila glavo. Z rahlo priprtimi očmi je strmela v notarjev rdeči, zabuhli obraz, kakor v brezdušni avtomat, iz katerega prihajajo besede. Čutila je, da so se vsi pogledi hkrati obrnili vanjo. Tudi gospa Klara je narahlo osuknila glavo; zdelo se je, da gleda mimo nje, a jo je po strani opazovala. Vedela je, da bodo prestregli vsaj najrahljši drhtaj njenega obraza.

»Ta vsota naj se ji izplača vsako leto dotlej, da njen sin Pavle dovrši vseučiliške študije. Potem naj se mu izplača enkratna vsota v znesku desetih tisočakov... Toda to velja le pod pogojem,« je notar zvišal glas in Stino pogledal iznad naočnikov, »ako se zgoraj imenovana zopet ne omoži. V tem primeru naj se takoj ustavi izplačevanje. Ostanek naj se nakaže skladu za šolanje sirot...«

Glas je brnel kakor muha na šipi. Utihnil je, slišati je bilo le muho, ki je silila v jesensko sonce. Stini je bilo, kakor da so se ji misli ujele v pajčevino, iz katere ni rešitve. Ponudili so ji kruha s škorpijonom. Prvo, kar ji je docela jasno spreletelo zavest, je bilo, da se ni varala, ko je za njihovo pozornostjo čutila neko zasedo...

Notar je bil dvignil obraz in jo gledal, kakor da od nje pričakuje neke besede. Gledala ga je tudi ona, še vedno je hlinila ravnodušnost, četudi je bila vedno manj prepričana, da se ji to posreči. Da bi bila sama z notarjem, bi se bila dvignila in zakričala: »Ne sprejemem! Ne omožim se, a vendar ne sprejemem!« V začaranem krogu pogledov, ki so jo z neko naslado pribijali na naslonjač, ni imela te moči.

Jezus, kako ji je nenadoma postalo bridko ob srcu, da bi se bila razjokala! Obenem jo je od srda zapeklo v očeh. Majerjevi ne znajo dajati, ne da bi hkrati poniževali. Najprej so ji hoteli vzeti otroka, a zdaj so jo postavili pred najbridkejšo preizkušnjo. Kazalo je, da so dobro obveščeni o vseh podrobnostih njenega življenja. Preprečiti hočejo, da bi njihov vnuk dobil očima. Z istim udarcem hočejo zadeti tudi njo... Trepetala ji je vsa notranjost, vendar ni hotela pokazati, da jo je zadelo.

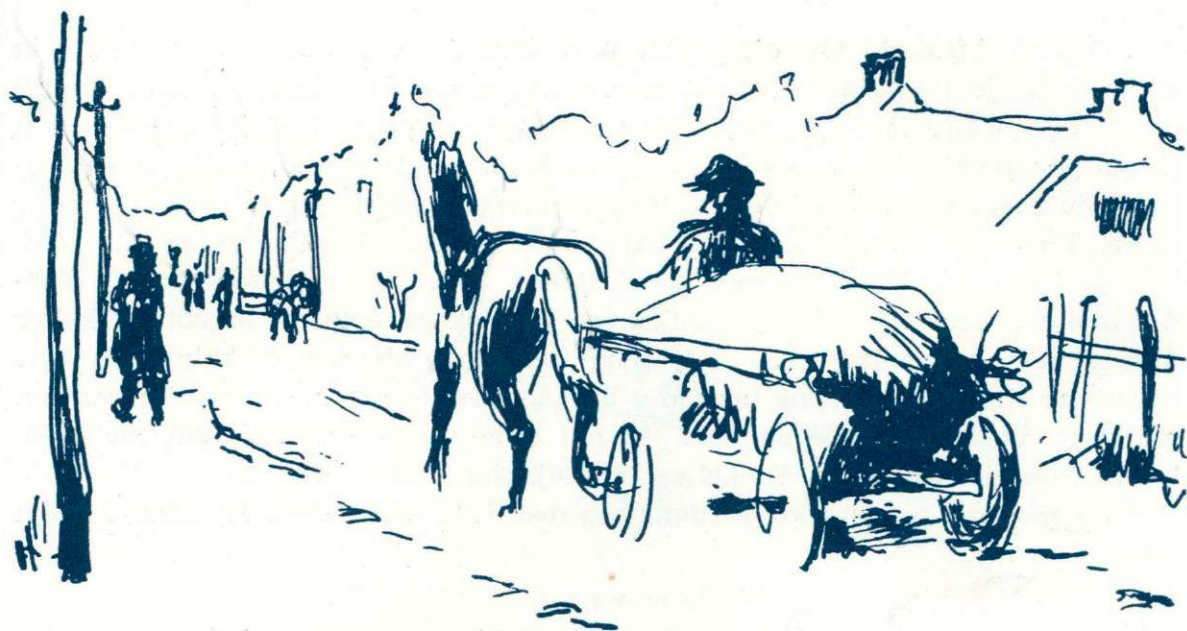
Ali se je zavedela, koliko časa je nepremično gledala v notarja? Minuto, dve? Morda le nekaj tesnobnih trenutkov. Čutila je, da mora nekaj reči, pretrgati molk in se otresti pogledov.

»Hvala!« je dahnila.

Bila je olajšana, zopet je lahko uprla pogled v konice čevljev.

Ko je nekaj minut pozneje odhajala po stopnicah, jo je stara Majerica prišla za komolec. Spregovorili sta nekaj nepomembnih besed. Pogovor se jima je pretrgal, molče sta stopili na ulico.

»Le sami se odpeljite!« je rekla gospa Klara sinu. »Pojdem peš. S Stino bi se rada še nekaj pomenila.«

Književnost

Silvin Sardenko, Trojno klasje. Izbrane pesmi. Založba Rode & Martinčič, Celje. Str. 50 + 60 + 47.

Ob 40 letnici književnega delovanja (1898—1938) je pričel pesnik Sardenko izdajati svoje *Izbrane pesmi*. Razlikujejo pa se te *Izbrane pesmi* od podobnih zbirk v tem, da so vse pesmi nove, še neobjavljene. Začne torej tam, kjer bi drugi končal, in bi se prav za prav morale imenovati *Nove pesmi*. Izšli so trije zvezki (*Materi, Domu, Polju*), ki pa so sedaj vezani v eno knjigo, in so samo kot taki v prodaji. Že s stališča tehnične ureditve je to prav slaba stran knjige, kajti čeprav so vse tri posamezne zbirke, oziroma cikli, pod skupnim naslovom *Trojno klasje*, so vendar že po straneh trije ločeni deli, ob katerih ima človek neprijeten občutek, da so le slučajno vezani skupaj, čeprav to vsebinska razdelitev opravičuje. Prav tako motijo prozni uvodi v začetku vsakega cikla. Takšni uvodi so v pesniški zbirki vselej odveč, ker prav ničesar ne povedo; nasprotno zbirko celo slabijo in store neenotno. Posebno če jih je več kakor v tem primeru. Vinjete Miroslava Oražma pa so lirično mehke in lepe ter se prilegajo občutjem Sardenkovih pesmi.

Za prvim uvodom, ki naj opraviči naslov zbirke *Trojno klasje*, sledi priložnostni Uvod, ki ga je o pesniku Sardenku napisal Ivan Pregelj. Ta najprej ugotovi, da je »Sardenko bil in še vedno je, naš prvi moderni katoliški lirik, pa tudi najboljši verski lirik«. Zatem opisuje njegov umetniški razvoj in razne vplive, ki so več ali manj določevali — vsebinsko in stilno — Sardenkovo pesem. Pravilno ugotavlja, da je Sardenkova lirika religiozna; teže pa se strinjamo z nekaterimi nadaljnjimi Pregljevimi izvajanjem, v katerih pravi, da je Sardenkova pesem ...naše slovenske, naše katoliške duše edini močni izraz. (Opozorim na Antologijo slov. relig. lirike.)

O prvi zbirki, ki vsebuje sonete posvečene Materi (moji, tvoji, Božji) in o drugi, ki je Pesem o domu, je bilo na tem mestu že govorjeno. Zadnji cikel, Trojnega klasja, tretji klas, pa poje o Polju. Najprej slovenskemu polju na splošno in še posebej o posavskem, ki ga je kot rodni kraj najmočnejše inspiriralo. Vseh pesmi tega zadnjega zvezka je 33. Opevajo žitne njive, škrjančke in poljska znamenja, Šmarno goro in tihe večere na vasi, romantičnost in idilo (Romance o sv. Roku). Stilno so podobne ostalim Sardenkovim pesmim. V njih je veliko več pesniškega artizma in rutine, kakor umetniškega ustvarjanja, so bolj plod pesnikove delavnice, kakor resnične kreativne sile. Zato tudi ne pustijo v bralcu, navzlic nekaterim toplim verzom, globljega vtisa. Najlepše so tiste, ki mu pojo res iz srca v lahni melodiki, kakor Posavje, Rojakom, Prepelica in Moji mladosti.

Ne moremo pa pesniku Sardenku oprostiti takihle verzov iz pesmi Zemlja čuti:

Vsa je rosna,
ker trpi za nas v nočeh;
vsepovsod je plodonosna,
ker za nas je vsa v skrbih.

ali pa iz Vigilije velikega petka:

Jutri bodo šli zvonovi
z nemim glasom iz zvonika;
ta je žalost prevelika,
zanjo ni ga več glasnika.

Jutri bodo vsi zvonovi
rane nesli nezaslišne...

Vsi ti opisi pa so zaodeti v osebne pesnikove spomine in doživetja, v čustveno slikanje poljskih idil. Razumljivo je za Sardenkovo nastrojenje, da mu polje in zemlja ne pomenita problema, da ju ne teži zajeti v tistem čudovitem odnosu, ki ga imata do človeka in ju tako ne poskuša metafizično poduhoviti. Le preveč svečano razpoloženjski in ponekod kar naivni so ti vtisi, da bi nam mogli pričarati lepoto polja in pokrajine v načinu kakšnega Jammesa, velikega religioznega pesnika o lepoti zemlje in žitnih polj.

Kakor je Trojno klasje knjiga, ki jo bodo tisti, ki v poeziji ne gledajo velikih zahtev, radi brali in bodo tudi nekatere pesmi dolgo živele, si človek vendar želi nekaj drugega. Namreč antologijo res izbranih pesmi iz Sardenkovih knjig, ki so večinoma že pošle. (Roma, Dekliške pesmi.) Potem bi bil pred nami res pravi Sardenko, kakršnega imamo še vedno radi. Mojster pesniške dikcije, izpovedovalec prazničnih religioznih občutij in narodni pevec.

Tako bi začutili v Sardenku pesnika, ki je v Trojnem klasju ostal precej zakrit. S. Šali.

Aleš Ušeničnik, Izbrani spisi. III. zvezek. Ljubljana 1940. Založila Jugoslovanska knjigarna. Str. 319.

Medtem ko imajo Ušeničnikovi spisi v prvih dveh zvezkih vsebinsko v pretežni meri značaj apologije krščanstva, oblikovno pa značaj polemike, odkriva tretji zvezek Ušeničnikov filozofski obraz, pri čemer je tudi oblikovni polemični značaj stopil v ozadje. Ušeničnik je dolga desetletja vršil in vrši še danes pri nas trajno nalogo: branil je krščansko miselnost pred penetracijo protikrščanskih zmotnih naziranj med Slovenci, vzgajal je katoliško mlado generacijo v načelnosti, ki je vprav spričo omenjene penetracije toliko popuščala, in utiral je pot filozofski miselnosti med izobraženstvo. In če je velik v izvrševanju prve in druge naloge, je kot filozof še večji.

V filozofiji Ušeničnik verno sledi sv. Tomažu, onemu nepremagljivemu temelju, h kateremu se danes po stoletnih blodnjah vračajo vsi resni veliki duhovi, in je njegov najboljši interpret. Ne manjka pa Ušeničniku pri tem izvirnosti ne le v formulaciji starih filozofskih vprašanj in reševanj, temveč zlasti v reševanju sodobnih problemov. V metodi pa je naravnost neprekosljiv. Morda ga ni, ki bi tako doumel in se tako krčevito oprijel sholastičnih metodičnih načel kot Ušeničnik. Ušeničnik bene docet, quia bene distinguit. Zlasti pa je prvi poudarek v vsem njegovem prizadevanju točnost izraza. Njegov nauk je osvajajoč vprav zaradi jasnosti in čistosti filozofske terminologije.

Tudi tretji zvezek je kot ostali razčlenjen v tri poglavja. Kot v nobenem dosedanjem zvezku pa ima ta razčlenitev tudi globok notranji smisel in so se mu spisi posameznih poglavij zlili v kar lepo smiselno celoto. Tretji zvezek pa je pomembnejši tudi zaradi tega, ker je avtor v njem objavil nekaj deloma sploh še neobjavljenih deloma pa vsaj v slovenščini še neobjavljenih spisov. Med temi so oni, ki jih je objavil v latinščini v Delih Rimske akademije sv. Tomaža.

Spisi prvega dela so v tej zvezi dobili kar značaj nekake zbirke kratkih monografij o filozofskih mislecih od starogrških do sodobnih. V okviru orisa zmede, ki so jo zanesli v pojmovanje Platonovih idej novokantovci, je z ostro distinkcijo razčistil pojme o Platonovih idejah, ob Sovretovemu prevodu Phaidona pa pretresa njegove dokaze o nesmrtnosti duše. Med vsemi sta najlepši »monografiji« o sv. Avguštinu in sv. Tomažu, zlasti slednjem, v katerih je močan poudarek predvsem na njuni osebni karakteristiki. O osebnosti sv. Tomaža razpravlja z globokim spoštovanjem, medtem ko njegovo filozofijo v resnici močno približuje sodobnosti. Izreden pojav — na videz — je med filozofi Dante, čigar Divina Commedia pa ni le umetnostni vrhunec svetovne književnosti, temveč po Tomaževem vplivu tudi globoko filozofsko zajeto delo. Od novodobnih je prikazan Descartes, v kolikor ob 300 letnici njegovega dela Discours de la Méthode obravnava Ušeničnik izhodišče njegove filozofije, njegov metodični dvom, ki pa kot pozitiven dvom seveda ne more biti temelj spoznavanju in ga torej mora zavrnil. Med filozofe je sprejel v tej zbirki slednjič še našega Mahniča, ob čigar kritičnem pretresu tako glede njegovih filozofskih nazorov kakor tudi njegovega dela med Slovenci odkrito graja njegov pretirani intelektualizem, kar daje Ušeničniku še posebno noto človeka,

ki noče biti le suh filozofski teoretik, ampak ima smisel za živa naša vprašanja in specifično naše potrebe.

V celoti so ti spisi toliko bolj dobrodošli, ker Slovenci še nimamo pravih monografij o filozofih razen o Descartesu Sodnikove in Sv. Avguštinu, v kolikor je Veber hotel v Sv. Avguštinu podati njegov in ne svoj filozofski sistem.

Drugi del zvezka obsega razprave o specifično filozofskih vprašanjih in vprašanjih, ki zadevajo odnose med znanostjo, zlasti prirodoslovno, in filozofskim gledanjem na svet in življenje. Najpomembnejši sta v tem delu samostojni razpravi o zadnji osnovi naše izvestnosti in o spoznatnosti vnanjega sveta, ki ju je osnoval na popolni refleksiji (*reflexio completa*), kar je povsem sprejemljiva razlaga vprašanja, je pa, kot se zdi, manj neposredno prijemljiva kot n. pr. na podlagi analize čutenja samega prikazana Vebrova zadevalna komponenta čutenja. V ostalih razpravah, v katerih obravnava razne hipoteze in teorije (evolucijsko, descendenčno), ki so nastale na področju prirodoslovnih ved, mu je zlasti na tem, da hipotezo prikaže kot hipotezo in da prirodoslovca zavrne s filozofskega področja na njegovo lastno področje, četudi bi izkustvo dokazalo pravilnost njegovih teorij. V teh polemikah zna Ršeničnik biti tudi oster — in povsem upravičeno. — Ureditev drugega dela bi utegnila biti še lepša z nekoliko drugačno razvrstitvijo razprav.

Kot kritik filozofskih razprav med Slovenci je Ušeničnik napisal v naših revijah nepregledno vrsto ocen domala vsega, kar je pri nas izšlo filozofskih razprav in del. Nekatere izmed njih je izbral in zbral v tretjem delu tega zvezka. Ušeničnikova kritika je vseskozi tehtna in velja za najmerodajnejšo tudi med filozofi samimi. Izbor kritik v tem zvezku je prav srečen, tako da nas avtor po njih kar točno seznaja z vsemi važnejšimi našimi filozofi in nefilozofi in njihovimi svetovnimi naziranjmi (svetozore jih z Dergancem imenuje). Tod se srečamo z Žmavcem, Seidlom, Vidmarjem, Dergancem in Vebrom. Kljub stvarnosti in objektivnosti, ki jima, kot pravi Ušeničnik, zvesto znanstvenik služi, vendar ne more prikriti v teh srečanjih ogorčenja, mestoma celo ironije, kadar ima opraviti s filozofskim diletantizmom. Edini resni znanstvenik med naštetimi je Veber, ki žal ni prikazan tudi v pogledu na njegovo zadnje delo, in ki bi kot tak nikakor ne sodil v družbo s Seidlom.

Knjigo bo s pridom kot nekak filozofski učbenik rabil vsakdo, ki bi se želel seznani z osnovnimi filozofskimi vprašanji, pa se s filozofijo strokovno ne bavi. Razprave so večinoma iz novejšje dobe, zato je tudi jezik v tem zvezku odličen in prav sodoben. Tiskovnih pogrešk je v tem zvezku znatno manj kot v prejšnjih, kar pa jih je, včasih motijo smisel (str. 202, zadnja vrsta; na str. 308, v vrsti 22, je ostala napaka bistrogledno za bistvogledno — kot v izvirniku).

Povzetki ob strani niso kdove kakšnega praktičnega pomena. Žal so mnogokrat presplošni (n. pr. »ugovor«, »prvi dokaz«), mnogokrat ne zajamejo osrednje misli odstavka, včasih so pa celo zgrešeni. Zato upravičeno vzbujajo videz, da jih ne piše avtor sam, temveč nekdo, ki se ne vglablja popolnoma v avtorjeva izvajanja.

J. Rakovec.

Janko Mlakar: Spomini. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1940. Str. 423.

Pisatelj planinskih potopisov in znani predavatelj na prosvetnih večerih Janko Mlakar je začel pred desetimi leti (1930/31) v Mentorju pisati svoje »Spomine«, ki so nato vrsto let izhajali v tem dijaškem listu. Zdaj jih imamo nekoliko spremenjene in dopolnjene v debeli knjigi, ki jo je s 26 zanimivimi portreti pisateljevih profesorjev in vzgojiteljev ter slikami stare Ljubljane opremil akad. slikar Slavko Pengov.

Mlakar je pristna ljubljanska srajca. V ljudsko šolo je hodil na Graben, bil je navihanec, »cvajtar«, rad se je »štolcal« in hodil na »tuzen« ter tako živel v neslogi z učitelji, imel nesrečnega prijatelja Frica, bil znan s hromim pesnikom Cimpermanom, se igral Za vódo, zahajal »Pohtiboli« in bil nato potrjen za gimnazijo (»Abecedar«).

V drugem delu opiše Mlakar tedanjega ljubljanskega študenta in svoje profesorje, spregovori o narodnostnih razmerah, se vrne k nepriljubljenim učnim predmetom, k nagajivim gimnazijcem in profesorskim slabičem, poveliča kateheta Marna, opiše črno šolo, se oddolži profesorju Kermavnerju in prijatelju Kermavnerju, omeni osebne spremembe pri vodstvu šole, se spomni gospoda Tomaža in svojega dozorevanja, preko študentske ljubezni in plesnih vaj pride do lastnega doživetja erosa, se ustavi ob svetniškem Kompu, rahlo osmeši pubertetni ateizem in se ponorčuje iz zaljubljenca. Končno v jesenskem terminu postane abiturient. (»Gimnazijec«.)

V tretjem delu se Mlakar spominja svojega semeniškega življenja. Omeni »najvišjega gospoda« — zvonec, spregovori o hišnem redu, o povišanju v klerika, o »regini scientiarum« — bogoslovju, o »Alaski« — najmrzlejši sobi semenišča, o potresnih počitnicah l. 1895., o trgovanju v semenišču, o prvem pisateljevanju in o zadnjem letu študentskega življenja. (»Bogoslovec«.)

V zadnjem delu najprej razpravlja o duhovniškem poklicu in o njegovem položaju v današnji družbi, nato o svojem kaplanovanju v Postojni, se spomni prve katehetske ure in težav z upornimi šolarji, vplete življenjsko zgodbo o učenki Miji, spregovori o Špicu in Floku, o svoji katehetski službi v Ljubljani, se zavzame za to, da bi pedagogi večkrat morali gledati tudi za kulise svojih učencev, pokramlja o krivičnem in pravičnem redovanju, o šolskih tatvinah in muhasti gospe modi, omeni učiteljice radovoljke, se ustavi ob majniških izletih, vplete zgodbo o tragični usodi Milene, ki jo mlada ljubezen spravi v prerani grob, se zadrži ob spremembah v življenju, spregovori o težavah učiteljskega stanu, o čudni življenjski poti nekdanje učenke, poznejše sestre Dolores, opiše svojo službo na ljubljanskem liceju, se ustavi ob svojem pripovednem delu, pomodruje o licejkah in o njihovih verskih vprašanjih, o stiski za šolske prostore med svetovno vojno in o vstopu v pokoj, se spomni poučevanja verouka v uršulinski šoli in borbe za uršulinsko gimnazijo, dokler naposled ne pokramlja še o svojem teatrskem in predavateljskem delu. (»Duhovnik«.)

Janku Mlakarju je torej življenje teklo mirno in varno, brez hudih duševnih bojov, brez usodnih preokretov in brez globokih, tragičnih doživetij. Njegova pot je bila gladka, tako rekoč nikdar ni trpel pomanjkanja, z brezskrbnim nasmehom in dobro voljo je presojal okolico, ljudi in dogodke. Nje-

gova avtobiografija se ne more primerjati z Debevčevo, Cankarjevo ali Zorčevo. V njej je sicer mnogo lepega, spodbudnega in poučnega, a tudi mnogo dovtipov, boljših in slabših, bolj ali manj izvirnih, ki uvrščajo knjigo med lahko, zabavno čtivo.

Kljub temu pa imajo »Spomini« svoj kulturni pomen, ker nam slikajo staro Ljubljano in dolgo vrsto znanih in neznanih slovenskih ljudi, ki so posredno ali neposredno posegli v Mlakarjevo življenje.

Mlakar je humorist, vesel in srečen značaj in taki so tudi njegovi »Spomini«. O jeziku, stilu in tehniki knjige pa bi se moglo reči, da so čisto prepovršni.

V. Beličič.

Berkopec Oton: Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Praha 1940, Slovanský ústav. 4°. Broš.

Česko-jugoslovanski stiki so zadnje čase zelo živi. Ugodno so nanje vplivali razni činitelji: izmenjava dijakov, stolica za jugoslovansko književnost v Pragi itd. Da so postali ti stiki tako živi, k temu je pripomogla gotovo tudi zavest sorodnosti plemena in jezika. Gotovo so bili taki stiki že v davni preteklosti, toda v našem pomenu (kakor jih mi razumemo) jih lahko datiramo šele od l. 1800.

S tem letom začenja tudi Berkopčeva bibliografija, ki je izšla kot VI. zvezek »Virov k zgodovini vzajemnih slovanskih stikov« pri Slovanskem ústavu.

Dr. Berkopec, ki je lani izdal samostojno bibliografijo »Masaryk a Jiho-slované«, je bil lektor slovenskega jezika na Karlovi univerzi do njene ukinitve 15. novembra 1939 in poleg tega bibliotekar v Slovanski biblioteki ter velik propagator naše literature po časopisih in v radiu.

V obširni knjigi, ki obsega s kazalom 417 strani, je Berkopec podal pregled skoraj vsega gradiva, ki ga je nabral po knjigah, revijah ali časopisih od leta 1800 do 1935. Tega leta se je namreč lotil zbiranja gradiva, katerega je v tej knjigi (ki je komaj prvi del, drugi del zaradi otežkočenih razmer še ni izšel) razdelil na nekoliko poglavij.

Prvo poglavje obsega osebe iz češke ali slovaške zgodovine, literature itd., o katerih so pisale slovenske, hrvaške ali srbske knjige. V drugem poglavju obravnava prevode iz češčine in slovaščine v slovenščino, ki so izšli celotno v knjigah ali časopisih. V tretjem poglavju je zbral prevode, ki so izšli v srbohrvaščini. V četrto poglavje je uvrstil članke, ki so jih napisali o čeških in slovaških stvareh, ljudeh itd. ali Slovenci ali pa Srbi in Hrvati. Peto poglavje prinaša pregled čeških in slovaških motivov v slovenski in srbohrvaški literaturi. Šesto poglavju navaja češke in slovaške tekste v slovenskem ali srbohrvaškem tisku.

Temu je dodal še seznam časopisov in knjig, ki jih je pregledal, ter imensko kazalo.

Taka je celotna razdelitev knjige. Toda tudi posamezna poglavja so po metodi dr. Tobolke zelo pregledno razdeljena. Prevodi, kjer so avtorji znani,

so abecedno razvrščeni, narodno blago in anonimni spisi pa kronološko, ker so slovenski ali srbohrvaški nadpisi večkrat drugačni kakor pa češki ali slovaški. Članki so razdeljeni stvarno po imenih oseb, o katerih razpravljajo, in to — podpisani po abecedi, anonimni pa kronološko. Najpopolnejše in najbolj pregledno je pa kazalo, ki omogoča najti hitro iskano stvar.

Težko je napisati o taki knjigi oceno, kajti poročevalec nima časa ne možnosti, prekontrolirati vseh knjig, revij, časopisov itd. ter ugotoviti, ali so vsi podatki točni in ali ni bibliograf nekatere važne stvari izpustil ali prezrl. Berkoppec je pregledal 207 slovenskih in 398 srbohrvaških časopisov in drugih perijodik. Kljub temu je še nekaj gradiva, ki ga Berkoppec ni pregledal. Krive so tega naše razmere: niti ena jugoslovanska knjižnica ni popolna, kar se tiče perijodik in časopisov. Kriv je pa ponekod tudi sam, kajti ni pregledal »Kmetijskih in rokodelskih novic«, kjer je okrog leta 1850. objavljenih več prevodov iz češčine, večinoma anonimno (Narodna pesem Sirota, Čelakovskega pesem, pesem neke Ružičkove, anonimno Žalovanje stariga očeta, Kje dom je moj itd.). Tudi v časopisu »Cvetje z vrtov sv. Frančiška« je spregledal Velegrajsko himno in, kolikor imam v spominu, je prevedel tudi Stanko Vraz neki sonet iz Kollárjeve »Slave hči« na slovenski jezik.

V poglavju »Články slovinské« je Berkoppec pozabil navesti članek V. Oblaka: O kraljevodvorskem rokopisu (Ljubljanski zvon 1888, str. 447).

Tudi v poglavju »Češki in slovaški motivi v literaturi slovenski« je marsikaj izostalo. Navajam samo »Judovsko dekle« iz Prešernovih Poezij, Stritarjevo pesem iz »Popotnih pesmi« (Lepa res si, zlata Praga) v Zbranih spisih I., str. 28) ter Srečka Kosovela pesem »Kdo je hodil« (v Gspanovi in Ocvirkovi izdaji).

Drugače moramo priznati Berkopcu njegovo požrtvovalno in z ljubeznijo izvršeno delo. Ni mogoče zajeti popolnoma vsega gradiva, a bibliograf se je potrudil, da je prikazal skoraj ves material v pregledni in vsakemu dostopni obliki. Na tem mestu ga moramo še posebej pohvaliti za trud pri ugotovitvah pseudonimov, kriptonomov in anonimov. To delo je bilo menda najtežje, kajti pri nas primanjkuje pripomočkov, ki bi olajšali podobno iskanje.

Knjiga je lep in tehten prinos k medsebojnim češkoslovaško-jugoslovanskim zvezam, dorba in hitra informacija, če želimo vedeti, kako se je razvijalo medsebojno kulturno življenje. Obenem tudi dokaz velikega zanimanja za brate Čehe. Želeli bi, da bi dobili tudi mi nekak pendant; gotovo bi bilo zanimivo vedeti, kaj so prevajali Čehi iz naših književnosti.

Dušan Ludvik.

Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Založba Hram v Ljubljani. 1939. Prevedel Jakob Šolar.

Dom in svet se je že dvakrat spomnil Bernanosa. Ob izidu knjige: »Pod satanovim soncem«, o kateri je v njem poročal Jakob Šolar, ki nam je sedaj dal lep prevod »Dnevnika« in s kratkim poročilom o knjigi: »Sveti Dominik«. Bernanos je poleg teh dveh v glavnem še napisal: »L'imposture« (Prevara 1927); »La joie« (Veselje 1929); »Le grands cimetières sous la lune« (Velika pokopališča pod luno 1938); »Un crime« (Zločin) in, če se ne motim, je pred kratkim izšla njegova knjiga: »Nous-autres Français« (Mi drugi Francozi).

Dvoje navidez diametralnih genijev ima sodobna francoska katoliška literatura: v počitek sedmega dne zamaknjenega Claudela in razgibanega

Bernanosa, ki ji s svojimi deli, v katerih je odkril neznan svet, svet duhovnih bojov med človekom in njegovim Stvarnikom, takoj zbudil veliko pozornost. Izraza dinamika in statika pa sta mnogo prelahka, da bi opredelila njuno delo, ki žene — le v različne smeri — iz istih korenin.

Nehote se spomnimo pri branju Bernanosovih del na Bloya, na podoben krik, ki je prišel z Vzhoda — Dostojevskega, in na razbičanost in iskrenost, ki polni Auguštinove Confessiones.

Kaj je v Bernanosovih delih, zlasti pa v »Dnevniku«, ki ga avtor imenuje roman, dasi to kljub silnemu življenju nastopajočih ni, ampak je vse več, kar se je zdelo Mauriacu »grozotno lepo«? Saj na prvi pogled ni v delu drugega kakor opisovanje ljudi in razmer, kakor jih vidi na smrt bolan duhovnik, ki je sicer krasna prikazen! Tistim pa, ki v težkih duševnih bojih okušajo radost neba in grozo pekla, daje delo odgovor na marsikaj in najdemo mnogim stvarjem primeren izraz. Saj je kritika že pri prvih delih rekla, da imamo od Danteja pekel, od Bernanosa pa hudiča, a to ni le kak filozofski faustovski hudič — Mefisto — ki je le poosebljeno zanikanje, to je brutalen, neizprosni hudič katoliške dogme, proti kateremu je Mefisto le navihan pobalin. Svetec iz Lumbusa — duhovnik Donissan, neutrudljiv preganjalec satana, je sam kakor uboga žival preganjan od njega vse življenje in celo, ko umre v spovednici, mu je obraz grozotno nakažen, tako da se človek s tesnobo vpraša: kdo je gospodar tega sveta: Bog ali Satan? in da se mu zdijo mišljenja teologov, ki so mu ob knjigi: »Pod satanovim soncem« očitali manihejstvo, popolnoma pravilna.

A Bernanos se ne more ločiti od mistike. Notranjost mu razjedajo ravno ta zadnja, najbolj notranja, nadnaravna vprašanja. Napisal je drug roman »Prevara«, v katerem zopet rešuje osrednje krščansko vprašanje: odrešenje, boj med grehom in milostjo. Kanonik Cénabre izgubi vero; satan ga je počasi in z njim vred mnogo katoliškega okolja potegnil za seboj, tako da se zdi, da je padel tudi duhovnik Chevance, čisti, sveti norec, ki jih hoče rešiti, četudi za ceno svojega zveličanja in umre v negotovosti božje zapuščenosti. Avtor da le slutiti, da bo po njem začeto delo izpeljala čista Chantal, ki bo, oprta na najvišjo Chévanceovo žrtev, ponesla veselje v življenje odpadlih. Izdal je novo knjigo »Veselje«, ki ni nič drugega kot zgodba njenega žrtev polnega življenja za rešitev prevaranih. Chantal je ena najlepših ženskih postav v svetovni literaturi in Bremond, najboljši zgodovinar francoske mistike, je takrat zapisal: »Vse je prečrno in to »Veselje« je premračno. Sprašujem se, če roman prenese takšno gigantsko temo... Vedno pa mi je pred očmi Chantalina postava...«

Toda Bernanosa je zopet pritegnila temna stran mistike: skrivnost greha. Tu ni govora o kakšnem estetskem imoralizmu, ki ga najdemo pri Gideu, ki slika grešnika kot nekega novega človeka, vzvišenega nad moralnimi meščani. Ne, grešnik je tu ves ubog, usmiljenja vreden, razjeden od znotraj od zla. In ravno ta osebni razpad, njegova metafizika, najbolj zanima Bernanosa. Vsa njegova prizadevanja vodijo v tisto globino, kjer skrivnostni, demonski tokovi pokvarjene, Bogu odtujene volje dobe skupen tek in planejo navzven kot greh pod vsemogočnimi imeni, ki jih našteva moralka.

Raziskavanje greha — je osnova vsega Bernanosovega dela in v tem sta si z Mauriacom sorodna; toda pri slednjem je bistvo greha v konfliktu med telesom in duhom, medtem ko je Bernanosu bistvo greha v laži v osnovnem pojmovanju človeškega duha. Le ponižnost uničuje greh, ker razkrinka satanovo prevaro, ošabnost pa pomeni utrjenje, ker je vzdrževanje laži. Cénabre pride zaradi tega na rob samomora, ker hoče vztrajati v laži. Lep dokaz za vztrajnost, s katero Bernanos raziskuje greh, čeprav do meje nemogočega ali vsaj neverjetnega, nam nudi roman »Zločin«, ker se za silno rafinirano detektivsko fabulo pokaže kot gibalo vsega skrivnost greha.

Karl Pflieger se vprašuje: »Zakaj je vedno duhovnik tisti, s katerim je v vsem dosedanjem Bernanosovem delu združena vsa problematika? Zakaj je vedno in povsod duhovnikova postava, ki jo dogradi včasih do grozotnosti,

neslutenosti?» Natančnejše spoznavanje njegovega dela bo nam pokazalo, da ni nosilec dejanja duhovnik iz mesa in krvi; glavna oseba ni človeško bitje, ampak strahotna prikazen: misterij duhovniškega greha samega, ker corruptio optimi pessima! To mu je v pomoč pri raziskovanju skrivnosti greha, to ga veže z drugo temo, ki ga zanima: skrivnost duhovnika. Skrivnost duhovnika: to nam v našem času zveni tuje, saj se nas je vseh kar nekam prišlo mišljenje, da je sovražnik države, proletariata, cokla napredka človeštva. Priznajmo — nam vsem je duhovnik tuj. Iz njega smo naredili po eni strani reprezentanta oblasti, po drugi strani smo ga pa zavili v kopreno romantične pravljčnosti. Ne poznamo pa duhovnika — po sv. Pavlu — posrednika med Bogom in nami —, katerega vsa skrivnost je ne v zunanjem naravnem svetu, ampak v milosti poklica in v popolni predanosti tej milosti.

To pa je po Bernanosu edina in resnična duhovnikova skrivnost, ki je našla v »Dnevniku«, v kolikor poznam literaturo o duhovništvu, najmočnejši izraz in zato lahko imenujemo »Dnevnik« roman duhovništva. Pflegerja, ki je eden najboljših poznavalcev Bernanosovega dela, je ta problematika vsega prevzela in takole piše: »Trikrat sem bral roman; bral sem ga z globoko srečo, z resničnim ponosom, da pripadam veri, katere nezaslišana dinamika razreši vse probleme, ki vznemirjajo brezverni svet...; spoznal sem, da ni rešitve ne časne, ne nadčasne, ne za nas in za vse na svetu, in je biti ne more razen v tem, kar je tu otipljivo opisano, oblikovano in doživeto, ne pa teološko predpisano... Tukaj je vse človeško življenje z vsem, kar le more obseči, spremenjeno v mysterium Christi. Vse človeško življenje, moje, tvoje in ne samo življenje duhovnika, ki piše dnevnik. Zaradi tega misterija pa je tudi rešitev mnogo bližja od pogubljenja. Saj pravi župnik iz Torcyja, ta prekrasni župnik, v katerem sicer tiči revolucionar, a je revolucionarstvo nadomestil z nečim boljšim, prijatelju, piscu dnevnika: »Tolažilne resnice govorijo. Resnica najprej osvobaja, potem tolaži. Sicer pa nimamo pravice, da to imenujemo tolažbo. Čemu ne sočutje? Božja beseda je razbeljeno železo. In ti, ki jo učiš, bi jo rad prijemal s kleščami iz strahu, da se ne opečeš, je ne boš zgrabil z golima rokama? Daj, da se nasmejem. Duhovnik, ki gre s prižnice Resnice in je še ves v svojem kokodajsanju nekoliko razgret, a zadovoljen, ni pridigoval, kvečjemu žlobudral... Domnevam samo, da moram občutiti veliko bolečino, kadar Gospod izvleče iz mene kako dušam koristno besedo.« Sproščujoča Resnica ne pride v tej knjigi do izraza v razkošju, ali zmago-slavnem zvoku fanfar ognjevitve retorike, dviga se tiho in boleče iz gorja, iz brezkončne »revščine« tega sveta. Ravno zaradi tega, ker je knjiga polna uboštva, greha, dvoma, bolezni, samomorov in poskusov samomorov, smo prepričani, da niso zadnje besede, ki jih tragično umirajoči pisec dnevnika spregovori odpadlemu duhovniku: »Kaj zato? Vse je milost,« (183) golo besedičenje.

Vendar kljub prvemu videzu ni nosilec dejanja pisec dnevnika. Nosilec vsega je božji tok, ali usoda, ali kakor že koli imenovana moč; saj so to le različna imena za eno in isto, ki ga zaznavamo v vsej zgodovini človeštva, ki tudi ljudi v tem romanu vodi in je tudi pisca dnevnika, dasi se tega niti najmanj ne zaveda, dvignil v komaj slutene višine. Zato je pa tudi delo, ki je bolj popis njegovih noči kot njegovih dni, vse težje in mračnejše, ne smemo namreč pozabiti, da je Bernanos sodoben pisatelj, katerega miselnost odklepa v sebi vso težo in moč vekovite problematike postavljene v luč sodobnosti. Sodobno razjedenost, za katero se v vsakdanjem življenju ne zavemo vzrokov, kar tiči pregloboko v tej problematiki, kaže s silno ostrino grofinjino spoved, za katero najdemo edino nekaj enakovrednega v Stavroginovi spovedi v »Besih«.

Ključ k popolnejšemu razumevanju dela in nakazanje poti, po kateri bo avtor v svojih prihodnjih delih najbrž šel, pa nam nudi župnikov zadnji razgovor z grajsko gospodično Chantal: »Predlagam vam kupčijo,« je rekla. »Če ste to, kar mislim...« — »Jaz ravno nisem to, kar vi mislite. Vi sami se

dobro vidite v meni kakor v ogledalu in svojo lastno usodo zraven.« — »Bila sem pod oknom, ko ste govorili z mamo. Nenadoma ji je obraz postal tako... tako blag! Tisti trenutek sem vas zasovražila. O, prav tako malo verjamem v čudeže kakor v duhove, toda svojo mater sem menda vendar poznala! Menila se je za lepe besede kakor riba za jabolko. Ali imate vi skrivno moč, da ali ne?« — »To je izgubljena skrivnost,« sem ji rekel. »Našli jo boste; da jo boste izgubili tudi vi in drugi jo bodo izročili naprej za vami, zakaj rod, kakršnemu pripadate vi, bo obstal tako dolgo kakor svet.« — »Kaj? Kakšen rod?« — »Tisti, ki ga je pognal v gibanje — Bog sam — in ki se ne bo ustavil, dokler ne ob vse končano.« To je skrivnost — ne le duhovnika, kakor je mislila Chantal — ampak vseh. Geniji človeštva so našli za to misel različne izraze: Lermontov jo je pesniško izrazil, da je ostanek pesmi, ki jo je pel angel, ko je nesel dušo na svet, kjer se sedaj muči, polna neznanega hrepenenja; Platonu se je zgostila v misel, da je človeška duša nekdaž uzrla božjo resničnost in da je odtod v njej tisto večno koprnjenje; njo je hotel Nietzsche premagati s svojim nadčlovekom, nekaterim pa se je izoblikovala v filozofijo hrepenenja zaradi hrepenenja. V tem ima svoje korenine Ivanova izpoved Aljoši o Velikem inkvizitorju; to je Avguštin povedal z besedami, da smo za Boga ustvarjeni in je nemirno naše srce, dokler v Njem ne počije; liturgija izraža to z mislijo, da je naše življenje le vigilijski večni praznik; psalm pa je za vso to skupnost, to se pravi: za vse človeštvo, našel najboljši izraz: *generatio haec est quaerentium dominum*. In to je Mauriac mislil, ko je rekel, da je »Dnevnik« grozotno lep, kajti tukaj je življenje upodobljeno kot misterij.

V tej luči pa dobi svojo vrednost in dostojno mesto tudi — uboštvo. Ta beseda se neprestano ponavlja v »Dnevniku« in vedno me spomni na Bloya, katerega misli so dobile v Bernanosu novega, še močnejšega oblikovalca, opisujočega misterij ubogega sveta, ali bolje: ubogi svet kot misterij. Bloyev »ubogi mož«, »uboga žena«, je postal pri Bernanosu ubog duhovnik. Najlepše o tem govori župnik iz Torcya. On lahko tako govori, ker govori s krščanskega kriterija, ali še bolje, ker govori s srcem, ki ga je vnel Kristus, dasi ve, da je tvegano o tem sploh govoriti. Če Kristus ne stoji za tem pogovorom o uboštvi, je vse le najhujša demagogija in podžiganje strasti. Uboštvo je namreč od Kristusa neločljiva skrivnost, čeprav razumu skoraj nedosegljiva. »Jaz nimam rad,« pravi župnik iz Torcya, »svojih siromakov, kakor imajo stare Angležinje rade svoje izgubljene mačke ali bike iz arene. Tako ljubijo bogataši. Jaz ljubim revščino z globoko premišljeno, svetlo ljubeznijo — enako z enakim — kakor zvesto in rodovitno družico-ženo. Kronal sem jo s svojimi lastnimi rokami. Ne časti je, kdor hoče, ne služi ji, kdor ni najprej sam oblekel bele platnene halje... Hotel sem, da je ponižna in ponosna, ne suženjska... Na tehtnici mojega nebeškega Očeta tehta beda veliko in vsi vaši penasti zakladi ne bodo zravnali skodelice... Bogati ali siromašni, kar pogledajte se rajši v bedi kakor v ogledalu, zakaj to je podoba vaše temeljne zmote, to izpolnjuje tu na zemlji izgubljeni raj, to je praznina vaših src, vaših rok... (67).

Župnik iz Torcya, ta v talar oblečeni Chesterton, pa izpove še drugo misel, ki misli o uboštvi v najglobljih koreninah potrjuje: »O, ko bi bili dali veljati cerkvenim možem! Pomni, da ne silim v sladki srednji vek: ljudje v XIII. stoletju niso veljali za kake svetnike, in če so bili menihi manj omejeni, so pili zato več ko danes, nasprotno trditve ni mogoče vzdržati. Zato smo bili že čisto na tem, da ustanovimo cesarstvo, sinko moj, cesarstvo, ob katerem bi bilo cesarstvo rimskih cesarjev pravi nič — mir, Pax romana, resničen mir. Vsi skupaj bi bili en sam krščanski narod. In krščanski narod ni narod svetlohlinec. Cerkev ima trdne živce, greh ji ne vzbuja strahu, nasprotno. Mirno mu pogleda naravnost v oči in ga celo po zgledu našega Gospoda jemlje na svoj račun in ga prevzema nase... Čuj, opredelil ti bom krščanski narod po njegovem nasprotju. Nasprotje krščanskemu narodu je žalostni narod, narod starcev... (23).

Ali smo še mi potem krščanski narod — če je ta definicija pravilna? Zdi se, da Bernanos o tem dvomi, kajti prva beseda »Dnevnika« je: »Vse fare so si podobne«. Vse razjeda dolgčas in neveselje. Celo vedno dobro razpoloženi župnik iz Torcyja ne smatra današnjih kristjanov za preveč vesele. Kje se pa naj navzamejo veselja? V cerkvi gotovo ne. »Saj menda ne boš zahteval, da jih tiste uboge pol ure cerkev nauči veselja! In tudi če bi znali na pamet ves tridentinski katekizem, bi najbrž ne bili bolj veseli. Kako to, da se nam leta našega detinstva zde tako sladka, svetla?... Ravno iz občutka svoje nemoči ima otrok v vsej skromnosti svoj vir veselja... Tako, sinko moj, če bi bili pustili delati nam, bi bila cerkev dala ljudem to popolno varnost. Zapomni pa si, da bi zato nič manj ne imel vsak svojih sitnosti... Toda človek bi vedel, da je otrok božji, v tem vidiš, je čudež... To bi ne oviralo delavca, da ne bi kopal zemlje, ne učenjaka, da ne bi brskal po logaritemskih tabelah, tudi inženirja ne, da ne bi delal igrača za odrasle. Ali v Adamovem srcu bi bili izruvali, zatrli občutek osamelosti... Izven cerkve pa bo narod zmeraj narod nezakonec, narod najdenčkov... Cerkev upravlja veselje, prav vse vrste veselja, ki je namenjeno temu svetu. Kar ste napravili proti cerkvi, ste napravili proti veselju...« (25.)

Vedno bolj spoznavam, kako prav je imel Mauriac, ko je zapisal, da je »Dnevnik« grozotno lep. Kajti tudi če bi bili v polni meri deležni zgoraj omenjenega veselja, bi bili na tem svetu še vedno le v daljo potujoči romarji, to nam »Dnevnik« daje slutiti na vsaki strani. Kajti polna resnica se ne izčrpa v sami predanosti naravi, ali državi, ali družbi ali od ljudi ustvarjenemu kulturnemu svetu. Kajti vse to še ni svet človeka, to so le otoki v brezbrežnem kozmosu, na katerih se človek le kot brezdomec mudi, poln domotožja po polnem življenju, po univerzalni življenjski skupnosti, ta je pa le v Bogu. Človek, ki je enkrat to zaslutil, ne išče več filozofske tolažbe in se raje vpraša z Bernanosovim župnikom, ne samo, ali mi od tega sveta kaj razumemo, ampak ali sploh smo na svetu, na resničnem svetu. In če bi v vsem razkošju in v vsej globini opisali svet, a ne bi pri tem omenili »uboštva«, o katerem govori apostol Janez, bi opustili nekaj bistvenega. Zato tudi lahko razumemo Bernanosa, da je kot realista napisal knjigo o velikem, bridkem uboštvu tega sveta. Ob njem pa se lomijo ostrine vseh ideologij, ker tega ne upoštevajo, pa naj si bo to miselnost še tako velikega idealizma, komunizma, ali nacionalizma, ki ga hočejo dvigniti v misterij.

Vprašujem pa se, zakaj ni založnik sprejel prepotrebne uvoda, ki ga je bil prevajatelj — naš najboljši poznavalec Bernanosa — pripravljen napisati.

Tone Čokan.

Franc Werfel, Verdi. Roman opere. Založba Hram. 1940. Prevedel Rudolf Kresal.

Z vsakim biografskim romanom je križ, saj vsak umetnik piše subjektivno; in tega subjektivizma se ne moremo niti pri eseju popolnoma znebiti, ker je pač naš odnos do predmeta le naš.

Werfel pa pripada vrsti umetnikov, ki so ta osnovni subjektivizem še potencirali, zato sem z nekim dvomom vzel roman v roke. Saj Werfel sam priznava, da ga je ovirala dvojnost dogajanja: zgodovinska resnica in izmišljen, pesniški svet. In iz tega drugega raste v glavnem roman. Werfel pa je sam dobro čutil še drugo — še nevarnejšo težavo: Verdi je umetnik, genialen umetnik s silnim doživljanjem in globokim gledanjem. In če se takega umetnika loti kdo, ki mu ni kongenialen, ali ne bo iz tega nastala karikatura? Tega se je bal Werfel, vsaj pravi tako v svojem »Sporočilu«.

Werfel se je lotil Verdija v najbolj kočljivem času, ko mukoma piše Kralja Leara, ko se mladina odklanja od revolucionarnih vzorov, s katerimi je bil Verdi prav tako tesno zvezan kot Garibaldi. Ta je bil še vedno Verdijev ljubljenelec, dasi prav tudi Cavourjev, diplomata kraljevine, zlasti tedaj, ko je bival nepoznan v Benetkah izstočasno s svojim tekmečem Wagnerjem.

Nimam pri roki biografskih študij o Verdiju, da bi ugotovil, kaj je resnica, kaj stvar domišljije med vsemi temi konflikti in srečanji, kot so maestro Sassaroli, pevec Mario, Matija Fischböck, za katere pač velja italijanska fraza: *Si non e vero, e ben trovato*. Uporabljeni so tako, da v močni luči prikažejo boj med Verdijem in Wagnerjem, v katerem je prišlo do izraza nasprotje tegobnega severa in sončnega juga, suhe nemške analitike, nasprotje balade in njene trpkosti in romance, polne čustvene razdalje.

Verdijevo poslanstvo je bilo, da tradicionalno opero, opero kot tako, reši in ji zagotovi nadaljnji razvoj. Umetnost mu je bila stvar, ki ima v življenjski skladnosti svoje mesto; ker je v njej doživetje višje slasti... Pisal je za ljudi, ne za razgrete duhove, pisal za povsem določene ljudi, ki so se gnetli po gledaliških Italije (90). Wagnerjevo delo pa je tisočeren pesniško-glasbeno-filozofski kompendij. Wagner že vnaprej ni priznal nobenih meja, svoje darove je uveljavil tako rekoč zunaj sveta. Ni ga mikalo, da bi posegel v pravi boj za podobo sveta: niti malo si ni prizadeval, da bi pisal za resnično ljudstvo. Bil je Nemec. In biti nemški, pomeni: »Tebi je dovoljeno vse, ker te ničesar ne veže, noben odnos in nobena oblika (90). To nasprotje se je v Verdiju izoblikovalo v sovraštvo — v sovraštvo Rimljana proti barbarom ljudskega preseljevanja, tako daleč, da je prišel do grozotnega spoznanja: Idealizem teh Gotov je istoveten z njihovim uničevalnim nagonom. Zanj je bil to razkrajajoč, analitičen, naravi upirajoč se, hudoben duh, protestantski tudi proti večnim temeljnim dejstvom glasbe. Za Verdija je bila kvadratura arije simetrija, trodelnost, prirodni zakon, ki ga je uresničil in razodel italijanski genij.

Je to le ena veja globokega nasprotja med romansko in germansko mentaliteto, ki se kaže v tej knjigi. Pri tej priliki pa opozarjam še na globokoumne razprave, ki govoré o tej dilemi: Henry Berr: »*Les Allemandes; Reflexions sur la paix et sur la guerre*« in »*Le germanisme contre l'esprit français*« in na Ludwigova razmišljanja o novi sveti alijansi.

Toda Verdi bi ne bil genij — na misel mi prihaja Puškinov dramatičen priročnik: Mozart in Salieri — če ne bi prerastel tega sovraštva in prišel do mirnega spoznanja: Jaz sem Verdi in ti si Wagner (363). Wagner pa se proti Italiji, ki je dovolj plitev, da prezira Verdijevo muziko in se navdušuje za Wagnerja, izrazi: »Pred nekaj dnevi je na karnevalski prireditvi igrala godba na trgu fantazije iz neke novejšé opere. Te opere ne poznam. Ampak to je bila pristna glasba« (323). Bila je Aida. Verdi pa ob Tristanu spozna, da če je kdo izmed umetnikov njegov brat, je to kljub nasprotjem on — Wagner (356).

Po vseh teh spoznanjih raste Verdijevo apoliničnost; vedno močnejša je njegova povezanost s svojim ljudstvom. Verdija vredna in Werflu v čast je Verdijevo izpoved o ženi, ki vse žrtvuje, pa naj je to Aida, Gilda, Violeta v nasprotju z galsko Carmen, ki izsesava in upropašča moškega. Žena-mati. Tako daleč prižene Werfel Verdijevo mirnost, da sega že skoraj v mistiko,

saj se Verdi sprašuje: Pa mistični izhod vse umetnosti, Homer? Če je res kdaj živel, nas loči od njega samo devetdeset rodov, razdobje, ki ga potrebuje vsaka boljša zvezda stalnica, da spusti svojo svetlobo na zemljo... O beseda prastarega pesnika: »Resnična je samo smrt!« S smrtno bolečino moramo plačati predstavo blazno se poveljujočega jaza (349). In tako dozori Verdi v človeka, o katerem upravičeno reče njegov prijatelj: Če ne bi bil zapisal nobene note, bi bil vseeno velik (399). A Verdi, že ovenčan z legendarnostjo, ustvari poln onostranske materinskosti še Othella.

Etika katolištva, ki jo Werfel izpoveduje, in njegov elastični judovski duh in res umetniška moč so napravili iz tega delo, ki smo ga sedaj dobili v lepem Kresalovem prevodu.

Tone Čokan.

Umetnost

MATEJ STERNEN — SEDEMDESETLETNIK

Pol stoletja slovenske umetnosti je minilo, odkar je Matej Sternen postal njen zvesti in neumorni sodelavec. Usoda mu je naklonila še posebno srečo, da je bil med tistimi duhovnimi delavci, ki so polagali temelje stavbi slovenske Moderne, ki je poslej postal enakovreden član v okviru evropske umetnosti. L. 1904. so na Dunaju visela njegova dela med drugimi naših impresionistov. Važno leto in kraj, kjer se je preokrenila usoda slovenske umetnosti, in kjer se je rodil tudi ključ do srca slovenskega naroda! Bil je sicer povezan s trpkim priokusom nepriznanja, toda saj to je naš slovenski priokus. Danes so ti dnevi že skoraj zgodovina. Na tem dolgem časovnem mostu pa se je razvila vitalna in plodovita delavnost, prihajali so novi ljudje, nova umetnost, dobra in slaba, a vendar umetnost! Nihče pa nikdar ni mogel mimo Sternenovega dela! Mimo njegove trpko resnične, do hladnosti objektivne umetnosti. Z očesom umetnika-analitika motri zunanji svet, brez poklonov predmetu, toda v vroči zaljubljenosti do skrivnosti oblike, barve in svetlobe. Težko je reči, da bi Sternen raje naslikal podobo človeka ali krajino ali morda tihožitje. Povsod je v vseh razsežnostih pričujoča umetnikova volja in genij, v vseh predmetih brezbrežnega veseljstva poišče svoj smisel in lepoto. Da, lepoto! Toda to ni lepota, kakršno bi hotel povprečnež, marveč ona skrita smotrnost predmeta v barvi in luči, je njegova oblika zadnje dognanje, resnica. Vsi predmeti matere narave najdejo zanimanje Sternenove palete, vendar bi le dejal, da je upodabljanje žene njegova skrita ljubezen. V teh stvaritvah je ustvaril Sternen klasična dela.

Jubilantova življenjska pot je preprosta, toda značilna pot slovenskega umetnika. Tam pod rimskimi okopi, na Verdu pri Vrhniki, so dne 20. septembra 1870 določile rojenice slovenskemu narodu novega umetnika. Mladost je izpolnjena s šolanjem, srečanjem z umetnostjo, »učenjem« umetnosti v Gradcu, na akademiji na Dunaju, v Monakovem na akademiji in slednjič v Ažbetovi šoli. Vse to šolanje je bilo združeno z vztrajnim samostojnim iskanjem prave poti v umetnosti. Iz Monakovega

se je vrnil v domovino, toda večkrat se je še vračal v bavarske Atene, zlasti dokler je bil še živ Ažbe. Po vojski sta odprla z Jakopičem slikarsko šolo, kasneje pa je bil nastavljen Sterneni kot profesor za slikarski pouk na arhitekturnem oddelku naše univerze. To je v zelo glavnih črtah opisana življenjska pot našega jubilanta. Vse to življenje pa je bilo do vrha napolnjeno z umetnostjo, kateri je od dela do dela izvijal njene skrivnosti in lepote. Danes visi v Sterneni osebnotni galeriji neštivilno podob, krajin, aktov, portretov, do monumentalnih fresk v frančiškanski cerkvi v Ljubljani in v grajskem poslopju v Mariboru.

Ob lastni živi umetnosti pa je Sterneni odkril tudi svet stare slovenske umetnosti. Tu pa si je jubilan pridobil neminljive zasluge kot restavrator. Možnost treznega, nečustvenega presojanja umetnostnega predmeta, kar je značilnost Sterneneve umetnosti, je dala slovenskim spomenikom vprav idealnega varuha. Že za centralno komisijo na Dunaju je izvršil obsežna restavratorska dela doma in na tujem ter si tako pridobil sloves odličnega restavratorja. Po vojski je v zvezi s Spomeniškim uradom nadaljeval z ohranitvenim delom in ga opravlja tudi še danes. Njegova največja dela so očiščenje in ohranitev fresk pri sv. Primožu nad Kamnikom, pod njegovimi rokami se je izluščila iz pozabljenja postava Janeza Ljubljanskega, slikarji v Prekmurju, freske v Mošnjah, na Jezerskem, skratka v tem času je restavriral približno šestdeset fresk. Pomembna je bila dalje restavracija celjskega stropa, obokov na Grmu pri Novem mestu in v zadnjem času na Tolstem vrhu na Dolenjskem.

Jubilant, ki je danes še vedno čil in čvrst, skoraj ne pozna nedelavnega dne, marveč je neprestano pri delu, bodisi pred svojim slikarskim stojalom, bodisi pri delu za ohranitvijo spomenikov. Želimo mu še mnogo uspešnih dni in mnogo blagoslovljenega uspeha. Dr. S. Mikuž.

Francè Stelè: Umetnost v Primorju. Pogledi 2/3. Pri Akademski založbi v Ljubljani, 1940. Str. 32. Sl. 25.

S to knjižico nas seznanja prof. Stelè z enim najzanimivejših slovenskih umetnostnozgodovinskih problemov. Umetnost Primorja je tako po geografski legi kakor zgodovinski usodi in umetnostnogeografskem položaju nad vse zanimivo vprašanje, ki odpira nove poglede na celoten kompleks vprašanj naše umetnostne zgodovine, ki pa že samo na sebi nudi znanstveniku hvaležno polje za reševanje čisto umetnostnozgodovinskih teorij. Po dvajsetletnem delu, ki ga je Stelè kot konservator dognal do odličnih rezultatov, so mu ob delu na terenu, ob srečanju z množico slovenskih spomenikov, vzrastli problemi, katere je doslej obdeloval deloma v Monumentih, deloma v Cerkvem slikarstvu in deloma v razpravah po znanstvenih revijah. Kdor je zasledoval ta znanstveni napor v razvoju in nastajanju, je imel priliko spoznati, kako organsko je Stelè korakal od problema do problema, dokler se mu ni gradivo samo po sebi zoblikovalo do nekakega osrednjega vprašanja umetnostnozgodovinske geografije. Ta drobna knjižica, ki jo imamo pred

seboj, predstavlja torej eno tistih dognanj, ki temelji na mnogoterem praktičnem delu, in je v okviru naših umetnostnozgodovinskih teorij popolnoma nova. Nova, morda celo za pisatelja samega, kajti sledeč zaokroženosti teksta po posameznih poglavjih, odgovarja avtor na mnoga vprašanja, ki so danes osrednje važnosti za vso sodobno južноеvropsko umetnostnozgodovinsko znanost. Seveda mu pri tem priskoči v srečanje že sama zanimivost umetnostnega ozemlja, vendar po drugi strani prav to zahteva velikega intelektualnega raziskovalskega truda, kajti z umetnostjo Primorja je bila načeta neznanca, ki je nekje na meji našega slovenskega sveta ustvarjala močno bariero in kjer je marsikatera znanstvena nit vniknila v pesek. Škoda je le, da tako važen problem ni obdelan obširneje in še bolj podprt z reproduktivnim gradivom.

Pisatelj je gradivo razdelil na naslednja poglavja: Uvod, Umetnostno zemljepisni okvir, Splošna označba spomeniške posesti Primorja, Značaj zemlje in umetnost Primorja, Zgodovina in politična usoda dežele in nje umetnost, Umetnostni okvir Primorja in Zaključek.

Iz razdelitve gradiva je dobro razvidno, kako je avtor pojmoval predmet v vseh razsežnostih, kakor ga že danes razume moderna umetnostnozgodovinska znanost. Geografsko je Primorje razdelil v tri pasove, od teh je umet. zgodovinski najpomembnejši drugi pas. V tem vidi avtor »jedro umetnostnozgodovinskega problema Primorja« (str. 8). Umetnostno pomeni to ozemlje nekako zatišje, kjer je dana možnost razvoja tudi lokalnim posebnostim. V tem pasu se križata dva najvažnejša umetnostna tokova — sever in jug, oba z močnim kulturnim ozadjem. Važne so pisateljeve ugotovitve o poteh, po katerih je severna kulturna matica iz slovenskega etnografskega ozemlja posredovala umetnostne forme Primorju. Dva tokova dokaže. Eden je šel od »Škofje Loke po obeh dolinah k Soči in čez v Slovensko Benečijo, ob Soči navzdol pa na Kras,« drugi pa mimo »Ljubljane in od Logatca na jug in zahod čez Cerknico, Postojno, Vipavo na Kras in v Istrijo, na Krasu pa se je spojil s slabšim tokom od severa in tako posebno močno prodril v črti od Devina (Sv. Ivan) do Trsta (Kontovelj) prav do morskega brega«. (Str. 11, 12.) Ta dognanja pisateljeva spominjajo v mnogočem tudi na dognanja M. Kosa o selitvenih slovenskih tokovih ter postanejo tako še zanimivejša.

Razgibano je pisano tudi poglavje o značaju zemlje in umetnosti Primorja. Tod ugotovi pisatelj v glavnem, da je umetnostnokulturni okras »kraškega in istrskega dela drugega pasu« tako »praoblikoven, da druží v enotnem pojavu kulturne oblike od prazgodovinskih preko antičnih in srednjeveških do sodobnih« (str. 20), pri čemer je zlasti interesanten primer prastretic primorske zemlje.

Z mislijo o instinktivni nadarjenosti Slovencev za določene umetnostne panoge s pogledom na njihovo pokrajinsko rojaštvo, končuje avtor zanimiva in znanstveno neoporečna izvajanja. »Akademska založba«, ki ima namen izdati vrsto »Pogledov« na zanimiva poglavja iz slovenskega kulturnega prizadevanja, pa dokazuje, kako načrtno je zasnovano njeno delo.

Dr. S. Mikuš.

Otto Schweitzer, Grafika i ulja Vilima Svečnjaka. Zagreb 1940.

V tej bolj razvlečeni kot temeljiti študiji ugotavlja Otto Schweitzer predvsem dvojni značaj Svečnjakovega dela: »dramatsko napetost« in »lirično tišino«. Svečnjakova grafika je pošastna, strastna, olja (zvečine krajine) pa učinkujejo »kakor katarza«. Medtem ko ne preskrajno impresionistične krajine ne nudijo nobene vsebinske problematike, marveč so svetla podoživljanja narave, je motivika njegove grafike vzeta iz nižin življenja, ker je človek-žival prepuščen svojim najnižjim nagonom. Schweitzer na dolgo in široko išče Svečnjaku-demoniku primere iz zgodovine slikarstva, a vkljub neštevilnim imenom ne prepriča, niti z Goyo ne in ne z Brouwerom, še manj pa je posrečeno primerjanje Svečnjakovih antiklerikalnih risb s Holbeinovim Mrtvaškim plesom. (Zakaj ni posegel bliže — v naš čas? Isto mu očitam pri poglavju o Svečnjakovem impresionizmu, kjer našteva vse predhodnike impresionizma, a se ustavi že pri Monetu.) Zanimiv je razvoj Svečnjakove grafike. Od razbrzdanih cirkuških in gostilniških prizorov — vsa učinkovitost je v razgibani liniji, ki jo kot izvrsten risar pokori tudi v kompliciranih telesnih in duševnih položajih — mimo surovih antiklerikalnih pamfletov (sem spada tudi nekaj olj), ki močno spominjajo na sovjetske plakate, je Svečnjak došel v ciklu »Balade Petrice Kerempuha« in »Bistrički bogci« do presenetljivo krepkega izraza. Tu je prišla na dan že lirična sestavina: Petrica Kerempuh s kitaro in objokujoče žene, kar res približuje Svečnjaka Goyevi očitajoči užaljenosti. A spet se ni ubranil svoje negativne primesi — iz golega naslajanja ob razuzdanostih je zašel v blasfemijo, oponašaje ikonografski motiv Pietà.

Karel Rakovec.

UMETNOSTNA RAZSTAVA »NEODVISNIH«

VIII. razstava Kluba neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov ni še zdaleka prinesla odgovora na najrazličnejše obete, ki jih sicer v svojih programih, bodisi govorjenih bodisi pisanih, ta skupina umetnikov le prezgovorno obljubuje. Nasprotno: značaj razstave same, šibek odmev zagrebške prireditve, predgovor v ta katalog ter otvoritveni govor ljubljanske razstave, so pokazali umetnost »Neodvisnih« v taki luči, da se vsa problematika umetniških vprašanj, ki se zadnje čase pojavljajo pri nas, nekako zoži prav v tem primeru in je dolžnost kritika, da zavzame do njih načelno stališče. Niso to nikake »programatične izjave«, kakor bi jih nekateri radi obšli, marveč za zdrav razvoj slovenske umetnosti nujno potrebne ugotovitve, ki prav danes v teh razrvanih časih, ko se uničuje toliko dobrin in se zopet drugim daje popolnoma nasprotno vrednost, pokažejo na vso zgrešenost smeri prizadevanja enega dela mlade umetniške generacije, s čimer se zanikava tako uspeh naše umetniške tradicije, kakor postavlja v nevarnost napredek slovenske umetnosti. Ta dejstva so mi narekovala načelno stališče, ki sem ga obširno utemeljil v svoji kritiki v »Slovcu« z dne 6. in 7. novembra 1940 in prav iste misli so tudi osnova pričujoče kritike. »Francosko gledanje«, zanikavanje individualnega iskanja v umetnosti, nasproti kateremu se postavlja nekakšno »kolektivno« delo v ateljeju, tuj umetnostni svet, ki ga nedoživetega importirajo v krog naše umetnosti, vse to so pojavi, ki ne morejo slovenski umetnosti prinesiti absolutno

nobene koristi, marveč ji nasprotno lahko ogromno škodujejo. Impresionisti, ki so s svojo umetnostjo postavili nekake temelje slovenski moderni, iz katerih se do danes ta umetnost organsko razvija, so kot najvišjo maksimo postavili slovensko gledanje, očiščeno v žaru individualnega iskanja; in ta je veljala nedotaknjena do danes. Ne bom na tem mestu našteval vse umetnike, ki so si z največjim individualnim trudom in iskanjem klesali svoj individualni slovenski obraz, mirno pa lahko trdim, da jih je vsaka generacija imela dovolj — do danes — da, celo v vrstah samih »Neodvisnih«. To je zdravje in sila slovenske umetnosti, ki pa naj bi zaradi zgrešenega umovanja »Neodvisnih« segla po lažnivem nakitu »francosko gledane« umetnosti in tako krenila na pot, s katere bi se v njeno pravo bistvo le s težavo vrnila. Zato je povsem utemeljena alternativa, ki sem jo naslovil na Neodvisne: ali »francosko gledanje«, ki ne vodi nikamor, s čimer izgube »Neodvisni« vsak stik s slovensko umetnostjo, ali pa slovensko individualno kvalitetno gledanje, ki je od impresionistov skozi vse umetniške rodove do danes rodilo le najboljše rezultate.

Umetnost »Neodvisnih«, kakršno obsega pričujoča razstava, je zgovorna priča nepravilne umetnostne poti teh mladih umetnikov. (Poudarjam, da ta očitek ne doseže vseh, nasprotno, med njimi je nekaj talentov, ki se po vsem videzu kaj malo menijo za literarno, teoretično, umetniško »vodstvo« skupine.) Analiza posameznih del to trditev v celoti podpre. Kregar Stane se je pred leti pojavil v slovenski umetnosti kot surrealist. Današnja dela so le še senca tistega razmaha, ki je takrat kazal vse znake, da ni slepljiva novost, marveč srčna potreba nagnila slikarja na pota sanj in podzvesti. Spričo nekaterih del na tej razstavi pa postajam vedno bolj skeptičen, kajti težko je v sebi združevati sanjske konglomerate, pa obenem ljubiti lepo in čisto naturo. Zdi se mi, da je Kregarjevemu surrealizmu botrinila želja po novosti in prav nič drugega. M. Pregelj je nekoč videl Cezannéa in še danes se suče v začaranem krogu, ki mu ga je začrtala genialna osebnost Francoza. Škoda, da je Cezanné umrl že pred kakimi petdesetimi leti in pa, da Pregelj nima n. pr. francoske akademije. Potem bi »Portret brata« ne bil videti tako nefrancoski Cezanné in tudi »Interieur« bi bil obdelan recimo bolj v Jakopičevem smislu. Mihelič Fr. je pokazal v Zagrebu »Mrtvega Kurenta« in »Ptujsko goro«. Poleg Pavlovca je imela zagrebška kritika priliko videti, česa je zmožna mlada slovenska umetnost in pa resnična umetniška individualnost. Mihelič je umetnik, po duši in samostojnosti. Škoda, da dalmatinski gvaši ne reprezentirajo njegovih zmožnosti v celoti. Menda je lepoto in podobo Haloz res težko pozabiti. Didek Z. je precej samosvoj, vendar je slikovitost njegovih podob morda preveč suverena. Pavlovec F. je velik umetnik. Tudi lajiku menda ni težko izluščiti njegove individualne stvaritve na razstavi, medtem ko sem celo jaz le s katalogom v roki razpoznaval ostale »francoske« »umetnine«. Je mojster slovenske krajine. Vsak trenutek, vsaka letna doba je upodobljena v svojih bistvenih tonih, v svojem osnovnem nastrojenju. Tudi oba portreta sta dokaz subtilnega slikarjevega gledanja slikarskega predmeta. Omersa N. še nima mnogo svojega slikarskega sveta dograjenega. Enak je tudi E. Sajovic, Sedej M. je na tej razstavi zelo, zelo kozmopolit. Včasih je ustvarjal kvalitetne portretne skupine, sedaj pa ima na razstavi le neke reminiscence, ki so kveč-

jemu študije. Priznati pa je treba, da ima dovršenejša dela na Biennalu v Benetkah. Risbe »Neodvisnih« so zelo pomanjkljive.

Uspešnejša je na razstavi plastika. Kalin Z. je s »Spečo« načel zanimiv plastični problem, ki pa ga le ni premislil do konca. V kipu vlada neka diskrepanca, in sicer med razgibanim, voluminoznim telesom, idealizirano in shematično glavo ter motivom drže roke. Vkljub temu, pa je to najboljše Kalinovo delo doslej. Dober je tudi avtoportret. Putrich K. skuša reducirati formo na bistvenost. V portretnih glavah mu to precej dobro uspe, slabša pa je »Samota«. Je to menda prevelika površina za Putricha, če odštejemo tuje vplive, ki so pri njenem rojstvu soodločali. Ne razumem tudi n. pr. labilnega motiva sedenja. Vsak hip, se zdi, bo žena zdrknila s podstavka. Pirnat N. ima sicer v katalogu označenih več del, toda na razstavi je le št. 36. Je to dobra, zlasti pa značilna Pirnatova glava.

Uspeh razstave »Neodvisnih« je le toliko kvaliteten, kolikor ima skupina umetnikov, ki so individualno, torej tudi slovensko usmerjeni. Ali se bo po vsem tem res težko »Neodvisnim« opredeliti za stare, toda dobre in pravilne ideale?

Dr. S. Mikuž.

75-LETNICA LEE FATURJEVE

Pisateljica Lea Faturjeva, ki je 15. t. m. praznovala svojo petinsedemdesetletnico, spada v krog starejših dominsvetovcev ter je v letih 1905 do 1913 poleg Finžgarja predstavljala najboljšo dominsvetovo epično pripovedništvo. Njene povesti *V burji in strasti* (1905), *Biseri* (1908), *Za Adrijo* (1909), *Komisarjeva hči* (1910) in *Iz naših dni* (1911) so bile vodilne povesti v tem času dominsvetovega romantičnega realizma in zgodovinsko-idealistične povesti brez globlje psihološke individualnosti, kakor se je šele pozneje uveljavila v naši reviji z nastopom mladih. Ti so šli tedaj preko njenega čustvenega realizma, dediščine predmodernih klasikov, odkrivat nove svetove na subjektivni podlagi in nepreračunljivosti človeškega dna. Toda danes, ko zopet težimo k realističnemu izražanju, k objektivizaciji zgodovinskih podob na eni strani, na drugi strani pa iz človeških golot zopet k poeziji, zdravju ter potrdilu dobrega v človeškem srcu, nam tudi Lea Faturjeva postaja mlajša, dostopnejša in vedno vrednejša zopetnega branja. Danes bi postavili njene stvaritve s častitljivostjo tja nekam ob stran Deteli po izrazni tehniki, dasi je polnejša in bogatejša notranje strasti in čustev. Toda po svojem kraškem jeziku, nazornosti predstavljanja, opisih, smotrni zamisli in kompoziciji pa je lahko nam še sedaj vzor umetniškega grajenja in notranjega etičnega ravnotežja. Ob 75 letnici čestitamo njej, ki je ob 50 letnici naše revije zopet po 25 letih stopila med njene sotrudnike, k življenjskemu jubileju, nadejajoč se, da nam bo mogoče prinesiti še kakšen plod njenega klenega pripovedovanja.

T. D.

Zapiski

OB 40 letnici smrti Franč. Lampeta.

Frančišek Lampe bi letos dopolnil 81 let; sedaj pa je že 40 let v grobu. Umrl je pred 40 leti dne 24. septembra l. 1900.

Znanost, krepost, domoljubnost so bili Lampetovi vzori. Kot modroslovec je spoznal dolžnosti, ki jih ima do svojega ljudstva in kot bogoslovec je sklenil, da se iz ljubezni do Boga ves posveti svojemu narodu. Ker je bil v svojem katoličanstvu tako vesten in pristen, je bil obenem moderen in napreden v najplemenitejšem pomenu; za nikomur ob svojem času ni zaostajal: ne v znanosti za Mahničem, ne v rodoljubju za Gregoričem, ne v odločnosti za Tavčarjem, ne v taktu in vestnosti za Missio. Bil je v resnici Fr. Lampe prosvetitelj slovenskega ljudstva.

Kdor je poznal Frančiška Lampeta kot asketa in posebno še, kdor ga pozna kot prevajatelja Zgodb sv. Pisma, oziroma kot razlagatelja božjega razodetja, se ne bo čudil, če rečemo: Frančišku Lampetu gre

častitljiv spomin v vrsti slovenskih svetniških duhovnikov.

Toda pero se nam je zapisalo v drugo smer, ne mislimo namreč na Lampetovo svetniško življenje, marveč na njegovo književno delo. Lampetova mnogostranska darovitost je zgodaj ustvarila v njem pisatelja in ustanovitelja literarnega društva ter kmalu potem tudi ustanovitelja in urednika literarnega lista Doma in Sveta.

Frančišek Lampe je uvidel, kako zaradi prevelike zaposlenosti katoličanov vsepovsod zastaja potrebno slovstveno delo, kako je ponikovalo vedno bolj in bolj in bilo se je bati, da tudi ponikne — v katoliških vrstah. Nikogar ni bilo, ki bi jih dramil k skupnemu slovstvenemu prizadevanju; vse je kazalo le bolj značaj zasebne podjetnosti, zatoorej so se posamezni leposlovni listi tako hitro ustanavljali in še hitreje preminili drug za drugim.

Po dolgem času je bil Frančišek Lampe zopet prvi klicar in kladivar za skupno literarno prebujenje in

prerojenje v smislu Prešernove močne besednosti in Slomškove verske miselnosti. Oboje je hotel Lampe strniti v Domu in svetu. Žalibog je zadel pri tem na mnoge ovire celo v najbližjih krogih. Vendar Dominisvetov urednik ni hotel odnehati s pričetim delom na začrtanem potu. Pa ni se boril proti osebam, temveč proti zmotam. »Povem rad naravnost, da imam o lastnostih dobrega slovstva svoje misli, povzete iz načel naše vere in zdrave pameti, in da se mi ne zdi kateri si koli bodi slovstveni izdelek res dober. Ker pa vsega tega tukaj ne morem razložiti, naj samo opomnim, da pogrešam mnogokrat v naših spisih one mirne, tihe in ljubeznive priprostosti, ki tako dobro in prijazno veje v spisih takih pisateljev, ki so polni resnice, vere in ljubezni.« To so vodilne misli Lampetovega književnega udejstvovanja; zapisal jih je v Predgovor Drobtnicam, 1888, torej v tistem letu, ko je začel izhajati Dom in svet.

Eno srečo so imeli sotrudniki pri Domu in svetu: njegov urednik je izkušal vsakega izmed njih tudi razumeti. »Razumevati in biti razumevan,« tako je Lampe to misel povzel po sv. Frančišku Saleškem: »je največja sreča na svetu. Razumevanje je največja ljubezen, ki jo moremo izkazati drugim.« Lampetu niso bile vseč kritike, ki stikajo le za napakami in pogreški. Imel je redek božji dar, da je bral tudi to, kar je v človeku, ne le tega, kar je v njegovem spisu.

Ako si bil priča njegove delavnosti, si mogel slišati večkrat njegovo besedo: »Vita negotium, non otium: Življenje je delavnik, ne praznik. Počivali bomo v grobu.« Lampe je imel preveliko srce in preveč oči in preveč ušes. Vse ga je zanimalo, kar bi moglo biti dobremu slovstvu v korist in posebej Domu in svetu v razmah. Kar piše Levec o Erjavcu: »pri vsem tem pa je vlekel na uho vsak glas, vsak rek in besedo...« bi mogli reči tudi o Lampetu. Kakor mravlja je vsepovsod iskal in nabiral gradivo za svoj list. Prav ta prevelika marljivost ga je vrgla v prerani grob.

In čudno. Prav v začetku tistega leta, ko je umrl v Gorici (12. januarja 1887) Fran Erjavec, rojen na Poljanah nasproti Marijanišča, je začel Frančišek Lampe svoje slovstveno delo v Marijanišču. Bilo je plodovito, toda kratkotrajno kakor Erjavčevo.

Frančišek Lampe je videl neposejano in večkrat tudi nerazorano polje na vseh konceh in krajih. Povsod hoče poprijeti za delo. Urejuje Drobtnice in Dom in svet, piše življenjepise in potopise, razlaga Zgodbe sv. Pisma in sestavlja Uvod v modroslovje in dušeslovje, ocenjuje knjige in oblikuje svoje sotrudnike. »Tempus urget: čas nas k temu sili!« je zopet zavračal one, ki so ga hoteli odvrnati od neprestanega dela.

Vendar še večji ko v svojem delu je Frančišek Lampe v načinu svojega dela. Delal je za visoke cilje in ni iskal hvale pri ljudeh, temveč le v dobrem delu samem. Mož s širokim obzorom, pa s tesnim občutkom za lastno osebnost. Ljubezniv do malih, se ni laskal visokim, a predrznim se je ustavljal brez strahu. Nikogar se ni bal, saj ni zase nič pričakoval. Bil je ravnodušen pri vseh rečeh, nič ga ni presenetilo, tudi smrt ne.

Prišla je nepričakovano, prav na začetku jeseni, 24. sept. 1900, ko je bil Lampe šele na začetku svoje moške dobe. Tako je kot vodja Marijanišča zapuščal v zavodu z očetovsko skrbjo število svojih duhovnih otrok, pa noben mu ni bil tako pri srcu in ga ni bila bolj skrb za njegovo srečno bodočnost, kakor za Dom in svet.

Noben spomenik mu ne bi mogel biti dražji, kakor da se je Dom in svet ob petdesetletnici svoje ustanovitve še obdržal in ohranil ter se ob 40 letnici smrti svojega ustanovitelja še dviguje z novim ognjem, kakor pravi pregovor: »Na starem ognjišču še najrajše gori...«

To bodi malo spomina za velikega moža, ustanovitelja, pisatelja in urednika Doma in Sveta Frančiška Lampeta.

A. M.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

JE NAJVEČJI SLOVENSKI PUPILARNO-
VARNI DENARNI ZAVOD. DOVOLJUJE
POSOJILA NA MENICE IN VKNJIŽBE.
ZA VSE VLOGE IN OBVEZE HRANILNICE
JAMČI

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Popravek. Pomotoma ni bila v oceni Werflovega Verdija vnesena druga korektura na str. 568, zato prosimo, da blagovoli bralec sam popraviti naslednja mesta: vrstica 4. od zgoraj: dasi prav tako Cavour (ne Cavourja), diplomat kraljevine; vrstica 5. istočasno (ne izstočasno); vrstica 27.: Za Verdija je bila kvadratura arije, simetrija, trodelnost prirodni zakon; vrstica 35: dramatičen prizorček (ne priročnik) Mozart in Salieri - če ne bi (ne pri) prerastel.